

# Litterarische fantasien en kritieken. Deel 16

## Cd. Busken Huet

### bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (zestiende deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: [http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt16\\_01/colofon.htm](http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt16_01/colofon.htm)

© 2001 dbnl



**Dr. J.P.N. Land.**

**Het 'keerpunt in de wijsgeerige ontwikkeling' van Dr. A. Pierson,  
toegelicht door Dr. J.P.N. Land.**

## **I**

'De volledige uitlegging der wereld', - niet meer of minder is volgens den heer Land het ideaal der filosofie. Is men echter aan de laatste bladzijde van zijn boekje genaderd, dan gevoelt men zich *Gros Jean comme devant*, en weet van de uitlegging der wereld zoo veel als te voren.

De schrijver zegt ergens dat het wijsgeerig onvermogen evenmin eene schande is, als gebrek aan muzikaal gehoor; en wie tot verontschuldiging van anderen die humane opmerking maakte, mag verlangen zelf niet uitgesloten te worden van haar beneficie. Zoo hier tot staving van Dr. Land's wijsgeerig onvermogen (dit is geen verwijt) eene enkele bladzijde wordt aangehaald, dan geschiedt het alleen om te doen zien dat, al verdient de wijsbegeerte als oefening van het verstand eene edele uitspanning te heeten, zij in den grond der zaak den menschelijken geest niet verder brengt, en deze zich steeds tusschen dezelfde grenzen blijft bewegen. De heer Land schrijft:

'Op welk standpunt men zich ook stellen mag, het is onmogelijk te ontkomen aan hetgeen wij gewoon zijn onder de

bestendige orde der dingen en dergelijke benamingen te verstaan. Dit geldt niet alleen de zoogenoemde stoffelijke dingen, maar al datgene waarmede wij te doen hebben... Waar geen vaste orde van zaken is, daar is alles even mogelijk; en waar alles even mogelijk is, daar kan geen sprake zijn van wetenschap. Ook de kunst zou vervallen: wat beteekent een muzikale compositie, waar de indruk, dien zij op anderen zal maken, in het minst niet valt na te gaan? Waarom bekoren ons de beeldende kunst en de poëzie? Immers omdat zij algemeene typen van vorm en van leven ons in hare werken zuiverder voor oogen stellen, dan het ons vergund is ze in de werkelijkheid te zien. Met de praktijk is het niet anders gesteld. Men oefent zich in de behandeling van zekere dingen, ten einde andere gelijksoortige doeltreffend te leeren behandelen. Kortom, alle menschelijke werkzaamheid is gebaseerd op vaste wetten, die niet enkel in het lichamelijke of zinnelijke, maar ook in het bewuste leven, ook in 's menschen hoofd en hart moeten bestaan; - zoo niet, dan worden de natuurvoortbrengselen ijdele *lusus naturae*, en hare beoefening een geestelooze curiositeitenjagt; de studie der maatschappij verkeert in een tijdverdrijf van krankzinnigen; de kunstenaar is iemand die zijne eigene zinnen streelt; de praktische mensch iemand die rondslaat in den blinde. Alle denken en alle kennis, alle wetenschap en wijsbegeerte, empirie zoowel als bespiegeling, alle opvoeding en onderwijs, alle regt en plicht, alle handel en industrie, al ons maken en dichten, alles en alles wat menschen tot redelijke wezens en de wereld tot een kosmos maakt, verzinkt in het niet. De daemon der wanorde en willekeur, eenmaal binnen gelaten, verslindt al wat aan het leven waarde geeft.'

De aandachtige lezer gevoelt instinktmatig dat deze bladzijde met ingenomenheid geschreven is. Er kan worden bijgevoegd dat het gewigt der zaak, in de schatting des auteurs, evenredig is aan den *brio* waarmede hij haar voordraagt. Men aanschouwt hier den grooten hefboom van zijn wijsgeerig stelsel. Ruk dien koevoet weg, en de wereld valt bij hem op den grond.

Dubbel treft het daarom hoe grof de middelen zijn, van welke de wijsbegeerte zich bedienen moet om indruk te maken, en hoe bij haar licht de omtrekken der voorwerpen, in plaats van scherper, somtijds flauwer worden.

Zoo de wereld werkelijk een kosmos is, en niemand aan die voorstelling ontkomen kan, waartoe dan al die woorden? Een gewoon mensch zou de zaak op haar beloop laten en denken: Twijfelt soms iemand aan de bestendige orde der dingen, dan zullen zijne dagelijksche bezigheden, dan zal een groet van vrouw of kind, eene wandeling in de vroege, het boek op zijne schrijftafel, het blad met noten op zijn muzieklessenaar, de bloemen in zijn tuin, desnoods een blik in zijn toiletspiegel, hem van dien twijfel wel genezen.

De wijsbegeerte niet alzoo. Haar is het niet genoeg dat het kromme bogtig is; maar zij geeft kollege in die wetenschap. Waarom? dit weet niemand te zeggen. Het is eene natuurdrijf. De wijsbegeerte doceert, gelijk de vogel vliegt en de visch zwemt. Met de eenvoudigheid van een kind neemt zij haar uitgangspunt in hetgeen bewezen moest worden maar geen bewijs gedooft, en leert, met de deftigheid van een dorpsonderwijzer in groot pontificaal, dat twee maal twee vier is.

En welk eene methode! Geen verschijnsel is gewoner dan dat de man der wetenschap op twee gedachten hinkt, en zich voelt heen en weder slingeren tusschen twee mogelijkheden. Geen geleerde die niet menigmaal zich afvroeg, of hij in den grond der zaak wel iets anders deed dan zich oefenen in de gymnastiek der weetgierigheid. Geen kunstenaar die niet honderd malen slechts de toestemming zijner eigen zinnen tot rigtsnoer had. Geen beoefenaar van maatschappelijke problemen, die niet somtijds met beide handen het hoofd vasthield, als dreigde zijne rede hem te ontsnappen. Geen praktisch mensch wien het te midden van den dagelijkschen arbeid niet vaak te moede is, als doolde hij in de ledige ruimte, naar schaduwen tastend. Geen sterveling wien niet soms de hartstogt overmeestert, de verleiding nadert, de levenslust ontzinkt. Geen die niet bij ondervinding weet hoe de daemon van wanorde en willekeur het gemoed binnensluispt en, eenmaal toegelaten, alles verwoest wat aan het leven waarde geeft.

Maar nu komt de wijsbegeerte en maakt van hetgeen een ieder bij ervaring bekend is, wat niemands bevreemding wekken kan, wat den gewonen inhoud van 's menschen strijd op aarde vormt, een fantastisch schrikbeeld, eene spookgestalte. O domme menschen, roept zij uit, als de kosmos er niet was, dan zou de chaos er zijn! Maar weet gij wel eens wat de chaos is? Ik zal het u uitleggen.... En nu volgt, als iets vreeselijks en ongehoords, als eene afschaduwning der hel op aarde, als een tooneel der naamlooze verwarring, wanhoop en elende, de breede beschrijving van hetgeen sedert duizende jaren de dag aan den nacht, de nacht aan den dag verhaalt. Moeder de Gans is overtroffen. Met een talent, waarbij dat der oude vrouw in het niet verzinkt, bootst de filosofie de stem van den wolf in Roodkapje na.

## II

De wereld volledig uit te leggen, is in zich zelf eene grootsche gedachte. Zoo reeds de man die het zamenstel van één enkele maatschappij wist te verklaren, onze bewondering wekken zou; zoo men ons bereid zou vinden luisterend te gaan nederzitten aan de voeten van den apostel, die een zoo bescheiden plekje des heelals als den Maleischen Archipel voor onze oogen het binnenst buiten wist te keeren, - met eene huivering van eerbied ziet onze verbeelding naar den wijsgeer op, die het heelal-zelf tot voorwerp zijner analyse koos. Welk een roeping! welk een streven!

De eenige *drawback* is dat elk wijsgeer het in zijne magt heeft, de wereld zoo klein te maken als hij verkiest; of, zoo men het overdreven acht daarbij aan willekeur te denken, - dat bij zijne uitlegging der wereld elk wijsgeer noodwendig bestuurd wordt door zijne bijzondere opvatting van groot en klein, kort en lang, ver en nabij.

Volgens den heer Land bezit het menschelijk geslacht ten aanzien der onzichtbare wereld reeds op dit oogenblik zulk eene mate van kennis en gewisheid; heeft het op den weg der ontwikkeling reeds zulke vorderingen gemaakt, - dat aan de voltooiing zijner opvoeding alleen nog de laatste hand behoeft

gelegd te worden. Er valt nog wel het een en ander te besnoeijen, aan te vullen, bij te werken; maar het voornaamste is gedaan, de groote massa van den arbeid doorgeworsteld, de kern der zwaarigheden overwonnen. In elk geval hebben wij de periode van het geloof achter den rug, en is die van het weten ingetreden:

‘De overtuiging die wij hebben van de onwrikbaarheid der wetten die in het hart der wereld liggen, en van hare toegankelijkheid voor het normale kenvermogen, is niet geloof, maar apodiktische wetenschap. Wij bewijzen ze in beginsel door de ontleding van het probleem, de methode, en het doel van het denken, waaruit blijkt dat het geheele denken niets, dat alle zin onzin ware, zoo niet het denken en het zijn voor elkander waren gemaakt. Wij bewijzen ze uit de ondervinding, door te wijzen op het feit van het menschelijke leven (de beschaving), dat zich anders onmogelijk zou kunnen vertoonen. Het eenige dat nog moet bereikt worden, is de volmaking van het bestaande.’

Weder het intimidatie-systeem uit de sprookjeswereld. Neem aan, gebiedt de wijsbegeerte, - groote oogen opzettend en eene grove stem te voorschijn brengend, ten einde ons schrik aan te jagen, - neem aan dat de wereld in u en de wereld buiten u voor elkander gemaakt zijn; ware het anders, gij zoudt het feit der beschaving niet kunnen verklaren; ware het anders, het geheele denken zou niets, alle zin zou onzin zijn.

Op die wijze is het geen kunst, eene volledige uitlegging der wereld te geven, en zoo kan de pastoor het ook. Maar als nu de voorname kwelling der geesten juist hierin bestaat, dat alle zin somtijds onzin schijnt te zijn; als bovenal de beschaving, op wier evidentie de wijsbegeerte zich beroept, den indruk maakt slechts eene reeks herhalingen van vroegere toestanden te vormen; als het bestaande zoo weinig bevredigt, dat zich te vergenoegen met zijne geleidelijke volmaking geacht wordt spottelijk te zijn, of gelijk te staan met eene laagheid, - wat dan?

Kan het niet uit de lengte, antwoordt de wijsbegeerte, dan

moet het uit de breedte; en, de daad bij het woord voegend, maakt zij het individu pasklaar voor het stelsel:

‘De rol van het individu is die van een moment in het wereldproces; zijn reden van bestaan is gelegen in hetgeen het behoort te worden; het wordt in zijn wording belemmerd door het conflict met anderen. Toch laat de idee van het geheel nooit af, in al die individuen werkzaam te zijn en het ontbreekt haar nooit aan nieuwe subjecten. In het groot, in het geheel, heeft er altijd vooruitgang, verbetering, veredeling, idealisering van het bestaande plaats. Eerst wanneer men het individu op zichzelf, of wanneer men den toestand der wereld op een gegeven oogenblik beschouwt, heeft het een zin, te spreken van ziekte, misdrijf, verkeerdheid, onheiligheid, zonde.’

Gelukkig voor den schoorsteen der wijsgeeren is de volledige uitlegging der wereld zoo eenvoudig niet als zij hier wordt voorgesteld, en zou, indien werkelijk alles te vinden ware door het supprimeren van het individu, in de eerste plaats de filosofie zelve in gevaar verkeerden gesupprimeerd te worden. Nutteloos meubel, zou men haar toeroepen, sta-in-den-weg, verdwijnt uit onze woningen, en mogen de uitdragers zich over u ontfermen!

Doch zulk eene vaart behoeft het niet te loopen. De wijsgeeren worden eerst onverdragelijk, als zij aan het katechiseren gaan, en het uitkomt dat hunne wetenschap niet verder reikt dan die van het algemeen. Elke ontdekking van dien aard baart regtmatigen weerzin, en niemand heeft ooit de filosofie eene doodeetster genoemd, of zij had zelve het verwijt zich op den hals gehaald.

Beproeft men daarentegen door te dringen in het heiligdom dat den wijsgeeren tot laboratorium verstrekt; tracht men zich eene voorstelling te vormen van den arbeid dien het gekost heeft, dat zelfde stelsel te ontwerpen over welks resultaten wij de schouders ophalen; dan bemerkt men weldra dat het heerschend vooroordeel tegen de wijsbegeerte werkelijk niets meer dan een vooroordeel, en de ware theorie van het menschelijk leven de wijsgeerige is.

Zeer terecht waarschuwt de heer Land tegen een oppervlakkig dilettaantisme; en als had hij zich voorgenomen het bewijs te leveren dat hij beter is dan zijn stelsel, spoort hij met nadruk tot de studie der groote meesters aan. Praktischer kan het niet; en hier is het punt, waar die afschrikwekkende zaak, welke men filosofie noemt, aan het dagelijksch leven raakt.

‘*Aan iets anders te denken*’, schreef Frederik de Groote aan een bekommerd vriend, ‘dat en de tijd zijn de eenige afdoende troost.’ Is de wijsgeer de type van den bekommernishalve aan iets anders denkenden mensch, allen zijn van nature wat hij van beroep is. Waar hij voorgaat, kunnen allen volgen.

Een groot aantal menschen gevoelen zich ongelukkig, en zijn zichzelf en anderen tot overlast, omdat zij voortdurend vervuld zijn met de gedachte aan hunne zorgen. De een torscht een staatkundig, de ander een filanthropisch, de derde een huiskruis. Waar zij ook heengaan, van waar zij terugkeeren, overal slepen zij dat foltertuig met zich mede, en vertoonen het aan de omstanders.

De wijsgeer is aan al zulke kwellingen ontgroeid. Hij denkt voortdurend, niet aan hetzelfde, maar aan iets anders. Wat hij als de slotsom van zijn onderzoek voordraagt is, al beschouwt hij zelf het als eene gewigtige ontdekking, in den regel onbelangrijk en nooit evenredig aan den ophef die er van gemaakt wordt.

Doch in de afleiding, welke zijn nadenken hem schonk, vond hij voor zich den sleutel der zielsrust, en wees zijne medemenschen het middel dien insgelijks te vinden.

1871.



**H.J.A.M. Schaepman.**

**Parijs, 1870-71. Een gedicht door H.J.A.M. Schaepman.**

**I**

De lezer wordt verzocht zich met zijne gedachten in eene der genootschapsvergaderingen te verplaatsen welke de 18e eeuw in Nederland aan de 19e vermaakte, en die in de eerstvolgende honderd jaren wel niet verdwenen zullen.

Wij zijn te Amsterdam, in de zaal van Felix; te Rotterdam, in die der Hollandsche Maatschappij. De thermometer buiten teekent een paar graden onder nul, en eene dikke sneeuwlaag op de straten verdooft het gedruisch der aanrollende rijtuigen. In de zaal is het lekker warm. De volksklasse blijft afwezig, het patriciaat schaars vertegenwoordigd. Des te talrijker is de opkomst van den deftigen en welgestelden middenstand. Heeren en dames, in halftoilet, nemen allengs de niet altijd sybaritische zitplaatsen in. De voorbereidselen gelijken meest naar die van een concert, maar in plaats van een orkest verheft zich aan het hooger einde der zaal eene tribune. Daarnevens zal zich zoo aanstonds eene deur ontsluiten, ruimte makend voor de leden van het bestuur, welks president met eene korte toespraak de vergadering openen, en den redenaar verzoeken zal het gestoelte te beklimmen.

Zoo is het in die bijeenkomsten toegegaan toen van Swinden eene lijkrede op Nieuwland, Van der Palm op Borger, Des Amorie van der Hoeven Sr op Van der Palm hield; en gelijk het toen ging, gaat het nu nog. Alleen was op den Decemberavond, door mij bedoeld, de redenaar een dichter en die dichter een priester.

## II

Een roomsch-katholiek priester! Waarom mag ik er niet bijvoegen dat met het optreden van den heer Schaepman in kringen, waar hij vijftig jaren geleden niet op zijne plaats zou geschenen zijn; dat met dit nieuwe in den persoon, iets nieuws in de stof gepaard is gegaan? - Doch ook hij zou een vers op Parijs ten beste geven; ook hij, als een andere Ten Kate, zijn boetsalm aanheffen; ook hij in herinnering brengen dat die ader eens vooral door Da Costa uitgeput is.

Geenszins loochen ik dat in Schaepman's gedicht enkele fraaije regels voorkomen, enkele gelukkige episoden. Het zou aan het fabelachtige grenzen, indien iemand met zoo veel aanleg en zoo veel zeggenskracht, bij het behandelen van zulk een onderwerp, vijf- of zes honderd verzen schreef in welke niets te bewonderen viel.

Niettemin kan hetgeen de dichter ons aanbiedt, als geheel beschouwd, niet beter vergeleken worden dan bij eene afgezaagde houtsnede of kopergravure. Hoe dikwijls al hebben wij sedert 1820 van onze vaderlandsche zangers vernomen dat Parijs een Sfinx is, van welke niemand weet wat men er aan heeft; eene Sirene of Zeemeermin, van boven welgemaakt, beneden monsterlijk; een vraagteken, uit hetwelk men zoowel Niniveh als Babel lezen kan; eene wereld vol tegenstrijdigheden, wreedheid aan bevalligheid parend, woestheid aan fijne vormen, onmenschelijke hartstogten aan de zachtste zeden!

Steeds werd er bijgevoegd dat de ongodsdienstigheid van het fransche volk, of althans van de Parijzenaren, moest beschouwd worden als de verborgen oorzaak der bezongen euvelen. Voor het geopenbaard geloof hadden de Franschen de godin der rede in de plaats gesteld; voor de dienst van Vol-

taire die van Christus verlaten: kan het anders, of op die wijze werd de weg tot het jakobinisme gebaad? De guillotine van 1793, de nederlaag bij Waterloo, de Julijdagen, de Februarij-omwenteling, de 2<sup>de</sup> December, al die gebeurtenissen werden ons voorgesteld als onvermijdelijke gevolgen van hetzelfde kwaad; een kwaad der eeuw, maar te Parijs gekoncentreerd; eene wereld-krankheid, maar van welke de fransche wereldstad het paroxysme vertegenwoordigde; eene bloedige waarschuwing voor alle andere volken der aarde; een vlamvend baken in zee.

Hetgeen de heer Schaepman uit eigen middelen tot aanvulling van die gemeenplaatsen heeft bijgedragen, is niet veel. Ook bij hem zitten wij diep in het oude dilemma. Zoo goed als de besten onder zijne voorgangers trekt hij god Voltaire bij de ooren. Dat hij, behalve de vorige fransche rampen, nu ook de nederlagen van Wörth tot Sedan, het beleg van Parijs, en het petroleumbewind der Commune heeft gedagvaard, ligt in de rede.

Het eenige nieuwe bij hem is dat de koningin van Frankrijks steden, in verband met de verloochening van het wereldlijk gezag van den paus, den bijnaam *Jezabel* ontvangt, als herinnering aan de snoode Israëlitische vorstin welke den wijngaard van Naboth hielp rooven. Als oplossing van het groote raadsel doet Schaepman, in plaats van de wederkomst van Christus, die van den Heiligen Lodewijk aan de hand.

### III

Ik ontken dat die voorstelling dichterlijk is; en bij het beoordeelen van een vers zal toch wel in de eerste plaats de vraag in aanmerking komen, of de opvatting des dichters al dan niet overeenstemt met de beloften van maat en rijm. Verzen moeten eene reden van bestaan hebben; moeten eene vlugt nemen, welke het proza niet volgen kan; moeten als natuurlijk en bewonderenswaardig doen begroeten wat in de taal des dagelijkschen levens overdreven of onwaar schijnen zou. Doen zij dit niet, dan vallen zij, hoe verheven ook, in de termen van Oronte's klinkdicht.

Zoo iemand vroeg hoe een roomsch-katholiek theoloog onzer dagen, onverschillig van welke nationaliteit, over de jongste gebeurtenissen in Frankrijk behoort te denken, dan zou ik geen beter schema weten te noemen, dan het gedicht van den heer Schaepman. Maar als vers laat het u koud. Het priesterlijk woord is niet tevens een priesterlijke daad.

Den dagbladschrijver kan men het ten goede houden zoo hij over de gebeurtenissen van zijn tijd, de ingewikkeldste niet uitgezonderd, zelfs met hartstogt aanstonds een oordeel velt. Den priester niet. Zal deze niet beneden zijn karakter blijven, dan behoort hij een standpunt in te nemen zoo verheven, dat in hetgeen voorvalt om hem heen, overal door hem het menschelijke worde opgemerkt; opgemerkt ook daar, waar dwaling en zelf verblinding hem toeschijnen hare uiterste grens bereikt te hebben.

Schaepman's vers mist elke wijding van dien aard. Nederlander, koestert en verkondigt hij de gewone gevoelens der klerikale partij in Frankrijk. Hetgeen ons zou kunnen roeren, zoo het met den gloed eener vaste overtuiging en eener zuivere vaderlandsliefde door een fransch priester of fransch legitimist werd voorgedragen, klinkt uit den mond van den ongeroepen en uitheemschen woordvoerder als overeengekomen schooltaal. Waar wij ons voorstelden den priester dicht te zullen zien worden, en Nederlander blijven, stuiten wij op een alledaagsch kosmopoliet die, met verzaking van stand en landaard, mede een duit in het zakje der fransche staatkunde komt werpen. Dat is niet dichterlijk.

Ik spreek niet over hetgeen het vers er bij gewonnen zou hebben, of bij had kunnen winnen, zoo Schaepman in stede van het karakter van een fransch pastoor en bourbonsgezinde, dat van een orleanist, een republikein, een kommune-man had aangenomen, beurtelings alle heil verwachtend van een konstitutioneel koningschap onder den graaf van Parijs, van eene voortzetting en bestendiging der republiek onder Thiers, of van eene verheerlijkte Internationale met een tweeden Proudhon aan het hoofd. Al acht men het door den heer Schaepman ingenomen standpunt even regtmatig als elk ander, ik twijfel of eene zoo gemakkelijke zegepraal als naar zijne voorstelling

in het brandend Parijs de christelijke godsdienst behaalde (eene door de vlammen gespaarde torenspits of wat) de getrouwe uitdrukking van den toestand heeten mag.

Dichterlijk zou het geweest zijn, de magteloosheid te erkennen, ook van het zuiverst geloof, waar de booze hartstogten der menschen in zulke mate triomferen; de waarschuwing in herinnering te brengen dat alleen zij het koningrijk der hemelen beërven zullen, die waardig zijn het te beërven; aan het onvermogen zelf, waarmede elke deugd in dien stond geslagen was, een bewijs voor aller hooger en oorsprong te ontleenen; dichterlijk, en niet beneden den priester, de vlugt der hoop, des geloofs, en der liefde, te rechtvaardigen door het woeden van haat, vertwijfeling, en waanzin.

Maar die torenspitsen? Daarin is geen andere poëzie te ontdekken dan die, welke Théophile Gautier er in legde en de nederlandsche theoloog bij den franschen romanticus borgde. Dit zijn onaandoenlijke zoutpilaren, gelijk ook het brandend Sodom er eene aanschouwd heeft; teekenen van ongeloof, vermomd als noodseinen van het geloof.

#### IV

Meent iemand dat onze dichter, gedreven door den ernst des oogenblik; te vrijer in zijne bewegingen omdat hij Nederlander is; er aan gedacht heeft zijne fransche medepriesters de vraag op het hart te binden, of zij zich van elke medepligtigheid aan de nationale vernedering zuiver gevoelen?

Ook dit zou een dichterlijk gezigtspunt zijn geweest. Rijken, waarom haten u de armen met zulk een bitteren haat? Vorsten, waarom is uw naam den volken een walg? Hervormers, waarom spuwen de voorwerpen uwer deernis u in het aangezicht? Mannen der wet, waarom zijn de mannen van het zwaard de eenigen in den lande, voor wier wil de schare buigt? Gij vooral, bedienaren der godsdienst, waarom staat gij te boek als lieden die de waarheden, welke zij verkondigen, gelooven noch beleven; in naam des hemels het goed van weduwen en weezen opeten, en zelve opgegeten worden door wereldsche eerezucht?

Werkelijk is in het oog van hem, die de hedendaagsche maatschappij onbevooroordeeld gadeslaat, geen ander teeken des tijds zoo tastbaar als de ongeneeslijke minachting welke, overal waar maatschappelijke vraagstukken aan de orde zijn, de schare ten aanzien der godsdienst koestert. Al degenen die met den geest des tijds heeten mede te gaan, en voorwaarts te willen, schijnen te haren aanzien voor goed ontgoocheld. Niemand verwacht iets van haar. Voor de gematigden is zij een voorwerp van vertrouwen, voor de fellen een van afschuw en blinden haat.

Haat, afschuw, achterdocht, - dit zijn geen deugden, voorwaar! Maar, o mijne fransche medebroeders, ik vraag, waar was *uwe* deugd, toen gij in 1852 trouw aan het tweede Keizerrijk zwoert? Wat hebt gij, in de zeventien vredejaren van des derden Napoleon's regering, voor de wedergeboorte der fransche natie gedaan? Toen de duitsche oorlog uitbrak, waar was uw gezag? Toen het keizerrijk viel, waar uwe waardigheid? Toen Parijs belegerd werd, waar uwe getuigenis des geestes en der kracht? Toen de Commune heerschte, waar het bewijs dat, zoo het ongeloof in Frankrijk zijne duizenden telt, het geloof er over tienduizenden beschikt?

Ziet, ik heet Schaepman en ben slechts een Nederlander; maar noch de onberoemdheid van mijn naam, noch de nietigheid van mijn volk, kunnen mij weerhouden de vrees te uiten dat gijzelf, broeders, door uwe wereldsgezindheid, uwe kleingeloovigheid, uwe ontrouw aan de alleen onvergankelijke magt der waarheid, het uwe hebt bijgedragen om het fransche volk met zijne eigen ontzenuwing te verzoenen, en het jammerlijk schouwspel voor te bereiden van hetwelk de wereld thans getuige is. In waarheid, broeders, mij bekruipt de angst dat, in Gods oogen, zelfs het bloed der enkele martelaren onder u de schuld van het grooter aantal uwer trouwelooze rentmeesters niet zal kunnen uitwisschen!

Doch terwijl een denkbeeldig nederlandsch priester en poëet aldus in naam der waarheid voor de eer zijner bediening opkomt en, aangegrepen door den ijver des Heeren, de wigchelaren uit den tempel drijft, zit die der werkelijkheid rhythm en rijmwoorden te zoeken in Da Costa's dichterlijke nalaten-

schap, en verheugt zich in het voorgevoel Ten Kate eene vlieg te hebben afgevangen.

Jezabel! Op dien inval waren de protestantsche energumenen nog niet gekomen. Jezabel! Daarin zou de roomsche toonen, hun meerdere te zijn. Jezabel! Het zal de fransche kollega's genoeg doen, in Nederland zoo goed begrepen te zijn.

## V

De lezer bemerkt dat zoo de schoonheden van 's heeren Schaepman's vers door een hoofdgebrek verduisterd worden, dit niet aan zijne maatschappelijke positie ligt, alsof deze hem buiten het rijk der dichtkunst sloot, maar hieraan veeleer dat hij zijne beste krachten ongebruikt liet.

Slechts enkelen, getroffen door de kunstvaardigheid van welke het dichtstuk getuigt, zullen na volbragte lezing het met een gevoel van voldoening uit de hand leggen. De meesten zullen van oordeel zijn dat, na de zoo veel fraaijere katholieke en anti-revolutionaire verzen van den heer Alberdingk Thijm, die van den heer Schaepman slechts weerklanken zijn en geen eigen stempel dragen.

1872.

**P.F. Brunings.****Wildrick. Een roman, door P.F. Brunings.****I**

Zoo er onder de vaderlandsche recensenten gevonden worden die nog eer wenschen in te leggen met de voorspelling dat de kapitein Brunings eenmaal onder de beste hollandsche romanschrijvers van den tegenwoordigen tijd zal worden geteld, dan moeten zij zich haasten.

Het jongste groote werk van dien auteur is niet een dier meesterstukken waardoor men zich eene plaats in de litteratuur van zijn volk verovert; maar er zit zoo veel gang in, het is zoo warm, zoo frisch, en bij zijne frischheid zoo goed middelsoort degelijk, dat de schrijver, naar het schijnt, nog slechts één schrede behoeft te doen om door het publiek als een goed vriend, en door zijne letterkundige kameraden als een waardig gildebroeder erkend te worden.

**II**

Ofschoon het werk van een man, ademt *Wildrick* den geest van een kind, bij voorkeur van een knaap. Het is een schoone jongensdroom, op het papier tot werkelijkheid geworden.

De schrijver is geen vakgeleerde, geen wijsgeer, geen maat-



schappelijk hervormer, geen pionier van een nieuw litterarisch genre. Zijn roman is een roman uit den goeden ouden tijd, een ridderroman met burgerlijke helden en heldinnen, een triomf der overgeleverde moraal, een schoone dag voor den geest der flinkheid, der onafhankelijkheid, der volharding, in zijn strijd tegen eene deels booze, deels flauwe wereld. Willem Arends is een Brave Hendrik, maar een van de regte soort; en ofschoon het ons eenige moeite kost het de dames ten goede te houden dat zij hem bijna zonder uitzondering om den hals vallen, wij moeten erkennen dat de minste jonge mannen die weelde zoo argeloos zouden weten te dragen als hij.

Dit jeugdige van het boek beschouw ik als een hoofdvereischte in elken populairen roman; en zoo het mogelijk was eene geschiedenis van het succès te schrijven, dan zou men, geloof ik, tot de slotsom geraken dat te allen tijde werken van fantasie aan die eigenschap den opgang, welken zij maakten, te danken hebben gehad. *Wildrick* leeft, en zal eene geruime poos blijven leven, niet omdat de auteur een stilist of een uitvinder is, maar omdat zijne verbeelding zich vermeidt in voorstellingen van verstandelijke en zedelijke krachten. In overwinningen door de kloekheid op lot en wereld behaald, in prijzen uit de loterij, ten deel vallend aan ware verdienste.

Hoe een schrijver het moet aanleggen om eene gemoedsstemming als die, waaruit de roman van den heer Brunings gesproken is, levenslang te bewaren, weet ik niet. Het zal wel zijn dat, wie de gaaf niet met zich ter wereld bragt, of wie haar vroegtijdig verloor, vruchteloos beproeven zou haar te veroveren of terug te bekomen. Ook onder de lezers worden er ongetwijfeld gevonden die een boek als *Wildrick* slechts met weezin ten einde brengen; dergelijke lektuur beneden den ernst hunner jaren of hunner maatschappelijke stelling achten; of zich te wijs wanen, en het ook zijn, om in dergelijke kinderpraat behagen te scheppen.

Kunnen zij het helpen dat de natuur hun het voorregt eener lange jeugd ontzeide? dat zij in den strijd des levens al spoedig ophielden, jeugdig te gevoelen? Zeker niet, of slechts ten deele. En daarom, elke vogel zinge zijn lied!

De heer Brunings zong het zijne, en bewees door zijn voor-

beeld dat men kapitein-adjutant van een regiment infanterie, en tegelijk nog zeer jong van hart kan zijn.

### III

Enkele der in *Wildrick* geteekende beelden verdienen eene afzonderlijke en eervolle vermelding. Niet het minst dat van den ouden dorpsonderwijzer, meester Abé Czoon.

Den naam vind ik evenmin gelukkig gekozen als dien van Wildrick of van Doodindenpot, maar het karakter van den man is geestig geteekend en goed volgehouden: nu eens geheel schoolmonarch, dan waardig en tot verhevenheid toe onbaatzuchtig, steeds goedhartig en in den grond der zaak bescheiden tegenover wezenlijke meerderheid.

Voorts Agatha, 's meesters dochter. Deze ondeugende meid, in alles het tegenbeeld van hare even deugdzaame als degelijke ouders, is een uitmuntende type van jonkvrouwelijke dorps-eerzucht, in staat goeden naam en goede zeden te verzaken, ten einde al ware het slechts als *dame du demi-monde* een kijkje van de groote buitenwereld te bekomen.

Daarna de erftante Daatje: in haar jonge jaren geen toonbeeld van ingetogenheid, naar het schijnt; eene vrijpostige kokette veeleer; maar die uit de schipbreuk van haar eigen geluk een hart vol sympathie voor jonge lieden gered, en genoeg fijn gevoel overgehouden heeft, om den onafhankelijken zin van haar neef en erfgenaam te waarden.

Eindelijk die neef zelf, Willem Arends, de held van het boek. De stoute stukken, welke dit jonge mensch volbrengt, zijn zoo menigvuldig en zoo welgekozen; hij bezit zoo vele en zulke gepaste natuurlijke talenten; de romaneske toestanden, waarin hij zich geplaatst ziet, gelijken zoo sprekend op tooneeldecoratien, dat men moeite heeft er niet bij te glimlagchen.

Willem Arends is het beligchaamd ideaal van den leeuw der spottabel: 'iemand die bang is voor niemand'. Niet voor den notaris, op wiens kantoor hij werkt; niet voor de armoede, aan welke een bankroet zijns vaders hem prijsgeeft; niet voor de boeren van Doodindenpot; niet voor de spoken op het heerenhuis van Wildrick; niet voor de bedreigingen van Jonker

Wolfert van Kraaiensteijn; niet voor de blikken en verliefde zuchten van Agatha; zelfs niet voor Clarence, de jonge en schoone douairière van Breevoirt, eigenares van Wildrick, wier persoon hij te midden van een afgrijselijk onweder van een wissen dood redt, en van wier buitenplaats hij, met gevaar voor zijn eigen leven, de vlammen eener in brand geraakte boerenhofstede afwendt.

Donderslagen noch bliksemschichten, de taal der verwensching zoo min als die der verleiding, geen ziekte, geen ontbering, geen vijandige krachten der natuur, geen onwil van een wederspanning noodlot, geen menschen in duivelgedaante, niets of niemand kan dezen jongeling schrik aanjagen. Alles voorziet, alles verdraagt, alles volbrengt hij. Als men eindelijk, aan de zijde der jonge douairière, hem bezitter van Wildrick ziet worden, een gelukkig minnaar, een gelukkig echtgenoot, een gelukkig vader, dan kan hij er zich op beroemen eene tweede uitgaaf der twaalf werken van Hercules geleverd te hebben.

#### IV

Potsierlijk, roept men uit. Maar tevens een bewijs, antwoord ik, dat mits het gemoed eens schrijvers hem welsprekend make, zelfs een zoo hagchelijk figuur aantrekkelijk blijven kan, en niet veroordeeld is in een persoon uit het kluchtspel te ontaarden.

De heer Brunings meent het met zijn Willem Arends zoo eerlijk; heeft dit beeld tot zulk eene krachtige uitdrukking zijner eigen idealen gemaakt; van zijne optimistische levensbeschouwing; van zijn geloof aan de eindelijke zegepraal van talent en karakter; van zijn vertrouwen in den adel der menschelijke natuur, trots rijkdom of geboorte; dat al wie bij eigen ondervinding die aandoeningen kent, onwillekeurig in dezen ridder der 19<sup>de</sup> eeuw belang gaat stellen en met hem zich weder jong leert gevoelen.

Behoef ik er bij te voegen dat de roman van den heer Brunings met de gebreken zijner deugden behebt is? Zekere mate van oppervlakkigheid is onafscheidelijk van eene gemoedsstem-

ming als de zijne, en reeds vóór de lezer het tweede hoofdstuk ten einde heeft gebragt, is hij gewaar geworden dat er toestanden zijn welke de schrijver verwaarloost, omdat hij ze niet doorgrondt. Is men aan het einde van het tweede deel genaderd, dan wordt die indruk gedurig sterker.

Zeer duidelijk komt het bedoeld gebrek in de lotgevallen der schoolmeestersdochter aan het licht. Had de auteur woord gehouden, hij zou Agatha met haar Jonker Wolfert niet voor maar één dag als vlugtelingen naar Brussel, maar metterwoon naar Den Haag of Amsterdam verplaatst hebben; ons hebben binnengevoerd in kringen, waar het ideaal en de werkelijkheid op geheel eigenaardige wijze in botsing plegen te komen; ons te midden van veel komieks en veel triviaals getuigen hebben gemaakt van het aandoenlijk schouwspel: een levenslustig en schrander meisje van het land, bedrogen uitgekomen in eene groote stad.

Maar in de studie, welke voor het schilderen van dergelijke tooneelen geëischt wordt, vindt de schrijver geen smaak. Als de mug bij hem eene wijl om de kaars gedanst heeft, dan is hij tevreden. Dat zij er in vloog, en zich de vleugels zengde; welk een kreet van pijn haar dit ontlokte; hoe zij te midden harer ontluistering met weemoed aan hare afkomst en aan de dagen harer vrolijkheid dacht; hoe, met dit al, hare aangeboren ligtzinnigheid, sterker dan de goede herinneringen, haar telkens dieper deed zinken, - naar dergelijke zielsgedingen en hare ontleding zal men in *Wildrick* vruchteloos zoeken. De Agatha van den heer Brunings wordt ten slotte de vrouw van een gepensioneerd oost-indisch ambtenaar, inwoner van Doodindenpot, die onder den rook der ouderlijke woning haar beurtelings afsnaauwt en vertreedt.

## V

Om tot het eigenaardige in het boek terug te keeren, - men treft in de verhouding tusschen man en vrouw, gelijk de heer Brunings die opvat, iets aan wat in de meeste gewone romans gemist wordt.

Bij hem is het niet zoozeer de vrouw, welke door hare in-

nemendheid, hare talenten, of hare hoogere maatschappelijke stelling, den man betovert en vertedert, als wel de man, wiens eigenzinnigheid de vrouw ten onder brengt en haar van hare vooroordeelen geneest.

De ideale man van den heer Brunings is een vrouwetemmer, gelijk Van Aken een dieretemmer was. Evenals de overlevering gewaagt van leeuwinnen, welke zich als lammeren kwamen nedervleijen aan Van Aken's voeten, ziet men in *Wildrick* de barones van Breevoirt, hoe jong en schoon en rijk zij wezen mag, zich schikken naar al de luimen van den geïmproviseerden hulponderwijzer, Willem Arends.

Pluk mij, roept gestadig deze bloeiende roos haar minnaar toe, maar te vergeefs. Zelfs als zij hem om zoo te zeggen ten huwelijk vraagt, heeft hij nog vrij wat noten op zijn zang. Als eene Pamela in mansgewaad houdt Willem Arends het vrouwelijk geslacht, ook waar dit zijne bekoorlijkste vertegenwoordigsters op hem afzendt, zich van het lijf. Ware niet eindelijk een amsterdamsch kassier op trouwelooze wijze met het fortuin der barones gaan strijken, dan is het in het geheel niet zeker dat Willem en zij een paar zouden geworden zijn.

Uit den toon, waarop ik over die voorstelling spreek, moet de lezer opmaken dat ik haar meer ongewoon dan fraai vind. Doch ik meen te mogen volhouden dat ook zij met de deugden van het boek samenhangt.

Door en door een jongensboek ademt *Wildrick*, niet het minst in de vrouwelijke typen welke de schrijver ten tooneele voert, den geest van een jongen, en van een oppassenden jongen. Niet vele knapen kunnen, uit het oogpunt der degelijkheid, met Willem Arends wedijveren, en allen mogen aan zijn wandel een voorbeeld nemen.

Die opvatting in beeld te hebben gebragt is eene onbetwistbare verdienste, en geeft het verhaal van den heer Brunings aanspraak op eene eervolle plaats.

1872.

**Mevr. Bosboom-Toussaint.**

**Eerste artikel.**

**De Delftsche Wonderdokter, door A.L.G. Bosboom-Toussaint. Drie Deelen.**

**I**

Toen dit groote werk van Mevrouw Bosboom-Toussaint in Indie nog slechts door enkelen gelezen was, zijn daarvan in een indisch dagblad eene reeks uittreksels verschenen welke niemand het heeft kunnen aanzien of hunne keus al dan niet met eene kritiek gelijk stond.

Welligt had alleen de schrijfster zelve, indien die bloemlezing haar voorgelegd was, kunnen beslissen of en in hoever daardoor aan haar boek regt was gedaan. Wat de lezers betreft, dezen hebben den indruk moeten ontvangen dat, zoo mevrouw Bosboom bij het bepalen van haar onderwerp aan eene oude voorkeur getrouw gebleven was, en de *Delftsche Wonderdokter* het kabinet harer protestantsche heiligen uit de 16<sup>de</sup> en 17<sup>de</sup> eeuw slechts met nóg een beeld was komen aanvullen, zij aan den anderen kant daarbij een onverzwakt talent ten toon had gespreid.

Nu het boek tot alle leesgezelschappen doorgedrongen en zelfs een tweede druk in aantocht of reeds verschenen is, behoef ik er niet langer een geheim van te maken dat de schrijfster

mij toeschijnt, in sommige partijen van dezen *Wonderdokter*, met name in de schildering der oud-hollandsche vrijage welke het derde deel opent, zich overtroffen te hebben. Tevens vraag ik vergunning, thans de grenzen te mogen aanwijzen waarbinnen men die lofspraak, zal zij niet door haar algemeenheid elke beteekenis derven, te beperken heeft.

## II

Insgelijks in een indisch blad, maar iets later, zijn uittreksels verschenen uit het boek eener fransche dame, met welke vergeleken te worden elke andere nederlandsche schrijfster zich tot eer zou moeten rekenen, en mevrouw Bosboom als een recht beschouwen mag. 'A Constantinople,' door mevrouw Agénor de Gasparin.

Mevrouw De Gasparin en mevrouw Bosboom zijn beiden vrouwen des geloofs en der gebedsverhooring; beiden belijden in al hare geschriften hetzelfde evangelisch christendom; in de dienst van beider apostolaat staan de ongemeenste gaven van geest en hart. Misschien is mevrouw Bosboom in hare gesprekken en in hare brieven even luimig, even ondeugend en, indien ik het durf zeggen, even bij de hand, als mevrouw De Gasparin in hare boeken; en zoo ja, dan heeft ook te dien aanzien de eene schrijfster niets boven de andere voor.

Maar dat mevrouw De Gasparin, trots hare jaren en haar christendom, eerst naar Egypte en vervolgens naar Turkije getogen is; dat zij in alle rigtingen Konstantinopel doorkruist, overal de turksche zeden bespied, inzonderheid van het lot der turksche vrouwen een voorwerp van studie gemaakt heeft, - ziedaar hetgeen de fransche dame van de hollandsche onderscheidt.

Voordeelig onderscheidt; want ofschoon de *Delftsche Wonderdokter* een van mevrouw Bosboom's onbetwistbaarste triomfen en deze nieuwe inkarnatie van Gideon Florensz minstens de evenknie der gelukkigsten onder de vorigen is, in den grond der zaak kunnen wij hem slechts als een nieuw afgietsel begroeten, genomen naar een oud masker.

O dat Alkmaar! heeft in vroeger jaren menig een zuchtend uitgeroepen. En die zoo zoo spraken bedoelden er mede, dat de horizon van jufvrouw Toussaint, in overdragtelijken zin, tot schade der kunst en van hare eigen ontwikkeling, steeds binnen haar dierbaar West-Friesland beperkt bleef.

Sedert werd zij door een vriend - dezelfde die haar naar het altaar leidde - naar de nederlandsche hofstad gevoerd. Maar is haar gezigteinder er breder door geworden?

Neen, juichen de vrienden der godsdienst, die in mevrouw Bosboom bovenal de geloofsgetuige waarden; neen, zij is Gode zij dank dezelfde gebleven; van *Leycester in Nederland* naar den *Delftschen Wonderdokter* is maar één schrede.

Neen, zeggen ook de vrienden der letteren; doch met een helaas er achter. O dat Haagje! weerklinkt het nu. O studiecél aan den zuidelijken buitensingel, waar de rijswijksche dorpstoren het vergezigt bepaalt.

### III

Zit het dan waarlijk in het reizen? Dat zij verre. Maar onwillekeurig verbindt zich in onzen geest, met de voorstelling daarvan de gedachte aan afwisseling, verscheidenheid, veelzijdigheid, zelfvernieuwing; eigenschappen, wier ontbreken men bij eene zoo begaafde en zoo beminlijke vrouw met leedwezen opmerkt.

Zij zelve stoort zich daar niet aan, en teregt. Waar zou het heen, zoo schrijvers en schrijfsters, bij al de andere gaven welke de Hemel hun schonk, en waarin zij de eenen een middel tot eigen hooger vorming, de anderen een voorbehoedmiddel tegen verleiding, nog anderen eene bron van troost en vergoeding te midden van velerlei teleurstellingen of ontberingen vinden, gehouden waren bovendien de voorregten te bezitten waarin lezers en lezeressen wenschen zouden hen te hunnen gerieve te zien deelen?

Van alle vormen der fataliteit op aarde is er misschien geen zoo onbuigzaam als het talent. Op welk ander gebied het verschijnsel ongewoon moge zijn, - waar spraak is van 's kunstenaars scheppingsvermogen, daar behoort het kloppen aan doofmans deur tot de meest alledaagsche ervaringen.



Nogtans, ook het publiek heeft zijne idealen. De zelfzucht van zijn schoonheidszin vraagt gestadig naar meer; en, hoeveel men het ook geve, het zal overal en te allen tijde de kunst als eene bij blijven beschouwen, welke bestemd is honig te maken - voor anderen.

En nu die episode uit het derde deel, waar men den hoofdpersoon eensklaps van grijsaard jongeling ziet worden!

De historische roman, gelijk Walter Scott dien in het leven heeft geroepen, is niet blijven stilstaan. Sommige zijner elementen hebben zich afgescheiden, en zijn onder de handen van Augustin Thierry, van Macaulay, van Motley, hefboomen in de dienst der zuivere geschiedenis geworden. Andere zijn de rigting blijven volgen waarin de stamvader vooring, maar zonder daarom, gelijk de tol, zichzelf een graf te delven. Integendeel, eene volmaakter soort is uit de minder volmaakte voortgekomen. Ik noem Thackeray, wiens *Henry Esmond*, wiens *Virginians*, wiens *Denis Duval*, bij dezelfde vlugt van fantasie en dezelfde getrouwheid van kostuum, een juister inzicht in de geschiedenis verraden. Ik noem George Eliot, wier *Romola*, hoewel indertijd door engelsche beoordeelaars de beste historische roman *na* den besten van Scott genoemd, nogtans door grootschheid van opvatting en diepte van gedachten dien besten overtreft.

Doch de nieuwere vormen van den historischen roman zijn daarmede niet uitgeput. *Le Capitaine Fracasse* van Théophile Gautier nadert de historische idylle, en is daarbij van het begin tot het einde naar toon en tint zoo kunstig getrouw aan het tijdperk van Frankrijks sociale geschiedenis waaraan zijne stof ontleend werd (een overgangstijdperk, toen de vormen der spaansche beschaving in het Frankrijk van Lodewijk XIII door meer nationale stonden verdrongen te worden), dat de illusie volkomen is. De standen en de toestanden, de menschen en de gebouwen, de grooten en het volk, de kleederdragten en de taal, alles vormt zulk een harmonisch geheel, dat men na een weinig lezens op de aangenaamste wijze des schrijvers dupe wordt: niet meer denkt aan zijne kunst; maar alleen oog heeft voor de levende beelden welke men uit zijne schilderij naar voren treden ziet.

Van dit harmonische in Gautier's vertelling; dit ineenvloeiën van het landschap met de vervoermiddelen; van de personen met hunne omgeving; van de onderwerpen der gesprekken met de taal waarin zij gevoerd worden; van den leeftijd met de gevoelens; van het zich voordoen met het denken en het zijn, - daarvan is ook mevrouw Bosboom's hoofdstuk van de Delftsche Spelevaart, bij gelegenheid waarvan de jonge en levenslustige Jacob Graswinckel, met de oude vaderlandsche mystieken gesproken, een 'innig' of 'stichtig' mensch werd, eene bij uitnemendheid welgeslaagde proeve. Mij althans zijn uit hare werken geen ander stel bladzijden bekend, waar zij op zoo bevallige, zoo ongekunstelde wijze, met zoo veel vergeten van haar apostelschap, zulk een natuurlijken greep uit het oud-hollandsch leven gedaan, en den kinderen harer verbeelding zulk een gezonden adem heeft ingeblazen.

#### IV

De geschiedenis van Jacob Graswinckel die, door de kracht eener heftige gemoedsbeweging, van een levens- en trouwlustig jonkman eensklaps een kluizenaar werd en zich op de studie der medicijnen ging toeleggen, - ten einde zich voortaan des te beter aan het zieleheil zijner medemenschen te kunnen wijden, - is eene bekeeringsgeschiedenis.

Dit is ook de geschiedenis van Juliaan van Egmond, den zedelijk bijna reddeloos verloren luitenant die door Graswinckel's liefderijke bemoeijingen aan zichzelf en aan de maatschappij teruggegeven wordt. Ook de geschiedenis van den verdorven jongen De Ghiselles dien, al is het door ontzag meer dan door overtuiging, de kracht der godsdienst eindelijk zoo ver brengt dat hij in tegenwoordigheid van prins Maurits en van graaf Lodewijk schuld bekent.

Ook de geschiedenis van Bastiaan, den voormaligen watergeus, die onder Lumey kerken ontwijd, kloosters geplunderd, vrouwen mishandeld heeft, maar, door de verstandige liefde eener kuipersweduwe weder op den goeden weg gebragt, uit geest van tegenspraak op zijne beurt een bekeerlustig oefenaar geworden is. Ook de geschiedenis der beminlijke Lijsbeth,

eindelijk, wier optreden op bladz. 188 van het eerste deel, met den daaraan voorafgeganen tweestrijd van Juliaan in den boerewagen, zulk een aangename indruk maakt.

Zelfs bestaat de geschiedenis van Lijsbeth uit twee bekeeringsgeschiedenissen voor eene. Nadat zij eerst als boeredienstmaagd de wereld verlaten heeft om zich in een klooster te begeven, maakt Lijsbeth later weder van de opheffing van dit klooster gebruik om eene geestelijke zuster op eigen hand te worden.

Ziedaar ongetwijfeld meer bekeeringsgeschiedenissen dan ons vermogen tot spijsvertering in één roman wenscht aan te treffen. Doch al mishaaft ons het getal, veroordeelt dit het geval? Het lijdt geen twijfel dat het zielkundig verschijnsel der bekeering in hooge mate de aandacht verdient, niet slechts van den menschevriend, maar ook van den wijsgeer. Geen ander zedelijk feit raakt van zoo nabij het groote vraagstuk van den vrijen wil. Indien ooit zal kunnen aangetoond worden dat er in het leven van den mensch oogenblikken van volstrekte kiesvrijheid voorkomen (volstrekt in den anthropologischen zin), dan moet het zijn als hij met een krachtig en onherroepelijk besluit hetzij leeringen des verstands verwerpt, waarmede hij zich niet langer kan vereenigen, hetzij zich ontscheurt aan eene maatschappelijke omgeving, van welke hij gevoelt dat hare besmetting hem ten verderve voeren zou.

Elke diepgewortelde booze hartstogt, elk met den mensch zamengegroeid vooroordeel, eischt zijnerzijds, zal hij er los van worden, eene sterke inspanning van den wil. Nog nooit heeft het zedelijk gevoel zich kunnen nederleggen bij de verklaring dat, waar die inspanning achterwege blijft, eene noodlottige wilsbepaling van Hooger Orde daarvan de middellijke of onmiddellijke oorzaak is.

Er zijn geen termen, ziet men, om, in naam der kunst die al het menschelijke omvat en in zich opneemt, aan eene romanschrijfster het regt te ontzeggen tot het schilderen van bekeerlingen; noch van dezulken die uit gewetensdwang het eene kerkgenootschap voor het andere, een nieuwer geloof voor een ouder, of een ouder voor een nieuwer verlaten; noch van verloren zonen en boetvaardige zondaressen welke tot inzicht hunner schande komen en daarmede breken.

Terwijl ik dit schrijf, brengt het toeval mij een nieuwen bundel proza en poëzie van Mr. C. Vosmaer in handen, en, in dien bundel, voorafgegaan en gevolgd door opstellen van meer wijsgeerigen aard, de geschiedenis van een jong meisje, Mona geheeten, een kind der Romeinsche Campagna, die (het verhaal speelt in het laatste vierde deel der vorige eeuw) door een fransch schilder te Rome, welke haar tegelijk als model voor zijne Madonna's en als deelgenoot zijner uitspattingen gebruikte, in den grond bedorven werd. Later geraakte zij in kennis met een Duitscher, een toonkunstenaar van groote verwachtingen, die, zonder haar tot zijne wettige vrouw te verheffen, haar medenam naar zijn vaderland, Boheme, en met haar een onderkomen vond bij een oudduitsch gezin van tegelijk zachte en strenge zeden: een regtschapen handwerksman en vader met een aangeboren muziekaal talent, eene zorgvuldige en verstandige moeder, een geniale zoon, twee onbedorven jonge meisjes, even vriendelijk als schoon; en zoo diep is de indruk dien de omgang met deze edelen en reinen op het gemoed der verwilderde Mona maakt, zoo levendig beseft zij thans de diepte van den afgrond waarin driften en onbeteugelde neigingen haar hadden doen nederstorten, dat schaamte haar naar Italie terug en in de armen van een eerwaardig en barmhartig priester drijft.

Heeft deze Mona van den heer Vosmaer meer regt van bestaan dan de bekeerlingen van mevrouw Bosboom-Toussaint? Niemand zal het beweren. Elk zal gevoelen dat bij het beoordeelen van beide soorten van karakterteekening alles van de teekening afhangt, van de daarin liggende waarheid, het vaste der lijnen, en de harmonie der kleuren.

Wat mij betreft, ik geloof dat de auteur van den *Delftschen Wonderdokter* zeer diep doorgedrongen is in hetgeen bij het aan- en doorbreken van den hervormingstijd in Nederland omgegaan is in een groot aantal gemoederen; en zoo er onder de lezers van den tegenwoordigen tijd velen gevonden worden wie die innerlijke bewegingen koel laten, dan heeft men de reden daarvan te zoeken in de groote veranderingen welke sedert de laatste jaren der 16<sup>de</sup> eeuw tot op heden de algemeene denkwijis onderging.

In verband daarmee zullen de geschriften van mevrouw Bosboom-Toussaint, wier eigen verhouding tegenover den hervormingstijd geheel die eener geloovige is, in den regel slechts bij twee klassen van personen ruime waardering vinden; regts bij de velen welke met haar dezelfde levensbeschouwing toegedaan zijn; links bij de enkelen die, ter wille van de romanière, al het kerkelijke over het hoofd zien.

Populair is mevrouw Bosboom alleen als zij, gelijk in den aanhef van het derde deel haars *Wonderdokters*, over de beelden harer fantasie het dichterlijk waas spreidt, waarin de bekoring van het algemeene zich mededeelt aan het bijzondere.

1872.

**Mr. C. Vosmaer.**  
**Tweede artikel.**

**Vogels van diverse pluimage, door C. Vosmaer.**

**I**

Een zonderling boek, met een zonderlingen titel.

Van de opstellen over verschillende onderwerpen zal ik, elk op zich zelf beschouwd, geen kwaad zeggen; de opstellen in proza wel te verstaan, want over de gedichten zwijg ik liefst. Mijns inziens vergist de schrijver zich, als hij die min of meer metrische uitboezemingen voor verzen houdt, en wordt zijne eenvoudigheid alleen door zijne onvoorzigtigheid overtroffen, wanneer hij daarbij in één adem op Goethe, Schiller, Heine, en zelfs op de koren der grieksche treurspelen wijst. Is het oproepen van zulke schimmen altijd gevaarlijk, in dit geval doet de dagvaarding bovendien de zelfkennis des auteurs in twijfel trekken.

Ook omtrent den titel zal ik alleen aanstippen dat hij mij gezocht toeschijnt, niet in overeenstemming met den heerschenden toon van het boek. ‘Vogels divers van pluymenteringhe’ heeft een oudvaderlandsch dichter gezegd, naar wiens voorbeeld de heer Vosmaer zich schikte: doch dit renaissance-uithangbord past kwalijk bij een geschrift, hetwelk voornamelijk aan den lof van den klassieken eenvoud gewijd is.

## II

Maar genoeg. Iets anders in dit boek geeft lust er de aandacht op te vestigen. Het chaotische van den geest, bedoel ik, waaruit het geboren is, en die het als eene vrucht van den dag kenmerkt.

De jongste gebeurtenissen in Frankrijk, door de zeventig dagen der Commune-regering besloten, hebben daar te lande karakters in het licht doen treden, van welke men niet geloofd zou hebben dat eenig tijdvak der nieuwere geschiedenis in staat was ze voort te brengen: den graaf Henri de Rochefort, gedurende korten tijd lid van het gouvernement der Nationale Defensie, later naar Nieuw-Caledonie gedeporteerd; den kolonel Nathaniel Rossel, doodgeschoten in het kamp van Satory; den schilder Courbet, die zich voor het behoud der Vendôme-zuil zoo weinig moeite heeft gegeven, dat hij geacht kan worden haar mede te hebben omvergehaald.

De heer Vosmaer zal niet beweren een grooter kunstenaar met de pen te zijn dan Courbet met het penseel; of zich als stilist met Rochefort te kunnen meten; of bij gelijke mate van verstandelijke ontwikkeling Rossel te overtreffen, hetzij in stervensmoed, hetzij in tedere gehechtheid aan ouders en bloedverwanten. Hij zal alleen ontkennen dat er overeenkomst van zielstoestand tusschen hem en die mannen bestaat.

Dit laatste ben ik zoo vrij in zoo ver tegen te spreken, dat bij al de buitensporigheid van den franschen volksaard het bestaan dier zelfde mannen in den tegenwoordigen tijd te eenemaal onverklaarbaar zou zijn, zoo niet onder hunne tijdgenooten, elders, in rustiger en bezadigder levenskringen, geesten werden aangetroffen die met hen tot dezelfde kategorie behooren. Rochefort, Courbet, Rossel; noem hen uitzonderingen, monstrositeiten, misgeboorten, zij staan in geen geval op zich zelf, maar hebben oorspronkelijk deel uitgemaakt van eene teelt welke in alle landen der wereld onder de kinderen dezer eeuw op zoonen, en hier en daar op dochteren wijzen kan.

Het punt van overeenkomst tusschen onzen vreedzamen

nederlandschen schrijver en zijne neven, de hartstogtelijke Commune-mannen, heb ik reeds genoemd.

In welke heksekeuken (moet menigeen gedacht hebben die de met stervende hand door Nathaniel Rossel te boek gestelde aantekeningen las); in welke keuken van dien aard is de ketel te vuur gezet, waaruit dergelijke dampen konden opstijgen? Heeft ooit iemand binnen zulk een kort bestek zoo veel schuldgevoel en zoo veel verstoktheid, zoo veel gezonds en zoo veel ziekelijks, zulk een mengelmoes van zachte aandoeningen en zedelijke wanbegrippen, van kinderlijke onderwerping en blinde zelfvergoding, bijeengedrongen of ten toon gespreid?

Den zelfden indruk, maar flauwer, minder stuitend, geeft, op een ander gebied, het boek van onzen landgenoot. Aan den eenen kant kondigt de schrijver, om een zijner eigen beelden te gebruiken, zich als tamboer der voorhoede aan, nieuwe jaarkringen intrommelend en de slapenden wakker roffelend. In stede van zich den bijnaam van radikaal te schamen, vlecht hij zich daaruit een eerkrans; blaakt van vooruitgangsgloed; slecht hinderpalen voor vrijheid en rede, slaakt den boei der dompersleer; hangt in één woord den vuurroode uit.

Dat hij dit doet in een gedichtje hetwelk te naauwernood buiten de grenzen van het kreupelrijm valt, moet niet doen gelooven dat hij het er minder goed om meent. Integendeel, men leert er zijne gedachte slechts beter door kennen. En die gedachte is zoo kras, dat zij door niet meer dan een vingerbreed van het onmenschenlijke gescheiden wordt

Verbeeld u dat deze tamboer openlijk verklaart er in te zullen berusten, zoo, door het heftig trommelen, het kalfslederen bekleedsel van zijn muziek-instrument *mogt komen te bezwijken*. En waarom berusten? Omdat er nog *overvloed van kalveren* op aarde rondwandelen, - reaktionairen, roomsche en geneefsche orthodoxen, - wier *afgestroopte huid dan maar voor trommelvlies moet dienen*:

Dies roer ik den trom met blijden moed,  
Geen nood dat het kalfsvel zou splijten;  
Daar wandlen nog kalveren in overvloed,  
Die hun schuld met hun vel mogen kwijten.



Maar slaat gij de bladzijde om, dan ontmoet gij onmiddellijk daarna een goedaardig schrijver die liederen aan de grieksche muze kweelt, en bruiloftszangen van Theokritus in rijmlooze nederlandsche dichtmaat overbrengt; een die aan den oever der zee met eene sympathetische Holda innige gesprekken voert over kunst en poëzie; die de stad ontvlugt en, met een boterham en een Ovidius in den knapzak, verre wandelingen gaat doen op de eenzame heide; die italiaansche gevallen meisjes zedelijk laat genezen door den omgang met germaansche reinheid van wandel; die met de grieksche Helena dweept, en in het algemeen zoo veel opheeft met het grieksch, dat hij de studie van de monumenten dier taal, en van de kunstwerken waarin zij tot ons spreekt, als het korrektief bij uitnemendheid voor de eenzijdige kritische en analyserende rigting van onzen tijd beschouwt.

En de tamboer? Die is sedert lang uit het gezigt. Er zou in de stille en ernstige studeercel, waar men oude talen beoefent; aan het strand, waar men de spraak der ruischende golven tracht te ontcijferen; aan den zoom van het sparrewoud, waar de ondergaande zon het purper der erica's een hooger gloed leent; er zou daar met dien levenmaker niets aan te vangen zijn. Zijn roffel is een wanklank te midden der antieke eurythmie. Men moet in het geestelijke een verloren zoon der 19<sup>de</sup> eeuw zijn, om nevens en door elkander die twee geluiden te kunnen voortbrengen of dulden.

### III

Ik schijn een paradoxe te verdedigen, doch inderdaad geef ik slechts eene getrouwe beschrijving van Mr. Vosmaer's boek.

Laat ons de proef op de som nog eens herhalen en diene ons daarbij als uitgangspunt het eenig gedichtje in den bundel, hetwelk zich door zijn vorm boven het middelmatige verheft, en tegelijk uit den watervloed der bastaard-grieksche rijmloosheid een sprank vernuft gered heeft. *Halverwege* luidt de titel:

Er was eens een grijsgroen sijsje,  
In 't kouwte gekweekt en geteeld,

Het floot een vrijzinnig wijsje,  
Doch altijd ter helft maar gekweeld.

't Was goed gedresseerd op 't krukje,  
En knap met een broekje gekleed;  
't Was vrij in zijn vlugt, - tot 'n rukje  
'De grenzen' eerbiedigen deed.

Zoo fladderend kweelde 't innig:  
'Al de anderen vliegen te ver,'  
En trotsch op zijn broek, sprak 't vinnig  
Van 't 'sansculott' vogelenheir.

Men zou van de krijschende tegenstelling welke dit epigram met de helleensche devotie van den schrijver vormt, zich kunnen afmaken door te beweren dat hij zelf aan dat grasgroen vogeltje doet denken; hij een dier radikalen is welke hun eigen denkbeeld alleen op het papier aandurven; en zijn grieksch broekje bovenal bedoelt, hem niet te ver te doen vliegen.

Maar op die wijze zou men te zijnen aanzien onregt plegen, en het eigenaardige van zijn bundel laten vervloeijen in eene transaktie. Dat persifleren van den gekluisterden en op zijne kluisters roem dragenden vogel aan den eene, dat aanprijzen van ingetogenheid en studie en kunstzin aan den anderen kant, is de onbewuste *pointe* van het geschrift.

Wat zullen echter de heeren der Commune zeggen als zij, na om de fabel van het sijsje hartelijk gelagchen en daarin hun bloed herkend te hebben, eensklaps op een bondgenoot stuiten, die hen te gemoet treedt met een grieksch woordenboek onder den arm? De tegenstrijdigheid zal hen in het minst niet verrassen. Ook Nathaniel Rossel bezat grieksche woordenboeken, en vermaakte die aan zijne oudste zuster.

#### IV

Denk u iemand wiens ideaal achter hem ligt, in lang vervlogen eeuwen, en die tegelijk aanhoudend den lof van den vooruitgang zingt; die de studie der oude talen als de hoogste wijding der opvoeding aanmerkt, en er tevens in roemt dat

in onzen tijd bovenal de exakte wetenschappen in telkens uitgebreider kring gepopulariseerd worden; die een geopend oog heeft voor de verwoestingen, door het nivelleringswerk onzer beschaving in het rijk der poëzie aangerigt, en voor wien die beschaving nogtans onophoudelijk naar meer smaakt; wiens moeilijk te bevredigen kunstzin eene hooge schans opwerpt tusschen hem en de groote menigte, en die nogtans in het christendom dit ééne boven de heidensche oudheid prijst, dat het de gelijkheid van alle menschen heeft afgekondigd; die dagelijks in gedachten tusschen de bouwvallen der oude wereld vertoeft, en tevens de hedendaagsche belangstelling in den vierden stand als het aanbreken der gouden eeuw begroet; die zoo goed als iemand weet dat de bestialiteit van het grieksche leven zoowel den romeinschen als den griekschen Staat ten val heeft gebracht, en het nogtans onnatuurlijk, kleingeestig, vreesachtig, en bespottelijk vindt, dat er heden ten dage lieden gevonden worden die het vrijzinnige wijsje liever niet ten einde toe medezingen.

Maar zulk eene zamenkoppeling van antinomien is ondenkbaar! roept gij uit. In het brein van een verstandig man is geen plaats voor zoo veel heterogeens! Toch wel, lezer; de ondervinding leert het. En zelfs is er kans dat ook gij en ik, voor zoo ver wij het leven van onzen tijd medeleefden, een slag van denzelfden molen weg hebben.

Bij eene andere gelegenheid heb ik beweerd dat de heer Vosmaer, als schrijver van een leven van Rembrand in gebroken fransk, het publiek zou verpligten zoo hij van dat uitmuntend boek eene welsprekende hollandsche uitgaaf bezorgde. Zijne *Vogels van diverse Pluimage* bevestigen het gevoelen van hen, die meenen dat zijne roeping op het gebied der kunstgeschiedenis, niet op dat der satire, der rijmlooze verzen, of der esthetische bespiegeling ligt.

1872.

**Multatuli.**  
**Tweede artikel.**

**Vorstenschool door Multatuli. In den 4<sup>den</sup> bundel der 'Ideën.'**

**I**

Wanneer het toeval wil dat men, onmiddellijk na elkander, gisteren Victor Hugo's *Année Terrible*, heden Multatuli's *Vorstenschool* gelezen heeft, dan gaat men onwillekeurig aan het vergelijkingen maken.

Doch alles daarin is *geen* toeval. Multatuli is werkelijk evenals Victor Hugo een dichter met politieke denkbeelden, vervuld van de sociale kwestien van den dag, pleitbezorger van het proletariaat. Met Hugo heeft hij gemeen dat ook hij zich voorstelt, zoo de omstandigheden hem gunstig waren, als hervormer te kunnen optreden. Ook hij schrijft den roman der misdeelden, stiefkinderen der fortuin. Ook volgens hem heeft men den waren ziele-adel bij voorkeur onder de uitverkorenen der lagere standen te zoeken. Ook zijn katechismus luidt dat, indien alom de mindere man slechts lezen en schrijven kon en genoeg te eten had, de aarde vrij wel in een paradijs verkeeren zou. Hij laat zijne koningin Louise, die een dubbelgangster van zijne eigen Fancy is, tot hare vorstelijke schoonmoeder zeggen:

Goed, goed, ik neem 't verschil van standen aan,  
 En wil 't nog fyner onderscheiden dan  
 Gyzelf... maatschappelyk en burgerlyk;  
 Geboorte, titels, rykdom, rang, vooroordeel,  
 Zie moeder, alles wil ik laten gelden,  
 Maar vraag: of één stand honger voorschryft, moeder?  
 Of één stand kan gedoemd zijn tot gebrek?  
 Tot slaaf zijn *onder de eischen van de maag*?  
 Ik vraag, of een dier standen lager staat  
 Dan 't schaap of rund dat onbekommerd graast,  
 En dat gewis den mensch verachten zou,  
 Als 't weten kon hoe slecht die mensch zich voedt?  
 Is 't kind van d' arme minder dan een kalf?  
 De moeder minder dan een koe? Vorstenschool, bladz. 19.

De lezer mag zelf beslissen of die denkbeelden al dan niet gegrepen zijn uit de orde waaraan ook Victor Hugo keer op keer, althans gedurende eene geheele latere periode, de zijne ontleende. De overeenstemming in den vorm is zoo treffend, dat ik volstaan kan haar met den vinger aan te wijzen. Het is, bij alle verscheidenheid van idioom, fransch en hollandsch, dezelfde zeggenskracht; en tegelijk, als het op schilderen van hooger leven aankomt, dezelfde neiging het leven der dieren als voorbeeld bij te brengen. Een kind, minder dan een kalf? Eene moeder, minder dan eene koe? Schapen en runderen, uit de hoogte neêrziend op het schamel voedsel der armen? Die beelden van den hollandschen dichter schijnen uit de pen gevloeid van den franschen; gelijk deze, omgekeerd, bij Multatuli ter school ging, zou men zweren, als hij ergens van de groote volksmassa zegt:

La vérité, voilà le grand encens austère  
 Qu'on doit à cette masse où palpite un mystère,  
 Et qui porte en son sein *qu'un ventre appesantit*  
 Le droit juste mêlé de l'injuste appétit. L'Année Terrible, bladz. 4.

## II

De *Vorstenschool* kondigt zich aan als ‘de vlugtige schets van een paar verschillende wijzen waarop hooggeplaatste personen hunne roeping zouden kunnen opvatten.’ Intusschen moet die bescheiden inhoudsopgaaf, van den schrijver zelf afkomstig, niet letterlijk verstaan worden. Een tooneelspel in vijf bedrijven is in geen geval een vlugtige schets, allermintst wanneer het in rijmlooze verzen geschreven is.

Uit de voorrede verneemt men dat de auteur door sommigen beschuldigd is, in den persoon van zijn koning George eene charge van den tegenwoordigen koning der Nederlanden geleverd te hebben. Met regt wijst hij die gissing van de hand. Even goed zou men kunnen beweren dat met koning George de koning van Wurtemberg, van Beijeren, van Saksen, van Zweden, van Denemarken, van Griekenland, van Italie, van Spanje, of zelfs wijlen de engelsche prins-gemaal bedoeld is. Er is keus, gelijk men ziet.

Doch ook die breede galerij biedt nog te weinig ruimte aan. De koning George der *Vorstenschool* is eenvoudig de negatie van koningin Louise. Hij dient alleen om het beeld dezer hoofdpersoon welke, in tegenstelling met de goedhartige wuftheid van haar echtgenoot, de hoogere aspiraties van het koningschap vertegenwoordigt, des te sterker te doen uitkomen.

## III

De *Vorstenschool* is evenals de *Bruid daarboven* een tooneelstuk waaraan alleen door vertooners van den eersten rang regt kan worden gedaan. De gemakkelijke partijen zijn zeldzaam, de moeilijke vloeijen over.

Gemakkelijk noem ik vergelijkenderwijs het geheele bedrijf waar koning George op zijne lakeijen, op een kleermaker en zijn knecht, op den aspirant-minister Van Huisde in persoon, komisch genoeg, proeven neemt met eene nieuwe schouderbedekking, en daarna, nog komischer, onder een sigaar en een

glas champagne, met de heeren zijner omgeving gaat zitten wedijveren in zoutelooze scherts.

Moeijelijk daarentegen, verbazend moeijelijk zelfs, zijn in het vierde bedrijf de tooneelen ten huize van Hanna, het naaistertje, en haar broeder Herman. Dan dat lange gedicht van den pennist Albert hetwelk bestemd is te worden uitgefloten, doch waarbij de engelebak en het parterre zonder twijfel applaudisseren zullen. Dan het karakter van Herman, den puriteinschen fabriekarbeider; een beeld hetwelk uit de broeikas- en werkmanspoëzie van François Coppée, den begaafden volgeling van Victor Hugo, door Multatuli schijnt te zijn overgeplant. Het luidruchtig eergevoel van dien Herman biedt zelfs voor den geoefendsten tooneelspeler schier onoverkomelijke hinderpalen aan, en alleen de hoogste kunst is in staat, zooveel naar het leven geteekende onnatuur te redden. Eindelijk, Hanna zelve. Zij is het aandoenlijkst beeld uit het geheele stuk, maar daarbij zoo verheven in de vlugt harer sentimenten, dat het ligter schijnt eene Medea of eene Judith, eene Fedra of eene Jeanne d' Arc te vertoonen, dan op waardige wijze het karakter dezer heldin van de naald terug te geven.

En wat zal ik zeggen van de koningin? Gij duizelt schier bij de poging u eene aktrice te denken, volmaakt genoeg voor het vervullen dier rol, waarmede de *Vorstenschool* staat of valt.

In het voorgevoel dier moeijelijkheden heeft de schrijver sommige fragmenten tusschen haakjes geplaatst, het aan de kunstnares voor welke de koningin-rol bestemd is zelve overlatend, daarmede naar omstandigheden te handelen. Het heeft niet mogen baten.

Uit het bedrijf, waarvan spraak is, kunnen geen zes of zeven bladzijden druks wegvallen, zonder dat het ophoudt een bedrijf te zijn. Juist die schijnbaar prijsgegeven fragmenten leveren den sleutel tot koningin Louise's bestaan.

De auteur wees dan ook niet op deze klippen opdat men ze links zou laten liggen, maar met het doel de eierzucht der kunst te prikkelen. Zijne haakjes zijn eene uitdaging. De aktrice welke den toegeworpen handschoen niet opnam, zou den naam van volleerde tooneelspeelster onwaardig zijn.

Het toppunt bereikt dit *défi* in de volgende verzen, nogmaals door koningin Louise tot hare schoonmoeder gesproken:

Wie kan ons zeggen, wat begin is? Welke stip  
 Van d' evenaar kan roemen: ik heb 't eerst  
 De zon gezien... bij mij begon de dag?  
 Wat *is* beginnen, wat *is* einden? Niets!  
 Bewegen zal altijd, wat eens bewoog.  
 Bewegen, voortgaan - niet vooruitgaan immer -  
 Is voorwaarde en bestemming van het zijn!  
 Bestaan is anders worden. *Elke terz*  
*Van een, seconde draagt z'n navelmerk*  
*Als wij. Wie 't loochent, zegge: ik had geen moeder! Vorstenschool, bladz. 67.*

#### IV

Er bestaat een engelsch raadsel hetwelk somtijds op hollandsche meisjesscholen, door oordeelkundige onderwijzeressen in die taal, aan de meest gevorderden onder hare discipelinnen wordt opgegeven: '*What is majesty, deprived of its externals?*'

De meisjes peinzen eene wijl over het te geven antwoord, en nemen meestentijd de vraag onopgelost mede naar huis. Tenzij eene van haar, nog vóór zij den hoek der straat bereikt heeft, naar de school terugsnelt, de sekondante bij het kleed grijpt, en met een blos op de wangen, terwijl stralen van zelfvoldoening haar uit de oogen schitteren, de palm verovert: '*A jest, jufvrouw!*'

In den persoon van koning George, in dien van koningin Louise, heeft Multatuli beproefd wat volgens het raadsel der meisjesschool niet straffeloos ondernomen kan worden. Een koning in een slaaprok, of in een zwart jasje, kan in zijn paleis een koning blijven; niet op het tooneel. Eene koningin die zich toespelingen op haar navelmerk veroorlooft; wier hoed en doek achter haar op eene sofa gereed liggen; die uit den mond van letterzetters, voor den vasten prijs van twee gulden per hoofd, statistieke bijzonderheden omtrent de voe-



ding der volksklasse opteekent, kan de waardige presidente eener soep-kommissie zijn, maar mist de attributen welke voor het vertoonen eener koningin onontbeerlijk schijnen.

Begeeft die vorstin bovendien, gelijk zij door hare rol zedelijk daartoe gedwongen wordt, zich aan het uitweiden over staatspartijen; kroont zij hare definitie van konservatief, liberaal, radikaal, met wijsgeerige diepzinnigheden als de zoo even aangehaalde; dan wijkt, door het kruisen der armverzorgster met de savante, de koninklijke waardigheid nog verder naar den achtergrond.

In het afgetrokkene blijft het onmogelijk, gelijk ik zeide, dat een volmaakt akteur en eene nog volmakter aktrice die ontlusterde vorstin en haar gemaal dus voorstellen dat de illusie niet verbroken worde; doch waarschijnlijk is het niet. Honderd tegen een, dat van den ernst der majesteit alleen kortswijl zal overblijven.

## V

Om te eindigen gelijk ik begonnen ben, Multatuli's *Vorstenschool* doet aan Victor Hugo, aan *l'Année Terrible*, en in zoo ver ook aan *les Misérables* denken, als men in dien socialen roman van den balling, die met zijn tijd niet medeging, eene achteraankomende herhaling der *Mystères de Paris* van Eugène Sue heeft te zien.

Koningin Louise is een uit de dooden verrezen en in eene crinoline gestoken prins Rodolphe; Hanna een tweelingzuster van Rigolette. Wat koning George betreft, deze houdt het midden tusschen Hurluberlu XIX uit *Cendrillon*, van het Théâtre du Châtelet, en de kluchten door Meilhac en Halévy bij sommige kompositien van Offenbach geschreven.

Had de schrijver ons in gedachten naar het einde der 18<sup>de</sup> eeuw teruggevoerd, en van zijne koningin Louise een vrouwelijke Jozef II gemaakt, - hare bezorgdheid voor het lot der mindere standen, hare onvoldaanheid met eigen hofkring, hare hervormingsplannen, haar weigeren van elke kroon, - tenzij als belooning voor het dragen van een kruis, - zouden, in het kostuum van den wegstervenden pruiketijd en bij het

licht des geloofs in de nog niet onthalsde legitimiteit, verrassende effecten hebben kunnen opleveren. Thans is het te vreezen dat de *Vorstenschool* in de eerste plaats door de vorsten-zelf als een verouderd leerboek ter zijde zal worden gelegd.

1872.

**Mr. P.A.S. van Limburg Brouwer.**

**Akbar. Een oostersche roman, door Mr. P.A.S. van Limburg Brouwer.**

## I

Is het onbescheiden, bij het beoordeelen van dit boek de omstandigheden in rekening te brengen waaronder het geschreven werd, - met eene bijna stervende hand? als protest van een krachtigen geest tegen de overheersching van een uitgeput ligchaam? bijna als eene jongste wilsbeschikking?

Laat er ons rond voor uitkomen: *Akbar* dankt voor een deel de gunstige vooringenomenheid, waarmede wij op dit oogenblik het werk ter hand nemen, aan den verschen indruk van een weemoedig doodberigt.

Dat de schrijver opgewektheid heeft gevoeld, in weerwil van den korten levenstijd dien hij zich nog gegund zag, dergelijke verstrooiing te zoeken; dat hij niet gemeend heeft, op die wijze beneden zichzelf te blijven; dat de bedenking hem koel gelaten heeft, of bij de wijding van het naderend stervensuur niet eene minder wereldsche bezigheid voegde, - die daad van stoïcisme dwingt eerbied af.

Maar het boek is daarmede alleen gered, wanneer men stilzwijgend aanneemt dat de kunst te dienen, en zich voor te stellen dat men haar dient, op hetzelfde nederkomt.

Welligt is geen gedachte liefelijker dan, onbekommerd over het oordeel der menigte, levenslang naar een schijnbaar afgetrokken en onpraktisch doel te streven - de beschaving van eigen geest, het in beeld brengen van opwellende gepeinzen, het naschetsen van licht en bruin, het opvangen van klanken en tegenklanken, - en dit zoo onbewust te doen, zoo ongemaakt en ongemerkt, dat zelfs de dood, als hij te midden dier dagelijksche bezigheid u overvalt, niet verschrikken of verrassen kan. Hoe geheel anders sterft de beursspekulant! Hoe geheel anders de woeste krijgsman! Hoe geheel anders de misdadiger!

Alleen kan men van Limburg Brouwer's *Akbar* niet zeggen dat daaruit een gevoel van rust en verhevenheid den lezer tegenwaait. De vorm is die van een roman; het wezen een strijdschrift. Doch het strijdschrift mist geest, en de roman is alledaagsch. Het is alsof de schrijver, door het zamenstellen van dit boek, een ongenoemd vraagstuk heeft willen oplossen. Welke gissing men echter wage, het ware probleem houdt zich schuil en de toetssteen der oplossing ontbreekt.

## II

Zij die indertijd Prof. Dozy's geschrift over het Islamisme lazen, zullen zich herinneren daarin weinig verkwikkends omtrent Akbar te hebben aangetroffen. Heeft Limburg Brouwer zich voorgesteld, die karikatuur van een godsdienststichter te vernietigen en Akbar te rehabiliteren? Wordt met zijn Akbar een tegenhanger van Dozy's Akbar bedoeld? Men weet het niet.

*Floris en Blancefloer* is een der bevalligste overblijfselen onzer midden-nederlandsche letterkunde. Wilde Limburg Brouwer dien oosterschen roman doen herleven? Wilde hij oorspronkelijk blijven, waar Diderik van Assenede tot vertalen zijne toevlugt nam? De woorden 'oostersche roman' zouden het doen denken; maar bij nader onderzoek bezwijkt de konjektuur.

Bij Valentyn vindt men eene reeks *Levens der Grooten Mogols*, en daaronder een uitvoerig fragment over Akbar. Is Limburg Brouwer's oogmerk geweest Valentyn te verbeteren, hem aan

te vullen, hem te idealiseren? Van het een blijkt zoo min als van het ander.

Ziehier een buitensporig lange titel: ‘Vervaarlijke schipbreuk van 't Oost-Indische jagt *Ter Schelling*, onder het land van Bengale, verhalende het verongelukken van 't vaartuig, en den gruwelijken hongersnood van twee en dertig Schipbreukelingen, op zeker onbewoond Eiland, waar dezen van het wrak met een vlot aankwamen; alsook hoe zij verder van genoemd eiland in Bengale landden, en voorts in het veldleger van den Grooten Mogol tot in 't Koninkrijk van Assam landwaarts opgevoerd werden; het alles beschreven door Frans Jansz van der Heyden, en zeer vermeerderd door Willem Kunst, die mede deze lotgevallen geheel bijgewoond heeft.’

Heeft Limburg Brouwer eene inleiding op dit reis-journaal willen schrijven? Mag men zijne schildering van Akbar's leven en krijgstogten (1556-1605) als eene toespeling aanmerken op de omgeving van Aureng Zaeb en zijn veldheer (1661-1663)? Onmogelijk is het niet; maar het kan ook anders zijn.

Of heeft, eindelijk, dat beste deel der vaderlijke nalatenschap (het *Leesgezelschap van Diepenbeek*) hem voor den geest gestaan, en was *Akbar* bestemd, onder het doorzigtig kleed der verdichting, tegelijk met enkele overblijfselen van des schrijvers politieke sympathien, zijne nooit veranderde wijsgeerige denkbeelden voor te dragen? Deze laatste gissing blijft de waarschijnlijkste, al is het dat Akbar, zoodra hij als vertegenwoordiger eener rigting gelden moet, bezwaarlijk in de schaduw van kapitein Van Berkel staan kan.

### III

Een raadselachtig boek, derhalve, maar raadselachtig zonder tevens tooverachtig te zijn; een aangekleede staatkundige en filosofische katechismus, naar het schijnt, bestemd in romantischen en dialogischen vorm tot vervolg te strekken op het welsprekend vertoog, waarmede de schrijver, tien of twaalf jaren geleden, de nieuwe reeks van het tijdschrift de *Dageraad* opende. Alleen sprak destijds bij hem de indoloog nog minder luid, dan daarna en ten einde toe het geval is geweest.

Wat die ingenomenheid met de denkbeelden van het Oosten betreft, welke men ook in *Akbar* telkens terugvindt, - is het niet opmerkelijk dat, naarmate de wetenschap der geschiedenis zich uitbreidt en de vergelijkende taal- en godsdienststudie meer beoefenaren vindt; naarmate beider uitkomsten in ruimer kring bekend worden; het eigenaardig schoon der joodsche en der christelijke overlevering helderder aan het licht komt?

Welke moeite men zich geve, hoe men zich opwinde zelfs, de overblijfselen der indische oudheid hebben niets aan te bieden wat hetzij het Nieuwe, hetzij het Oude Testament overtreft. De Tijd is niet ver, welligt, dat de beschaafde wereld erkennen zal op grooten afstand gezocht te hebben hetgeen, onder gunstiger omstandigheden, zich in hare onmiddellijke nabijheid bevond.

De studien onzer eeuw zullen dan blijken eene groote omwenteling in de algemeene denkwijze te hebben tot stand gebracht, in zoo ver veel absoluuts door haar toedoen als betrekkelijk is erkend, en de ware aard van vele dingen er zich duidelijker door geopenbaard heeft. Doch daarbij zal het blijven. Intusschen is het, alsof de geest des Bijbels de gedaante van een dier goedaardige demonen uit het oud-germaansch volksgeloof heeft aangenomen, welke des nachts op de borst der slapenden kwamen zitten en de tong tegen hen uitstaken.

Ondankbaren! meenen wij op ondeugenden toon ons te hooren toeroepen, ziet gij wel dat uwe schoonheden van eigen vinding den toets niet kunnen doorstaan, en de goede genius der menschheid van het begin af zorg gedragen heeft, binnen een klein bestek, al het beste voor u bijeen te verzamelen?

1873.

## **Theophilus van Soerabaya.**

**David Friedrich Strauss. Der alte und der neue Glaube. Ein Bekenntniss.**  
**- P.H. Hugenholtz Jr. Schetsen en tafereelen. Godsdienstig leesboek voor School en Huis. Uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.**  
**- Theophilus van Soerabaya. Een brandend vraagstuk van onzen tijd.**  
**Uitgegeven ten voordeele van de Jongens-Weezen-Inrigting te Soerabaya.**

### **I**

Sommige boeken vullen elkander aan, andere sluiten elkander uit, nog andere eten elkander op.

Dit laatste is het geval met de geschriften van de heeren Theophilus en Hugenholtz, vergeleken met het geschrift van den heer Strauss. *Ceci dévore cela.*

Alle drie behandelen of onderstellen zij dezelfde kwestie - in hoever het mogelijk is de christelijke overlevering te verzoenen met de nieuwere wetenschap? Maar hoewel ook de rigting der drie schrijvers dezelfde is, vernietigt het resultaat, waartoe één hunner geraakt, dat waarin de twee anderen of beurtelings hun uitgangspunt nemen, of zich veilig wanen als in eene onneembare vesting.

### **II**

De heer Hugenholtz is de minst oorspronkelijke van de drie.

Zijn boek herinnert telkens aan *Ein Gang durch die christliche Welt* van Heinrich Lang, indertijd in het hollandsch vertaald en in Holland veel gelezen. Lang's wandeling door de christelijke wereld is ten einde toe eene wandeling gebleven; die van Hugenholtz ontaardt al spoedig in eene wedren. Over heg en steg moet men met hem mede, van de zwitsersche paalwoningen naar de atheensche paleizen, van het Himalaya-gebergte naar de boorden van den Nijl, van Sokrates naar Mohammed.

Maar in één voornaam opzigt drukte hij de voetstappen van zijn voorganger. Ook hij is van oordeel dat, zoo men aan de eene zijde uit de christelijke godsdienst alles wegneemt wat de zich noemende kinderen onzer eeuw aanstoot geeft; aan de andere voor het christelijk leerbegrip eene hedendaagsche wijsbegeerte der godsdienst in de plaats stelt; men daarbij niets wezenlijks verliest of inschiet. De moderne godgeleerde kan niet slechts een goed christen zijn, maar is een beter christen dan de meeste aanhangers der orthodoxie. Niet hij moet de kerk verlaten, maar de anderen; of zoo men die scheiding niet verkiest, dan behooren beiden er in te blijven en met hetzelfde regt.

Eene groote verscheidenheid van feiten en beschouwingen, nu en dan toegelicht door bijbelteksten, dient tot adstruktie dier stelling en vormt de lichtzijde van het geschrift. De leerling eener hoogere burgerschool, die alles wat dit boek aanroert en onderstelt grondig verstaat of door naslaan zich eigen weet te maken, - en voor volwassenen van dien graad van ontwikkeling is het geschreven, - kan geacht worden zeer goed onderlegd te zijn in de algemeene geschiedenis der beschaving.

### III

Het werk van Theophilus is, hoewel zich aanbiedend als goed modern, in sommige opzigten ouderwetscher dan dat van Hugenholtz. Brekend met het dogme, blijft de schrijver vasthouden aan eene zichtbare kerk welke hij in gedachten belast met de taak van godsdienstig-zedelijke opvoedster. De koppe-



ling ‘godsdiensdig-zedelijk’ keert op iedere bladzijde bij hem terug. Zedelijke menschen zijn volgens hem nog niet gekomen waar zij wezen moesten. Er behoort ook zekere hoeveelheid godsdienst bij. En van dit mengsel geeft de schrijver het recept.

Eenmaal zoo ver gevorderd, ontmoet hij onwillekeurig Hugenholtz; en beiden volgen van dit oogenblik denzelfden weg. Het zijn twee rationalistische mystieken die zoowel het protestantsche als het katholieke kerkgeloof over boord geworpen hebben, en voortaan een christendom op eigen hand nahouden. Uit Oud en Nieuw Testament kiezen zij hier en ginds eenige fraaije plaatsen, leggen daarin de beteekenis welke het meest met hun stelsel overeenkomt, dweepen met die opvatting, en houden zich overtuigd dat, zoo slechts de halve wereld hen daarin navolgde, de beschaving in het vervolg weinig overlast zou hebben van het ongelooft.

#### IV

In het boek van Dr. Strauss vindt men ditzelfde standpunt geschetst; maar geschetst als onhoudbaar.

Eerst vraagt de schrijver: ‘Zijn wij nog christenen?’, en na te hebben herinnerd dat hij met ‘wij’ de klasse der *libres penseurs* of vrijdenkers bedoelt antwoordt hij niet onnatuurlijk, maar wel eenigszins overbodig: Wanneer wij geen uitvlugten willen zoeken, niet spitsvindig of dubbelzinnig willen zijn, kortom, zoo wij als eerlijke lieden ronduit onze meening willen zeggen, dan moeten wij bekennen: wij zijn geen christenen meer.

Vervolgens vraagt hij: ‘Hebben wij nog godsdienst.’ Het antwoord luidt: ‘Ja of neen, al naar men het nemen wil.’

Dit klinkt anders, dan of Theophilus, of Hugenholtz zich uitlaten. Maar Strauss vergenoegt zich niet met de aangeduide konklusie. Zich aanvullenderwijze tegen Hugenholtz en de zijnen keerend, roept hij uit: ‘Was het oude geloof absurd, het gemoderniseerde is nog veel absurder. Het kerkgeloof van den voortijd streed alleen met de rede, niet met zichzelf; het nieuwe geloof wederspreekt zichzelf op alle punten. Hoe zou het dan met de rede kunnen overeenstemmen?’

Ook tegen Theophilus heeft Strauss iets op het hart. ‘Ons standpunt ten aanzien van de kerk’, zegt hij, ‘is dat wij van haar niets meer begeeren dan Diogenes van den grooten Alexander deed: op zijde te treden en ons het volle daglicht te gunnen.’ En zoo Theophilus meenen mogt dat de vrije zondagviering, welke hij in de binnenlanden van Java zou wenschen in te voeren, slechts zeer in de verte een kerkelijk karakter vertoont, dan antwoordt Strauss: ‘Meermalen heb ik de godsdienstoefeningen der vrije gemeente te Berlijn bijgewoond. Ik vond ze zoo droog en dor, dat eene toespeling op de bijbelsche legende of den christelijken feestkalender, iets in één woord voor verbeelding en gemoed, eene verkwikking zou zijn geweest. Die lafenis echter werd mij niet aangeboden.’

## V

Zij die in theologische kwestien geen belang stellen, moeten het afkeuren dat een schrijver van den rang van den heer Strauss het publiek is komen lastig vallen met zijne ongeloovige geloofsbelijdenis. Vast- en diepgewortelde meeningen, als die van Strauss, zoeken een uitweg; zij zijn voor den dogmaticus wat de bezieling is voor den dichter; en in zoo ver zou men, Strauss veroordeelend wegens het schrijven en uitgeven van dit boek, wederregtelijk hem de vrijheid betwisten onder woorden te brengen hetgeen waarvan zijn hart, of hetgeen bij hem de plaats van het hart inneemt, vol is. Doch het blijft daarom niet minder waar dat deze onwederstaanbare criticus nooit geheel en al den katechiseermeester heeft weten af te leggen. Zijn jongste werk draagt er weder de sporen van.

Theophilus heeft de bescheidenheid gehad zich van een pseudoniem te bedienen; maar was het ook heusch, onder dien aangenomen naam een handschrift af te staan, welks inhoud een groot aantal personen, anders gaarne bereid het doel der uitgaaf te ondersteunen, kwetsen moet? Uit dit oogpunt beschouwd is de keus der direktie van de Jongens Weezen-Inrigting te Soerabaya niet gelukkig geweest. Het boek van Dr. Strauss bewijst dat de vrijzinnigheid door de beschouwingen van Theophilus evenmin bevredigd wordt als de tegenover-

gestelde rigting; terwijl het litterarisch genot, den inteekenaren voorgespiegeld, zich oplost in den bedriegelijken luim der titels boven eenige hoofdstukken. Niet dat dit 'brandend vraagstuk' in de portefeuille had behooren te blijven; maar het was verkeerd gezien, bij het publiek belangstelling te verwachten voor zulk een onderwerp. Wie een lot heeft genomen in eene armenloterij, zal niet zuur kijken wanneer de fortuin hem een nietig of onbruikbaar voorwerp toewijst; maar terecht acht men zich verongelikt, wanneer, in ruil voor een bijdrage ten behoeve van een liefdehuis, u een populair-theologisch boek aan huis bezorgd wordt, eenzijdig, oppervlakkig, zonder zout.

Dat men in Indie onder zulke wederwaardigheden kalmer blijft dan in Nederland, bewijst het voorgevallene met het godsdienstig leesboek van den heer Hugenholtz Toespeling op het misnoegen van vele leden der Maatschappij over het uitgeven van dit werk onder haar naam..

Terecht baart het verwondering dat onder de leden der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen er gevonden worden, die tot het besef der rigting van dat genootschap in het godsdienstige nog ontwaken moeten. Van zijne stichting af, nu tachtig of meer jaren geleden, heeft het Nut met de geopenbaarde godsdienst weinig opgehad en veel aan de natuurlijke gedaan. Het hoofdbestuur had reden te onderstellen dat de groote meerderheid der leden de hun door den heer Hugenholtz met velerlei kettersche kruiden toebeide spijs, naar hun smaak zouden vinden. Heeft de schrijver den schotel alleen wat sterk gepeperd? Heeft het hoofdbestuur zich vergist? Doch zoo zijn de menschen in geloofszaken! Laat men hen persoonlijk met vrede, dan mag de neologie vrij het hoofd opsteken. Worden zijzelf daarentegen in de zaak betrokken, en houdt men hun in duidelijke woorden het register hunner stoutigheden voor, dan zetten zij het op een schreeuwen.

## VI

Voor het overige is die nieuwere wetenschap, wier resultaten men aan het oude geloof overstelt, minder nieuw dan zij er

uitziet. Reeds in den vroegsten christentijd hebben sommigen even zoo gedacht en geschreven als thans gedaan wordt; in den reformatietijd niet minder. De moderne theologen zijn de erfgenamen der Ebionieten, de erfgenamen der Socinianen.

Dat wie denkt als Dr. Strauss heeft opgehouden christen te zijn, en slechts onder zeker voorbehoud nog tot de klasse der godsdienstige personen kan gerekend worden; dat schrijvers als Theophilus van Soerabaya, als Hugenholtz van Amsterdam, met Dr. Strauss op denzelfden bodem staan en in denkwijze slechts gradueel van hem verschillen, - het is gedurende jaar en dag door Groen van Prinsterer in herinnering gebracht, en door Da Costa, door Bilderdijk, levenslang van de daken gepredikt.

Er is geen verandering gekomen in de wetenschap, maar alleen in de zeden. Het publiek duldt thans wat het vroeger weigerde te dulden, en zijne onverschilligheid is evenredig geworden aan zijne verdraagzaamheid. Alleen in kleine, half gesloten kringen, als de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, ontstaat nog nu en dan een weinig opschudding.

Doch ook dit zal voorbijgaan. Als overgangperiode heeft men zich voor te stellen dat die Maatschappij zelve, over eenige jaren, als godsdienstig leesboek voor school en huis eene vrije vertaling ter perse doet leggen van het nu nog aanstootelijk geacht werk van Dr. Strauss.

1873.

**J.K.J. de Jonge.**  
**Eerste artikel.**

**Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indie, door Jhr. Mr. J.K.J. de Jonge, VI<sup>de</sup> Deel.**

**I**

De heer De Jonge, adjunkt-rijksarchivaris in Den Haag, opent het zesde deel zijner belangwekkende *Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indie* met eene voorrede die, dank zij een gelukkige wending aan het slot, tot nadenken stemt.

Ook weder dit geheele boekdeel is, al spreekt de schrijver zelf er in zijn aanhef een weinig kwaad van, zeer lezenswaard en even belangwekkend als de vorige. Om zijne eigen woorden te bezigen: er wordt het tijdvak in behandeld dat tusschen 1646 ligt, toen de vestiging van het nederlandsch gezag te Batavia door kontrakten met Bantam en Mataram was erkend, en 1676, toen de eerste groote oorlog, door de Compagnie op Java gevoerd, een aanvang nam; drie hoofdstukken (het 10<sup>de</sup>, 11<sup>de</sup>, en 12<sup>de</sup>) waarin de gouverneur-generaal Joan Maetsuyker de hoofdpersoon is.

Doch nu die haagsche voorrede, gedagteekend Oktober 1872:

‘De beginselen, de feiten en de uitkomsten van dit tijdvak,

dat men den bloeitijd der Compagnie pleegt te noemen, meer van nabij beschouwd, zouden den onbevooroordeelde tot het eenigszins paradoxaal besluit kunnen leiden, dat de Oost-Indische Compagnie eigenlijk nooit een bloeitijd heeft gekend; want dat, wat men den bloeitijd der Compagnie noemt, slechts een tijd van uitwendigen luister en glans, maar niet van inwendige gezondheid is geweest.

Te midden van dat tijdvak ontwaart men met bevreemding dat de Compagnie, ondanks haar krachtig monopoliestelsel, ondanks hare middelen, eene gezonde, krachtige en onkunstmatige mededinging, zelfs tegen een sultan van Bantam, die dan toch in vergelijking met de Compagnie niet meer dan een *roitelet* was, niet kon volhouden.

Het werd duidelijk, dat de waarborg van een monopolie te krachteloos was, om daarmee alléén de konkurrentie, zonder de hulp van het geweld, te kunnen bestrijden; dat de vereeniging van koopman en van soeverein, in één ligchaam, niet alleen botsing tusschen belang en plicht deed ontstaan, maar ook den koopman verarmde en den soeverein verlamde.

Uitbreiding van gezag werd onvermijdelijk, opdat het monopolie gehandhaafd en de mededinger van de handelsuitwegen verwijderd zou kunnen worden.

Maar uitbreiding van gezag eischte geld, veel geld, en het kapitaal, daaraan besteed, moest aan den handel worden onttrokken.

Zoo dwaalde men steeds dieper in het lianenwoud eener onnatuurlijke, kunstmatige en ongezonde staat- en staathuishoudkunde, omdat men zich niet stoutmoedig van dwalingen, vooroordeelen en overleveringen wist los te wringen, noch bruggen en overgangen te bouwen om uit het bosch in het vrije veld te geraken.

Met dat al, ondanks dat al, de mannen der Oost-Indische Compagnie hebben veel tot stand gebracht; zij hebben het gezag van Nederlandsch-Indie, het bezit vooral van het vruchtbare en prachtige Java, ons nagelaten. Wie weet, of de geslachten, die na ons komen zullen, wanneer zij op hunne beurt ons zullen beoordeelen en eene parallel zullen trekken tusschen

de mannen der Oost-Indische Compagnie, die kinderen waren hunner eeuw, gelijk wij het zijn van de onze, niet een ongunstiger oordeel zullen vellen over ons, die met zooveel meer wetenschap der zamenleving toegerust, slechts met zoo veel moeite, na zoo lang dralen en weifelen iets, en nog dikwijls als het reeds te laat is, weten tot stand te brengen.'

## II

Al had de auteur niet uitdrukkelijk aangekondigd dat hij een paradoxe ging voordragen, de lezer zou het onder de hand wel bemerkt hebben. Het geheele betoog draagt een paradoxaal karakter.

Hoe kan de heerschappij der Compagnie, welke in Indie hare handelsbetrekkingen ongeroepen aan vreemde volken kwam opleggen en met wapengeweld verdedigen of handhaven, ooit een natuurlijken, onkunstmatigen, gezonden staat- en staathuishoudkundigen grondslag gehad hebben? Hoe kon haar bloeitijd iets anders zijn dan een tijd van uitwendigen luister en glans?

Dat de hulpmiddelen van haar monopolie-stelsel niet toereikten om eene vrije concurrentie met een inlandsch vorst vol te houden, was zeker geen bewijs van kracht; maar had zij haar monopolie-stelsel los- of tehuis gelaten, dan zou zij nooit de Oost-Indische Compagnie geworden zijn.

Dat het verwijderen of verwijderd houden van mededingers uitbreiding van gezag onvermijdelijk maakte, en die kostbare uitbreiding een gedeelte van het maatschappelijk kapitaal aan den handel deed onttrekken, kon de participanten niet aangenaam zijn; maar nood breekt wet en een half ei is toch altijd beter dan een ledige dop.

Werkelijk heeft de Compagnie zich niet losgewrongen uit de lianen van dwalingen, vooroordeelen en overleveringen, noch bruggen en overgangen gebouwd om uit het bosch in het vrije veld te geraken. Maar bewijst dit dat het haar aan stoutmoedigheid of ook maar aan doorzigt haperde? De door den heer De Jonge zelf publiek gemaakte stukken leeren het tegendeel. De mannen der Oost-Indische Compagnie hebben haarfijn

geweten waar de fouten van hun stelsel schuilden; keer op keer hebben zij beproefd die weg te nemen, en eene rationeler staatkunde in de plaats te stellen. Maar zij konden niet, zoo zij niet wilden ophouden zichzelf te zijn en, met het onkruid, niet ook de tarwe wilden uitrukken.

Wanneer dan ook de schrijver het vele goede, hetwelk de Oost-Indische Compagnie tot stand bragt, met een *des ondanks* tegen hare breed uitgemeten feilen overstelt, dan geeft hij duidelijk genoeg te kennen dat die feilen niet zoo zeer eene zedelijke schuld of het gevolg eener slechte keus geweest zijn, als wel een gevolg van de omstandigheid dat er geen andere keus overbleef. Had die bestaan, dan kon er nooit spraak van zijn, het nu levend geslacht te verwijten dat zijn onvermogen afsteekt bij de meesterschap, op dit gebied door een vroeger geslacht ten toon gespreid.

### III

Doch waartoe dit geven en nemen? Wie de Oost-Indische Compagnie juist beoordeelen wil, moet niet vragen tegen welke beginselen van ekonomie of politiek zij gezondigd heeft, maar of zij al dan niet eene schitterende handels-operatie geweest is. In dit karakter was zij niet voor alle eeuwen, maar slechts voor een tijd; en haar verval bewijst evenmin iets tegen het geniale van hare samenstelling, als de inrigting eener stoomboot die van een zeilschip veroordeelt, of het gaslicht eene aanklagt wegens immoraliteit tegen het kaarslicht inhoudt.

Het zou te wenschen zijn geweest dat de heer De Jonge, in plaats van zich tot eene algemeenheid te bepalen, de zaak onder dit bijzonder gezigtspunt had voorgesteld. Slechts met veel moeite, na lang dralen en weifelen, iets tot stand te brengen, en dan nog dikwijls als het reeds te laat is, is niet zoo zeer een karaktertrek van de Nederlanders der 19<sup>de</sup> eeuw. Dit gebrek is in alle eeuwen eene nationaal-nederlandsche fout geweest, door vele goede eigenschappen opgewogen.

Maar dit strekt ons tot oneer dat wij, zelf niet in staat iets in het leven te roepen hetwelk met inachtneming van het verschil tusschen tijden en gelegenheden de vergelijking met



die grootsche onderneming doorstaan kan, smalen op de Oost-Indische Compagnie.

Onze Indische Dok-Maatschappij, onze Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, onze Stoomvaart-Maatschappij Nederland, onze Nederlandsche Handel maatschappij zelfs, wat zijn zij anders dan doodgeborenen of onderkruipsels, wanneer men ze naast den van leven tintelenden kolos stelt, welke twee eeuwen lang den Archipel omvademde?

De kleinzoon, die zijn grootvader bespot of veracht omdat deze in zijne jeugd klompen in plaats van gom-elastieken overschoenen droeg, maakt onze deernis gaande. Evenzoo kunnen wij slechts de schouders ophalen over historici van den nieuweren tijd die, boekwormen of staatkundige partijgangers, een ligchaam als de Oost-Indische Compagnie den maatstaf aanleggen hunner van buiten geleerde moderne begrippen omtrent godsdienst, zedelijkheid, politiek, of vrijhandel.

1873.

## **Mejufvr. Mina Kruseman.**

### **Een Huwelijk in Indie, door Mina Kruseman.**

#### **I**

In de laatste dagen van November 1873 heeft jufvrouw Mina Kruseman enkele voorname steden van Nederland de primeur gegund van een drama, *de Echtscheiding* geheeten, dat bij niemand onverdeelde sympathie schijnt gevonden te hebben. Het werd door haar voorgedragen in avondspreekbeurten, ongeveer evenals Cremer met zijne Betuwsche Novellen pleegt te doen, half als lezing, half als declamatorium. Een der amsterdamsche bladen gaf er het volgend overzicht van:

‘Mejuffer Mina Kruseman heeft gisteren avond, 24 November, in het Park eene voorlezing gehouden.

De grootste helft van de groote zaal was door het publiek ingenomen.

Mejuffer Kruseman las een drama: *De Echtscheiding*.

Het stuk speelt in de Oost.

Ziet hier den inhoud:

Een vijftienjarig meisje huwt gedwongen een resident.

Eene *amante* van den resident, eene inlandsche vrouw, wil de jonge vrouw kort na haar huwelijk vermoorden.

Het boos opzet wordt niet volvoerd.

De vrouwen worden vriendinnen.

De resident laat de *amante* de deur uitwerpen; zij bezwijkt onder de ruwe behandeling.

De jonge vrouw wordt ziek en lijdende.

De jonge vrouw neemt de kinderen, welke de resident bij de *amante* heeft verwekt, als de haren aan.

Alle mannen zijn ellendelingen, omdat de resident zulk een woesteling is.

Op een bal maakt de jonge vrouw kennis met een jongen buurman.

De jonge buurman en de jonge vrouw beminnen elkander.

Een der kinderen sterft aan de mazelen, de pokken, of het roodvonk, de dokter weet het niet juist.

De jonge buurman wordt door den resident op de jagt gedood. Naar men zegt, bij ongeluk.

De jonge vrouw wordt krankzinnig.

Ten huize haars vaders doodt zij zich met een kris.

Dit is de inhoud.

De wijze van voordragen was goed; bij sommige naieve en sentimentele tooneelen hoogst verdienstelijk en, ook daar waar met waardigheid moest gesproken worden, krachtig en gepast.

De zaal was wel wat te groot, om door de stem van mejufvrouw Kruseman te kunnen worden beheerscht.

Het drama is verdeeld in vier bedrijven en achttien tafereelen.’

## II

Indien het iemand spijt, ondanks de geringe ingenomenheid waarvan deze schets getuigt, de voordragt der *Echtscheiding* niet te hebben bijgewoond, die trooste zich met de gedachte dat het drama in kwestie niets anders is geweest dan eene bloemlezing uit den roman *Een huwelijk in Indie*, sedert in het licht verschenen en algemeen verkrijgbaar gesteld. Heeft hij iets gemist, het is alleen het levendig en bezielend reciet der schrijfster geweest.

‘Maar wie het reciet van jufvrouw Kruseman missen

moest,' hoor ik uitroepen, 'moest het beste missen wat aan haar is!'

Ik zal dit niet tegenspreken; en kan slechts getuigen dat *Een huwelijk in Indië*, wanneer men het boek op zich zelf en buiten verband met het geslacht en de schoonheid der schrijfster beschouwt, den indruk maakt een onbeduidend geschrift te zijn.

Er bestaat echter voor jufvrouw Kruseman niet veel kans, dat men het bij die objectieve en vergelijkenderwijs beleefde kennisgeving zal willen laten. Zij heeft het zoo druk gehad over zichzelf in een goeden, over anderen in een ongunstigen zin; heeft hare eischen zoo hoog gesteld, en daardoor zulke hooge verwachtingen opgewekt; heeft in het roeren der groote trom te harer eer zoo regtstreeks en kennelijk de hand gehad, dat zij voorbereid moest zijn op scherpe toetsing en strenge afkeuring.

Mijne persoonlijke meening is dat jufvrouw Kruseman, die gezegd wordt in gezelschappen zich als eene lady voor te doen, op het gebied der litteratuur, door hare slechte manieren, een slecht voorbeeld geeft. Pas had de *Moderne Judith* het publiek met haar allerhande-bundeltje bedot, - een boek van 336 bladzijden, waarvan 200 uit nagedrukte oordeelvellingen over haarzelve, de overigen min 45 uit herdrukken van meestal onbeteekenende oude kennissen bestaan, - of daar speelt zij hetzelfde publiek een nieuwen trek en flikt uit een eigen roman dien zij niet noemt en die elk oogenblik verschijnen kan, een eigen drama. En in dien roman vlecht zij voor de derdemaal eene episode die even te voren in de *Moderne Judith*, en vroeger in den *Nederlandschen Spectator* verschenen was.

Het valt hard, tegen eene vrouw van goeden huize eene aanklagt wegens litterarische opligterij te moeten indienen; doch jufvrouw Kruseman heeft de goede meening welke men van haar had opgevat, en tot wier verbreiding men in Indie naar vermogen heeft medegewerkt, zich zóó onwaardig getoond, dat te haren aanzien geen verschoonende bejegening te pas komt. Na zelve voor brutale meid gespeeld te hebben kan het haar niet verwonderen, als eene brutale meid op hare plaats te worden gezet.

### III

Ware *Een huwelijk in Indie* zich komen aanbieden als de eersteling eener schuchtere zeventienjarige, men zou in het boek op meer dan één gelukkig hoofdstuk, meer dan één fraaije bladzijde geweest en, ter wille daarvan transigerend met de litteratuur, de sociaal-filosofische zotteklap die er van het begin tot het einde (tegen het einde vooral) in wordt voorgedragen, over het hoofd gezien hebben.

Nu eene dame van zekeren leeftijd, die u overal met haar oude vrijsterschap vervolgt en zelfs de moeite niet neemt onschuld of onwetendheid voor te wenden, u in 1874 met nagalmen van de antimatrimoniale predikatie van George Sand van 1836 aan het hoofd komt rellen, - nu gevoelt gij als ernstig lezer u aangerand. Met een Brinio-stopwoord vraagt gij waar jufvrouw Kruseman de noodige vrijmoedigheid heeft opgedaan, om met zoo weinig kunst en zoo weinig kennis zulk een spektakel in den lande te maken?

'Het tijgergevecht' omstreeks het einde van het 2<sup>de</sup> Boek is in zijne kranige soort een kranig hoofdstuk; en ik heb reeds toegegeven dat, zoo de leeftijd en de humbug der schrijfster haar werk niet in den weg stonden, men er met belangstelling kennis van nemen, en voor de toekomst er schoone verwachtingen aan vastknoopen zou. Gelijk de zaken staan, blijft men door de schuld der schrijfster-zelve aan de filosofische hoofdstukken hangen en beoordeelt daarnaar het overige.

De jonge George Zondervan, in wiens persoon aan den roman de laatste hand wordt gelegd, is de vrucht der vrije liefdesbetrekking welke indertijd tusschen den heer Lawson, administrateur van het landgoed Speranza (Midden-Java?), en mevrouw Stevens van Langendijk, geboren Louise van Amerongen en bijgenaamd de Roos van Samarang, bestaan heeft.

Was mevrouw Langendijk voor de verleiding van den heer Lawson bezweken? Volstrekt niet. Toen zij in Lawson's armen bescherming kwam zoeken, was zij krankzinnig en hield zij Lawson voor wijlen Georg Werner.

Was zij dan voorheen de maîtres van Georg Werner geweest?

In geenen deele; zij had hem alleen in stilte liefgehad. Doch haar man, de resident Stevens van Langendijk, was Werner's vermoedelijke moordenaar, en in haar waanzin schonk dit Louise vrijheid (meende zij) de echtelijke woning te ontvlugten en met Lawson te gaan leven, dien zij met Werner verwarde.

Lawson stierf toen de kleine George drie jaren oud was; de resident, gedurende al dien tijd onkundig gebleven van de schuilplaats zijner vrouw, liet zich bij die gelegenheid van haar scheiden; Louise, tusschentijds geheel of gedeeltelijk van hare monomanie genezen, kwam weder bij hare ouders te Samarang in huis, die George naar Holland zonden.

Na den dood van haar vader en moeder Van Amerongen toog ook Louise naar Holland, doch vond bij toeneming in den knaap en jongeling, die haar niet kennen wilde, een onverzoenlijk vijand. Smart over de hardvochtigheid van haar zoon, haar eenig kind, deed haar ten grave dalen; deed haar met stervende hand aan Georg een schrijven rigten waarin de hoofdgedachte van jufvrouw Kruseman's boek staat uitgedrukt, en dat ik hier mededeel:

‘De wereld, wier regt in kracht bestaat, en wier kracht op berekening gegrond is, heeft hare geleerdheid in een wetboek uitgestort, en dat wetboek als een eeuwig werkende guillotine in Gods volmaakte natuur geplaatst, om te vermoorden al wat oorspronkelijk goed of groot zou zijn.

Ziel, had de godheid gezegd.

Masker, het wetboek geantwoord.

Vrijheid.

Neen, slavernij.

Waarheid.

Neen, bedrog.

Leven.

Neen, dood.

En dood is het geweest, eeuwen en eeuwen lang! Dood volgens de wet, zooals het dood volgens de wereld was.

Dood voor de ziel, dat heette pligt. - Dat werd later in beschaving en distinctie veranderd. - Valschheid was de regte roem!

Dood voor het ligchaam, dat werd glorie genoemd, mar-

telaarschap en heldenmoed. - Slavernij was de verborgen naam!

Dood voor het hart, dat heette deugd en reinheid, onschuld, heiligheid. - Huichelarij had het moeten heeten, of onwetendheid, of zielloosheid!

Dood voor het verstand, dat werd geleerdheid genoemd, of godsdienst, braafheid, eenvoud. Goddeloosheid had het moeten zijn. Maar dood bleef het altijd!

*Dood!* hadden de menschen met bloedige letters op de eerste bladzijde van hun wetboek moeten schrijven, dan hadden zij op de laatste *waarheid* kunnen zetten met donkere letters van rouw!

Maar zij hebben *bescherming* tot hun opschrift gekozen en *kracht* tot hun regter, en nu wordt onderwerping deugd genoemd, terwijl de misdaad wettig kan zijn en de sluwheid met succès wordt bekroond.

Natuur is buiten de wet en bij gevolg *schuldig.*'

#### IV

Ik meende deze bladzijde en het verband waarin zij voorkomt te moeten vermelden, omdat de episode van George het eenige voorname punt schijnt te zijn, waaromtrent volgens de verslagen in de nederlandsche dagbladen de roman afwijkt van het drama.

George, die zijne moeder steeds veracht heeft, vat, als hij met hare sociale antithesen kennis heeft gemaakt, eene groote vereering voor haar op, en het boek eindigt met deze orakelspreuk uit George's mond: 'De menschen hebben haar krankzinnig genoemd, omdat zij veel begreep en weinig wist.'

Jufvrouw Kruseman vindt dit alles verheven, diepzinnig, nieuw, doch geeft door de ingenomenheid, waarmede zij die gemeenplaatsen neerschrijft, hare lezers te kwader uur den maatstaf harer belezenheid, harer grondigheid, en harer oorspronkelijkheid in handen.

1874.

## **Mejufvr. Betsy Perk.**

### **Mijn ezeltje en ik. Een boek voor vriend en vijand, door Betsy Perk.**

#### **I**

Jufvrouw Betsy Perk heeft een boekje geschreven dat met de litteratuur weinig of niets te maken heeft, maar des te merkwaardiger is als kenbron van hetgeen bij eene bepaalde klasse van nederlandsche dames al zoo tot spoorslag strekt van de filanthropie.

Ruwe mannen, die slechts voorwendselen zoeken om met de zaak der vrouwelijke emancipatie straffeloos den draak te kunnen steken, vinden in dit geschrift een ruim vershot van hetgeen bij hen voor argumenten geldt; terwijl overdreven tedere vrienden dier zelfde zaak zich slechts schamen en bedroeven kunnen over zoo veel heilig vuur, als hier in zijne onreinheid openbaar wordt. Na de brieven van Bilderdijk aan Odilde is Nederland van geen ontgoocheling op zoo groote schaal getuige geweest. Nog een paar werkjes als het *Ezeltje* van jufvrouw Perk, en met het geloof in de nederlandsche vrouwen zal het voor eene geruime poos gedaan zijn.

Elders heb ik jufvrouw Perk een martelares van drie-en-zeventig oude ponden genoemd. Had zijzelve niet op meer dan één plaats het gewigt van haar persoon in cijfers uitgedrukt, - met de bijvoeging 'geen kilo's,' - ik zou niet op



den inval zijn gekomen den minderen rang, dien zij mij toeschijnt in de orde der geloofsgetuigen te bekleeden, op die wijze aan te duiden. Wat ligte dragonders zijn, weet ieder. Om zonder gemaaktheid van ligte martelaressen te mogen spreken, daarvoor is eene bepaalde aanleiding en verontschuldiging noodig.

Evenwel, jufvrouw Perk *is* in mijne oogen eene martelares, en in de schatting van alle onbevooroordeelde lezers en lezeressen zal zij dit blijven, zoo lang een krachtig tegenschrift haar niet van ontrouw aan de geschiedenis heeft overtuigd. Het gevoel-zelf van deernis met haar persoon en wedervaren, hetwelk haar geschrift opwekt, kan als vergoëliking worden aangevoerd van zijne de grenzen van het geoorloofde te buitengaande geesteloosheid. De schimmen van Apuleius, van Lucianus, van Cervantes, van Sterne, van Wieland, van Limburg Brouwer, van al degenen die smaakvol en vernuftig den goedaardigen langoor uit de dierewereld weleer tot repoussoir hunner scherts kozen, roepen wee over de bejegening welke dit klassiek onderwerp van de zijde der deltsche dame wedervoer, - wier ezeltje, als om het wanschappen beeld met een laatsten mistrek te voltoojen, in het 15<sup>de</sup> hoofdstuk eensklaps blijkt een ezinnetje te zijn geweest.

Doch zoo treffend zijn de bijgebragte voorbeelden van het onregt, de schrijfster door valsche vriendinnen aangedaan, en zulk een diepen indruk ontvangt men van het onverdiend over haar uitgegoten leed, dat zelfs haar sollen met Cadette niet in staat is dit medegevoel uit te wisschen.

De goede jufvrouw Perk die, als begeleidster van jufvrouw Kruseman op hare reizen door en buiten Nederland, zoo veel ironie heeft getrotseerd, is voor die edelmoedigheid met ondank beloond. In zoo ver eene vrouw het regt heeft zichzelf in het openbaar te persifleren, stond het jufvrouw Kruseman vrij, een spotprent van *Uilenspiegel* tot titel van haar allerhande-bundeltje te kiezen. Zoo de lading, zoo de vlag.

Doch wat haar leelijk stond is dat zij naast het beeld der moderne Judith, ongevraagd ook jufvrouw Perk heeft laten optreden; en nog wel met de letters B.P. op den zak, voor het hoofd van Holofernes bestemd. Teregt beklagt Betsy zich

over deze vrijpostigheid, en eene inwendige stem zegt ons dat zij dit aan Mina niet verdiend had. Te laat berouwt het haar thans oprechte vriendschap ondersteeld te hebben, waar alleen zucht tot opspraak wekken in het spel was. Jufvrouw Perk, die voor zoo ver hare bekentenissen strekken, nooit door een man in hare persoonlijke genegenheid werd gekwetst, moest van jufvrouw Kruseman leeren dat ook de vrouwelijke vriendschap dikwijls op katjesspel uitloopt.

Doch laten wij Stella Oristorio di Framma, de cantatrice die tot hiertoe haar muzikaal talent braak liet liggen om alleen van hare gaven als schrijfster en deklamatrice te doen blijken, verder met vrede.

Zes andere vrouwen worden, met ligt te ontcijferen initialen, door jufvrouw Perk als hare kwelgeesten bij uitnemendheid aangeduid; en daaronder zijn er die, wegens het plegen van zedelijken moord aan de schrijfster, volgens haar tot *cellulaire gevangenisstraf* behooren veroordeeld te worden. Daar de namen dier vriendinnen zoo goed als voluit door jufvrouw Perk worden genoemd, zou het niet baten daarvoor denkbeeldige in de plaats te stellen; doch voor het overige komt het minder op de personen, dan op haar geslacht, haar stand en hare daden aan.

Twee delftsche dames, mevrouw St. - v.d. Ch. - en mejufvrouw L.W. -, hebben op de openbare straat tot elkander gezegd, sprekend over jufvrouw Perk: 'Eén woord maar, *en zij gaat achter de tralies*'.

Twee amsterdamsche dames, de jufvrouwen W - k, lieten op een bezoek ten huize van X. zich over jufvrouw Perk aldus uit: 'Zij mag zoo goed schrijven als zij wil, maar iemand die zulke leelijke dingen gedaan *moet hebben* zoodat zij achter de traliën had *kunnen komen*, - als men haar niet had *gespaard*, - neen, dankje, van zoo iemand lezen wij niets.'

Mevrouw Sm-t Bl-n, de haagsche dochter van een gewezen minister, heeft in overleg met eene andere dame getracht jufvrouw Perk te doen verdenken van het *verduisteren van gelden*, terwijl zijzelve gedurende zeven maanden wederregtelijk de kas der vereeniging *Arbeid Adelt* onder zich gehouden heeft, *zonder over die maanden rente te betalen*.

Mejufvrouw L. W-ts, eene jeugdige delftsche, directrice eener zondagschool; heeft jufvrouw Perk beschuldigd, brieven der vereeniging te hebben achtergehouden en haar in een schrijven toegevoegd: ‘Maak eerst dat ik u achten kan.’

Mevrouw H-n van R-k, te Delft, echtgenoot en moeder van predikanten, naar het schijnt, heeft zich als het hoofd der vereeniging *Arbeid Adelt* in jufvrouw Perk's plaats gedrongen, in weerwil dat jufvrouw Perk verklaard had die alleen aan eene ‘waardiger’ te willen afstaan.

De dames W-k, te Amsterdam, hebben per briefkaart aan de leden van *Arbeid Adelt* kennis gegeven (hetgeen niet waar was) dat zij midden in het jaar gerust voor hun lidmaatschap konden bedanken, en zijn op die wijze werkzaam geweest om *Arbeid Adelt* te doen wijken voor de door haar zelf opgerigte vereeniging *Tesselschade*.

Mevrouw P-s en mejufvrouw H-n, te Rotterdam, zijn van *Arbeid Adelt* klakkelings naar *Tesselschade* overgegaan en hebben zonder voorkennis van het hoofdbestuur, als liquidatie der rotterdamsche afdeeling, jufvrouw Perk eenige centen thuisgezonden.

Eene der dames van het hoofdbestuur van *Arbeid Adelt* heeft op de tentoonstelling dier vereeniging een door haar zelve vervaardigd vuurscherm aan koningin Sofia verkocht voor *f* 100, waarvan zij er *f* 52 of *f* 53 voor zich behield als vergoeding harer onkosten; terwijl die zelfde dame alles heeft gedaan wat in haar vermogen was om te verhinderen dat een door jufvrouw Perk geboetseerd beeldje, hetwelk zij op verzoek der koningin aan deze had ‘afgestaan’, insgelijks als verkocht zou worden aangemerkt.

Onder aanvoering van mevrouw H-s, echtgenoot van een predikant, is tegen het door jufvrouw Perk geredigeerd tijdschrift *Onze Roeping* eene oppositie gewekt, die de oprichting van *Ons Streven* ten gevolge gehad en *Onze Roeping* geruïneerd heeft.

Op grond van een en ander, - met nog een aantal bijzonderheden, die men in het boekje zelf kan naslaan, - beschuldigt jufvrouw Perk de door haar bedoelde dames van de volgende vergrijpen:

Haar ontnomen te hebben de genegenheid van H.M. de koningin en de sympathie van haar landgenooten, zoo mede:

haar goeden naam geroofd,  
hare gezondheid verwoest, en  
haar tijdschrift vermoord te hebben.

## II

Doch jufvrouw Perk kan het niet kwalijk nemen zoo wij, na aldus ons tot orgaan van hare grieven te hebben gemaakt, ook een oogenblik ons met haarzelve onledig houden, en rekenschap trachten te geven van den wrevel waarmede, ondanks alle sympathie voor haar lijden, haar requisitoir den lezer vervult.

Zij wil er niet van weten dat personen, die haar alleen naar hare openbare handelingen beoordeelen kunnen en niet ingewijd zijn in de bedoelingen harer rouwelooze vriendinnen, hare zinspreuk niet kunnen vernemen zonder daarbij eene variant te hooren doorklinken en, zoo vaak zij: *Arbeid adelt* zegt, meenen te verstaan: *Intrigue onteert*.

Dat zij zich daarover beklaagt is natuurlijk, maar regt van beklag heeft zij niet. Zelve bestempelt zij de vrouwen, met welke zij tot hiertoe verkeerde en waarnaar het publiek haar te eeren heeft, met den naam van 'dames-intriganten', en zoo lang niet van de andere zijde schuld beleden en vergiffenis gevraagd is, blijft zij in dien kring medegeteld worden.

Inderdaad zijn het onteerende handelingen, waaraan de nederlandsche vrouwevereeniging, als wier hoofd jufvrouw Perk erkend wil worden, zich schuldig zal hebben gemaakt; en intrigue is het ware woord tot kenschetsing dier praktijken.

Om aan dat verwijt te ontkomen is het voor jufvrouw Perk niet genoeg, een boekje uit te geven waarin zij de éénige goede rol aan zichzelf toekent. Eerst moet ook de andere partij gelegenheid hebben gehad zich te doen hooren; en zelfs zouden wij reeds op dit oogenblik durven beweren dat, ofschoon intri-

geren nooit in jufvrouw Perk's bedoeling gelegen heeft, zij er nogtans wel een weinig aan heeft medegedaan. Wij handhaven daarom het goed regt der variant, en prijzen de scherpzinnigheid die, met één ruk aan de gordijn, den vermoedelijken aard van *Arbeid Adelt* aan het licht bragt.

Wat in het geloof aan jufvrouw Perk's medepligtigheid bevestigt, of het geloof in hare vlekkelooze onschuld aan het wankelen brengt, is de zwakheid van karakter van welke de daad harer publicatie getuigt. Moedwillig heeft zij de gunstige gelegenheid, zich eene mannetjes-vrouw te toonen, verzuimd en eene gevoeligheid voor smaadreuenen aan den dag gelegd, welke men van de odalische der moderne Judith niet verwacht zou hebben.

Eene vrouw die zich werkelijk niets te verwijten had, zou haar leed voor zich gehouden, het alleen aan boezemvrienden of aan de eenzaamheid geklaagd, het desnoods met zich in het graf genomen hebben. Door hare grieven te laten drukken heeft jufvrouw Perk getoond, noch een man, noch eene superieure vrouw te zijn, en zelve zich den goeden weg afgesneden. Velen die met de zwijgende lijderes het voor lief zouden genomen, en haar nieuw plan eener 'Nederlandsche inrichting voor jongens en meisjes uit den beschaafden stand' (al veroordeelen zij dit ontwerp met hun verstand) met hun hart en hunne beurs zouden ondersteund hebben, zullen van de luidruchtige, die hare verhouding tot de dames X., Y., Z., aan de klok hing, zich afwenden.

### III

De fout van jufvrouw Perk is dezelfde geweest als die van jufvrouw Kruseman. Beide dames hebben een rang willen bekleeden, voor welken zij niet berekend waren.

Men behoeft jufvrouw Perk's geschriften slechts in te zien, om de overtuiging te erlangen dat geenerlei meesterschap voor haar is weggelegd, en zij zich vergenoegen moet in hare gelukkige oogenblikken nu en dan een denkbeeld aan de hand te doen, van hetwelk krachtiger geesten dan de hare misschien partij kunnen trekken.

Hare afhankelijke maatschappelijke positie was van het begin af een onoverkomelijke hinderpaal voor het welslagen harer Vereeniging, gelijk haar gebrek aan stijl, aan vorming, aan kundigheden, den bloei van haar Tijdschrift noodzakelijk in den weg moest staan. Haar zwak hoofd, hare zwakke gezondheid, de aandoenlijkheid van haar zenuwgestel, maakten haar om strijd ongeschikt aan de spits eener Nederlandsche Vrouwevereeniging werkzaam te zijn, en daartegen stond geen der eigenschappen over, welke voor zulk een onderneming onmisbaar zijn.

Wat kan het Nederland schelen, of Betsy Perk door mevrouw A. en jufvrouw B. al dan niet kwalijk bejegend is? Wat gaat het Nederland aan, of Betsy Perk en hare moeder al dan niet schier van verdriet zijn omgekomen? Betsy heeft het zelve zoo gewild. Ware zij met haar *Arbeid Adelt* bij hare moeder thuisgebleven, geen dames-intriganten zouden haar leed hebben gedaan, zij had niet naar Fauquemont behoeven te trekken om de booze tongen te ontvlugten, zij zou niet in de verzoeking zijn gekomen door haar *Ezeltje en ik* zichzelf en de nederlandsche letteren een ondiens te bewijzen.

Eene engelsche dame, mistress Lynton, auteur der *Ware geschiedenis van Jozua Davids*, heeft in dat wegslepend boek ook de ware geschiedenis van Mary Prinsep verhaald, - hoe deze en haars gelijken haar zondig leven meer als een martelaarschap dan als eene misdaad aanmerken: 'De werkelijkheid in aanmerking genomen' laat de schrijfster haar redeneren, 'moeten zij er wezen. Het bestaan der deugdzame gaden en der onschuldige dochters wordt door haar mogelijk gemaakt. Onbestemd gevoelen zij dat deze fijne bloemen der west-europesche beschaving, - het eerbaar christelijk huis van den rijke, met hare wortelen in het slijk der prostitutie kleven, en dat aan haar en hare zusters de lof der hooggeroemde ingetogenheid van welopgevoede jonge mannen toekomt, die geen huwelijk sluiten alvorens zij een gezin kunnen onderhouden. Die onder haar, welke een weinig nadenken, hebben een klaar inzicht in de soort van diensten welke zij en hare zusters aan de zamenleving bewijzen. Zij komen in opstand tegen de smaadheid waarmede men haar overstelpt. Zij beweenen zich-

zelf als slagtoffers, meer dan als overtreedsters; als gootsteen der maatschappij, niet als haar vuilnis.'

Jufvrouw Perk en jufvrouw Kruseman zijn in haar regt, wanneer zij tot geen prijs, zelfs niet met de woorden eener in korten tijd beroemd geworden engelsche mededingster, bij Mary Prinsep willen vergeleken worden. Hoe moeilijk met dat al maken het die twee dames ons, de eene met hare brieven aan Alexander Dumas om aan hare onschuld, de andere met haar ezeltje, dat een ezelinnetje was, om aan hare naieveteit te gelooven! Hoe veel ligter zou het ons vallen haar te eeren, hoe veel duidelijker zouden de diensten zijn door haar aan de maatschappij bewezen, zoo zij in ruimer mate de edele vrouwelijke hoedanigheden bezaten, die weleer de rampzalige Mary sierden!

Een geschrift als dat van jufvrouw Perk, - welks omslag men niet kan aanzien zonder aan de vrouwelijke Sanche Panche eener vrouwelijke Don Quichote herinnerd te worden, - moet met geringschatting voor het vrouwelijk geslacht vervullen, en in de verbeelding der nog onbedorven jongelingschap den bloeienden krans der bevalligheid en der zedigheid doen verdorren tot de scherpe plooijen eener neepjesmuts.

1874.

**J.K.J. de Jonge.**  
**Tweede artikel.**

**Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indie, door Jhr. Mr. J.K.J. de Jonge. VII<sup>e</sup> Deel.**

**I**

Van Jhr. Mr. De Jonge's *Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indie* zijn weinig deelen zoo belangwekkend als het thans aangekondigd VII<sup>de</sup>, dat met den eersten veldtogt der Compagnie in Oost- en Midden-Java begint en met haar laatsten strijd tegen Bantam eindigt. De gouverneurs-generaal Van Goens en Speelmanontwikkelen hier een beleid, eene geestkracht, eene dapperheid, wier wedergade alleen in de schoonste bladzijden der vaderlandsche geschiedenis teruggevonden wordt.

Ik beschouw het als louter toeval dat de uitgevers Martinus Nijhoff en Frederik Muller, bij het adverteren van dit deel, tastend naar eene juiste omschrijving van den inhoud gezocht en de tweede maal den schijn op zich geladen hebben, den roem der Compagnie te willen verkleinen.

Eerst kondigden zij aan: 'Dit deel bevat *de verovering* van Mataram, Cheribon en Bantam, 1677-1684.'

Daarna: 'Dit deel beschrijft *het verlies van de onafhankelijkheid* van Mataram, Cheribon en Bantam, 1677-1684.'



God zij geloofd, de Hollanders *zijn* in den goeden ouden tijd nog iets anders dan filantropische nagelbijters geweest; zij *hebben* Mataram, Cheribon, en Bantam veroverd; en of twee boekverkoopers in het moederland bij nader inzien meenen dat onder die verovering eigenlijk slechts een verlies van onafhankelijkheid verstaan moet worden, wij kunnen later en flauwer tijd die flauwe onderscheiding gunnen.

Het boekdeel is lijevig; vier hoofdstukken inleiding, en meer dan honderd onuitgegeven dokumenten als bijlagen.

‘De consequentie, de volharding, de vasthoudendheid, de fijne staatsmanskunst, de kracht en de moed der overwinnaars’, schrijft Mr. de Jonge, ‘dwingen bewondering af, ook van den nazaat, die niet meer kan instemmen met een vroeger algemeen gevolgd stelsel, of wiens *begrippen van regt en zedelijkheid* door sommige der toen gebruikte middelen worden *geschokt*.

Maar ook de tegenpartij laat het gemoed niet onbewogen.

De val van het oude Java, de vruchteloze strijd voor zelfstandigheid of geloof gestreden, de lotgevallen eener kinderlijke, verwaarloosde bevolking, als schapen her- en derwaarts opgejaagd en aan nietswaardige vorsten prijsgegeven; dit alles wekt bij den overwinnaar deernis voor den overwonneling.

Niet alleen deernis; het wekt ook het besef van hoogere roeping bij hen, die door de noodzakelijkheid, uit den loop der gebeurtenissen ontstaan, gesteld zijn tot vervangers dier vorsten, wier onbepaalde magt hen niet heeft kunnen vrijwaren van de Nemesis, die pleegt op te treden om wrake te nemen over het verzuim der edelste volksplichtten.’ -

## II

Wanneer vroeger en later in De Jonge's inleidingen dergelijke taal, door ik weet niet welk gebrek aan kloekheid en onversaagdheid, het genoegen der kennismaking kwam vergallen, dan is het u meermalen gebeurd het boek met weerzin ter zijde te leggen. Wie de eer had met volle handen in zooveel historische bescheiden te mogen grijpen, dacht u, behoorde

zich minder aan vlugtige indrukken van tijdgenooten gelegen te laten liggen; en gij kondt niet al te wel het menigmaal doorschemerend denkbeeld verdragen dat onze wakkere O.I. Compagnie werd voorgesteld als eene zaak, voor welke men bij het nageslacht verschooning te vragen had.

Ook in dit VII<sup>de</sup> deel, wij hoorden het, offert Mr. De Jonge nog nu en dan aan modebegrippen, en spreekt hij de tale Kanaäns der koloniale hervormingspolitiek. Doch alle onpartijdige beoordeelaars zullen erkennen dat hij ditmaal minder vaak in die fout verviel dan te voren, en de welsprekendheid der feiten magtiger geweest is dan het vooroordeel van den verslaggever.

Aan het genie van Speelman, die voor de hulp der Compagnie aan Mataram, fabelachtige voordeelen wist te bedingen; aan dat van Van Goens, wien de strijd met Bantam's sultan als een tweegevecht gold, een eerekamp, hem dierbaarder dan het leven, wordt in voldoende mate hulde gedaan om bij een ieder den indruk van iets bewonderenswaardigs te wekken. Treffend zelfs is de volgende parallel tusschen Bantam en Mataram:

‘De val van Ageng (Agon), van den onbuigzamen tegenstander, die de laatste op de bres was gebleven om het javaansche element tegen den indrang van den Westerling te verdedigen; van den Islamiet, die tot het uiterste tegen de Kaffirs den heiligen krijg had gestreden; van den vorst, die zijn land en zijn handel vrij had willen houden van vreemden invloed en vreemd monopolie, doet denken aan het slot van een drama en biedt een groot verschil met den ondergang der onafhankelijkheid van Mataram aan. De Soesoehoenans waren lafhartige, wreede, wellustige tirannen geweest, wier lot hun door de Nemesis der historie werd bereid; maar de val van Ageng was de val van een man die viel voor zijn beginsel, die de laatste was der onafhankelijke vorsten van Java.

Dien indruk liet hij achter, zelfs bij zijne tegenstanders ten allen tijde, en in de vorige eeuw reeds zong van hem Onno Zwier van Haren: “Men ziet in 't vallen zelfs zijn kris naar 't Oosten neigen, en 't stervend oog schijnt nog Batavia te dreigen.” De voorstelling van den dichter is echter niet

overeenkomstig de geschiedenis. Hier vergist de heer De Jonge zich voor een deel. In Van Haren's *Agon* (uitgaaf van 1769) is het niet de sultan zelf van wien gezegd wordt dat zijne kris nog in het vallen naar het Oosten neigde, maar des sultans schoondochter Fathema. Een nog wreeder lot dan als krijgsman te midden van een wilden strijd het leven te laten, was voor Sultan Ageng weggelegd.

Verlaten van zijn geliefdsten zoon, vervolgd door zijn oudsten, gaf hij, het zwerven moede, zich eindelijk in 1686 over. Sedert sleet hij, onder den eenvoudigen titel van Pangeran Soeria di Tirtyasse, zijne dagen in gevangenschap te Batavia, totdat hij eindelijk in 1692 door den dood uit zijne banden werd verlost.

Het pleit tusschen Bantam en Batavia was nu beslecht.'

### III

Die episode van den strijd met Bantam is de eenige niet, welke in de tegenwoordige dagen van den atsijnschen oorlog De Jonge's VII<sup>de</sup> deel met verdubbelde ingenomenheid zal doen ontvangen.

Er worden hier namen genoemd, - namen van nederlandsche veldheeren en van inlandsche bondgenooten, - die waardig zijn, in ons aller geheugen te blijven voortleven: Antonio Hurdt, St. Martin, Poolman, Couper, Tak, en die ridderlijke Boeginees, Radja Palakka, wiens aandeel in den strijd tegen Troeno Djojo, door de inneming van Kediri gekroond, den eersten veldtogt der Compagnie in Midden-Java op een heldedicht gelijken doet.

Het volgend rapport van 9 April 1682, door de kommandeurs St. Martin en Tak uit Bantam aan de Hooge Regering te Batavia gezonden, is te karakteristiek om hier te mogen ontbreken. Op dezelfde wijze, stellen wij ons voor, heeft op 6 Januarij 1874, toen de atsijnsche misigit genomen was, de kolonel De Roy van Zuidewijn aan den generaal Van Swieten gerapporteerd:

'Ziedaar in het korte wat door ons is uitgewerkt en volbragt. Dit heeft echter niet kunnen geschieden zonder merke-

lijke bloedstorting, want *waar men kapt daar vallen spaanders*: zoodat wij UHED. tot ons hartelijk leedwezen moeten berigten, dat wij in dezen aanval 32 dooden en 47 gekwetsten hebben verkregen.'

Zoo lang de geest, die uit zulke woorden spreekt, in de Nederlanders vaardig blijft, behoeft door hen aan het behoud van den Maleischen Archipel niet gewanhoopt te worden.

1874.

**J.T. Oosterman.**  
**(Werther.)**

**Emancipatoria. Een fantasie van Werther. Twee Deelen.**

**I**

De nederlandsche dames en heeren die zich aan de kwestie der vrouwelijke emancipatie laten gelegen liggen, kunnen slechts matig ingenomen zijn met een te Amsterdam verschenen boek welks titel zou doen denken dat hunne zaak daarin bepleit wordt.

Die titel is bedriegelijk. Bedriegelijk is ook het keurig omslag, grijs met goud, waar men, in een medaljon, eene jonge dame met geschilderde oogen vertrouwelijk de hand ziet leggen op den schouder van een jong heer met een snorretje. Zoo iets modepopachtigs hebben de ernstige voorstanders der emancipatie nooit bedoeld; evenmin als zij tot hiertoe het hoogmoedig voornemen aankondigden ergens een afzonderlijken vrouwestaat te stichten, waar al het voornaamste (staatkunde, nijverheid, onderwijs, liberale professies, scheepvaart enz.) door haar, het gewone huiswerk door mannen wordt verrigt.

Zulk een Staat is het, dien de zich noemende Werther schildert onder den naam van Emancipatoria; daarbij een of meer engelsche modellen van den jongsten tijd, - het anonieme *Erehwon*, Bulwer's *Coming Race*, om van andere, minder

geestige navolgingen niet te spreken, - tot voorbeeld nemend. In Emancipatoria is eene vrouw president der republiek, bestaan de Kamers uit vrouwelijke afgevaardigden, worden de oorlogschepen gekommandeerd door vrouwen, en staan vrouwen aan het hoofd van fabrieken.

Manlijke lummels reinigen er borden en glazen, schrobden den vloer, doen dienst als javaansche bayadères, en gaan geestelijke huwelijken aan die het van de vrouwen afhangt iederen dag te ontbinden.

Laat mij met de eigen woorden van den schrijver de geschiedenis van Charles en Paulien mogen verhalen, en de lezer zelf zal over het gemiddelde van het boek zich een oordeel kunnen vormen:

‘Den dag na mijn bezoek aan de bijeenkomst tot stichting en leering der nieuwelingen, kwam ik tegen den avond van eene wandeling thuis en vond aan het hôtél iemand op mij wachten. Het was een man die er vrij schraaltjes in de kleeren uitzag, doch wiens voor 't overige fatsoenlijk voorkomen en open gelaat mij vertrouwen inboezemden. Aan zijn accent herkende ik in hem den Franschman en noodigde ik hem uit, zijn eigen taal te spreken, 't geen hem blijkbaar genoeg deed, daar hij 't Emancipatorisch niet veel beter machtig was dan ik. Na vrij wat omhaal van beleefdheid kwam hij eindelijk tot de verklaring van het doel zijner visite. Hij wilde mij verzoeken, hem te vergezellen naar een goeden vriend van hem, dien ik mij zeker nog wel herinneren zou, daar hij dezelfde man was, met wien ik eenige dagen geleden eene onaangename nachtelijke ontmoeting had gehad. Ik vroeg hem, waarom die vriend dan toen zelf den volgenden dag niet bij mij gekomen was. Daarop had ik grooten prijs gesteld, en het zou zeker alle misverstand uit den weg geruimd hebben. De reden van dat wegblijven kon mijn bezoeker mij niet zeggen, maar wel dat zijn vriend op dit oogenblik zeer ernstig ziek lag, en dus nu zeker buiten staat was bij mij te komen. De zieke verlangde echter zeer naar een onderhoud met mij, en had hem opgedragen mij daartoe uit te noodigen.

Ik gaf mijn onbekenden bezoeker ronduit te kennen dat

ik wel eenig wantrouwen in dat verzoek moest stellen, om den onaangename aard mijner ontmoeting met zijn vriend.

“Mijnheer, *foi d'honnête homme*,” zeide de Franschman, “gij kunt gerust medegaan. Mijn vriend is een eerlijk man, zoowel als ik. Wat hij in een vlaag van dronkenschap kan gezegd of gedaan hebben, zal hij zeker thans oprecht betreuren. O, vergeef hem dat, en ga gerust mede, ik vrees anders dat hij nog krankzinnig zal worden of de handen aan zichzelf zal slaan.”

Ik gaf toe en ging mede. Onderweg begon ik met den onbekenden vriend van mijn onbekenden nachtelijken aanrander te praten. Ik kon evenwel niet veel uit hem krijgen. Alleen ontdekte ik ook bij hem een grooten afkeer van het leven in Emancipatoria. Op mijn vraag, waarom hij dan niet reeds vertrokken was naar een ander land, of teruggekeerd naar zijn geboorteland, vertelde hij mij dat dit zeer bezwaarlijk ging, en dat hij even als zijn vriend, al voortdurend van den eenen dag op den anderen naar een betere toekomst had uitgezien.

Wij kwamen eindelijk waar wij wezen moesten. Mijn geleider bracht mij in een hôtél-garni van den minsten rang, en daar volgde ik hem een trap op naar een achterkamertje. Een lamp verlichtte 't schamele vertrek maar spaarzaam. Op een groote tafel, die bij het eenige raam stond zag ik onderscheidene rollen teekenpapier, en op een rekje lagen wat boeken. Deze voorwerpen stelden mij, hoe vluchtig ik ze ook opmerkte, eenigszins gerust omtrent het gehalte van den man, dien ik zoo ongewapend kwam bezoeken en die het er toch niet naar gemaakt had om mij veel vertrouwen in te boezemen. Nadat mijn geleider mij een ledikant aangewezen had, ging hij de kamer uit.

Ik naderde het ledikant en vond daarin een betrekkelijk jongen man, die er bleek en afgemat uitzag, en half lag te sluimeren. Mijn stap en 't dichtvallen van de deur deden hem ontwaken. Met matte oogen zag hij mij aan en stak mij toen zijn vermagerde hand toe, terwijl een traan over zijn ingevallen wang rolde.

“Innige dank, mijnheer! dat gij gekomen zijt om de laatste uren van een rampzaligen martelaar te verzachten.”

Ik drukte hem welmeenend de hand; ik was er nu al bijna zeker van dat ik gerust kon zijn en met geen schurk te doen had. Vervolgens vroeg ik wat ik voor hem doen kon.

“Ik heb u beleedigd, Mijnheer,” zeide hij, “en ik gevoel daar berouw over; doch als gij mijn geschiedenis hebt vernomen, zult gij mijn gedrag kunnen verklaren en het mij wel willen vergeven. Ik ben een ellendige -” ging hij voort, doch het spreken kostte hem zichtbaar groote moeite, en ik wilde hem nu geruststellen, opdat hij maar bedaren zou.

“Laat ons daarover niet meer spreken,” viel ik hem dus in de rede, “gij wist niet wat gij deedt; maar wat kan ik voor u doen; waarmede kan ik u helpen? Hebt gij geneeskundige hulp noodig?”

“Neen,” was zijn antwoord, “een arts kan niets voor mij doen; ik wil dien niet zien ook. In dit vervloekte land wordt men eerst ongelukkig gemaakt door de vrouwen, en zelfs daarna kan men nog niet uit haar handen blijven. Luister! Een paar dagen geleden was het zwemwedstrijd; gij zijt toch, meen ik, onder de toeschouwers geweest; welnu, ik was er ook. Ik was aan boord van een Fransch schip gegaan, dat daar lag; ik had landgenooten gevonden en gaf er weêr toe aan mijn ongelukkigen hartstocht voor brandewijn-drinken. Ik heb mij dat aangewend om mijn leed te verzetten; maar het helpt niet. Toen ik daar, half bedwelmd, dat voor ons, mannen, zoo vernederende schouwspel aanzag van het heerschappij-voeren der vrouwen in alles, en vooral, toen ik op een tribune ook de vrouw herkende, die ik zoo nameloos heb liefgehad en nog bemin, ofschoon zij mij ongelukkig heeft gemaakt, - toen ik Corilla herkende en haar daar zag schitteren in al haar glans, terwijl ik zoo ellendig, als een havelooze landlooper, mij had laten dronken voeren door gemeene matrozen, toen kreeg ik een volle vlaag van wanhoop en liet mij, als bij ongeluk, in het water vallen. God weet 't dat ik, terwijl ik viel, Hem om vergiffenis gesmeekt heb met één enkelen zucht, in welken ik als 't ware mijn geheele leven vol ongeluk en dwaasheid voor Hem openlegde. Was 't Gods wil, of is 't mijn straf, dat ik niet verdronken ben? Ik werd gered door een mededingster in den wedstrijd. Ik heb dat later ver-



nomen, toen ik hier op mijn kamer tot mijzelf was gekomen. Mijn vriend heeft mij weêr bijgehouden; hij is dokter geweest en wilde mij niet naar het ziekenhuis laten brengen, waarheen men reeds met mij op weg was, toen hij er op aankwam en de dragers deed terugkeeren. Ik heb, na het vreeselijke oogenblik mijner poging tot zelfmoord, nog verschrikkelijke uren doorworsteld, maar ben langzamerhand tot kalmte gekomen, en nu is mijn besluit genomen. Ik zal wel niet weder herstellen; want mijn lichaam heeft door kommer, ontbering en den drank te veel geleden; doch ik heb 't geloof in Gods vaderlijke wedergevonden en wil mij met Hem en met de menschen verzoenen, eer ik sterf. Gij, Mijnheer, moet mij daarin helpen. Maar eerst moet ik u, als van man tot man een ernstige vraag doen: bemint gij Corilla?"

"Ik denk daar niet aan, en heb daar nimmer aan gedacht," zeide ik zonder aarzelen, terwijl ik hem de hand drukte en medelijgend aanzag.

"Dat dacht ik niet," zeide hij; "ik meende dat gij reeds in het net verstrikt waart. Doch des te beter!"

Hij was meer en meer onrustig en opgewonden geworden; zijn lichaam trilde, alsof hij de koorts had, en groote zweetdruppels parelden op zijn voorhoofd. Eindelijk keerde hij zich van mij af, en ik hoorde hem snikken, al trachtte hij het te verbergen.

Ik zocht een schel, doch vond er geen; toen deed ik de deur open om zijn vriend op te zoeken. Deze liep in den gang heen en weder; ik verzocht hem binnen te komen. Toen hij de deur gesloten had gaf ik hem te kennen dat het mij beter voorkwam, als wij met ons beiden eens openhartig spraken, in plaats van zijn zieken vriend zich te laten vermoeien. Hij was van 't zelfde gevoelen; enkel uit bescheidenheid had hij mij met den zieke alleen gelaten.

"Onze geschiedenis is zeer eenvoudig en toch vol jammerlijke teleurstelling," zeide hij. "Wij zijn beiden Franschen. Mijn vriend Paulin is ingenieur, ik ben geneesheer. We zijn van jongs af vrienden geweest. Reeds als jongelingen dachten en dweepten we samen en hielden ons bij voorkeur met allerlei socialistische illusiën bezig. We waren ontevreden met de ge-

heele maatschappelijke orde in Europa, en dweepten met de voorstellingen die men ons gegeven had van het wonderland Emancipatoria. Daar, meenden we, zouden wij met onze talenten fortuin kunnen maken, en tevens de vrije maatschappelijke toestanden vinden, die wij ons zoo dikwerf hadden voorgespiegeld.

Toen wij onze studiën volbracht hadden en geen familiebetrekkingen ons terughielden, maakten wij beiden al wat wij hadden te gelde en kwamen hier. In het begin liep alles uitstekend; men vierde ons; alles was hier nieuw en uiterlijk aantrekkelijk voor ons; wij waren jong en vervuld van idealen. 't Was een leven van weelde en genot, waaraan geen einde scheen te zullen komen. Niet onduidelijk werden we door onderscheidene aanzienlijke dames aangehaald, en we meenden dat daardoor de weg tot fortuin voor ons geopend was. Jammerlijk werden wij ontnuchterd uit die begoocheling. Paulin leerde Corilla kennen en beminde haar weldra zoo afgodisch, dat hij mij bijna geheel vergat; ik zelf was minder romantisch en meende een verstandigen zet te doen met mij te wijden aan een vrouw, die wel veel ouder dan ik, doch zeer rijk was.

Wij zijn toen beiden in alle vormen gehuwd met onze dames, we sloten namelijk wat ze hier een spiritualistisch huwelijk noemen, maar dat voor de wet niets beteekent, weshalve de vrouw den man kan wegzenden, zoodra deze haar verveelt. Wij beiden zijn ook op straat gezet, na een korten roes van geluk. Misschien lag de schuld wel een weinig aan ons, maar zeker nog meer aan de afschuwelijke zeden die hier heerschen, en waarmede wij ons op den duur onmogelijk konden vereenigen.

Ik voor mij had mij, bij 't aangaan van dat quasi-huwelijk, vast voorgenomen een ingetogen en fatsoenlijk leven te beginnen, mij met mijn praktijk bezig te houden om wat te doen te hebben, en mijn vrouw overeenkomstig haar jaren in eere te houden.

Het eene bleek even onmogelijk als 't andere.

Als geneesheer wilde niemand mij hebben; geen man kan hier de praktijk uitoefenen; men vindt dat zoo belachelijk dat ik al spoedig niet eens meer over mijn vak durfde spreken. *Enfin*, dacht ik, mijn vrouw is vermogend genoeg, ik zal mij

nu geheel aan haar toewijden en heel huiselijk met haar leven. Alles illusie! Het viel mij zeer zwaar de onbeduidende speelbal te zijn van een dartele oude vrouw. Na verloop van eenige weken walgde mij de verachtelijke rol, die ik zou hebben moeten spelen om voortdurend bij haar in gunst te blijven. En dan het zonderlinge leven, dat men hier leidt! De vrije liefde, zoo als 't heet, waardoor iedere aanraking met vrouwen dadelijk een gevaarlijke en onhoudbare *liaison* dreigt te worden, zoodat 't huiselijk geluk volkomen onmogelijk is! Gelukkig werd mijn spiritualistische wederhelft, nadat ik een jaar zoo goed als haar slaaf was geweest, ziek en overleed.

Ik was nu weder geheel vrij, doch werd ook zonder hulpmiddelen op straat gezet, zooals ik reeds zeide. Hier bestaat geen erfrecht. Mijn vrouw had mij bij haar leven wel een meer of minder aanzienlijk geschenk kunnen geven, 't geen de wetten toelaten, doch de vrouwen zijn hier doorgaans zoo voorzichtig, dat zij dit niet licht doen, en liever er hoop op geven om daardoor haar slaven des te beter aan zich te verbinden. Voor het voldoen aan een voorbijgaande gril van hartstocht hebben zij vaak meer geld over dan voor een duurzame *liaison*, of een zoogenaamden spiritualistischen echtgenoot.

Aanvankelijk had ik nog wel eenig geld, doch ik teerde al dadelijk in, en weldra verviel ik tot gebrek. Thans moet ik sjouwerswerk doen om den mond open te houden. Mij verhuren als bediende wil ik niet.

Ook Paulin's geluksdroom is spoedig uit geweest.

Hij beminde Corilla vurig en oprecht; hij was haar trouw en gedroeg zich misschien wel wat al te onderdanig. Ik houd het er ten minste voor, dat zij hem juist daarom op den duur minder waardeerde. Ook bleef zij hem niet getrouw, en dit was een grievende teleurstelling voor Paulin; hij zocht verstrooiing om zijn leed te verzetten; aanvankelijk liet zij hem begaan: doch toen hij zich ten laatste te buiten ging aan sterken drank en er slecht begon uit te zien, liet zij hem buiten de deur zetten. Zij was edelmoedig genoeg hem een toelage aan te bieden, doch Paulin weigerde die, natuurlijk. Ik heb toen veel met mijn ongelukkigen makker te doen gehad; het ongeluk sloot ons weder vast aan elkander. Wij waren al even

arm en, in onze eigene schatting, al even verachtelijk tevens. Hij trachtte werk te bekomen, doch mannelijke ingenieurs kan men hier niet gebruiken; met moeite kreeg hij nu en dan wat teekenwerk te doen, of een bestek te maken; ik hielp hem dan schrijven en zoo sukkelden wij voort en doen dit nog.

't Ergste van alles is dat Paulin die vrouw maar niet vergeten kan; hij kan zich die droomen van liefde en geluk maar niet uit het hoofd zetten, en hij wil dit land niet verlaten, omdat hij in haar nabijheid wil blijven. Hij bemint Corilla nog altoos, en zij is dat toch niet waard."

"Spreek zoo niet, Charles!" kreunde de zieke.

"Ja, ik moet zoo wel spreken," hernam de dokter, "gij moet geheel van uw dwazen droom genezen worden. In een land als dit, waar de vrouwen met de mannen spotten, hen vernederen en vertrappen, komt sentimentaliteit allerminst te pas. Bovendien, gij hebt van Corilla niets te hopen; daarom moet gij haar vergeten." -'

## II

Geenszins beweert ik dat het boek van Werther beneden de aandacht is, maar wel dat de schrijver het door hem aangekondigd doel: afschrik te wekken voor een onvrouwelijk streven naar onafhankelijkheid, op die wijze niet bereiken zal. Van de nederlandsche schrijvers en schrijfsters die wij ons herinneren kunnen zich in deze kwestie te hebben zien mengen, is hij, in weerwil zijner vier- à vijfhonderd bladzijden, de onvruchtbaarste.

Anderen vóór hem toonden zich doordrongen van het gewigt der zaak; gaven blijk van levendige deelneming in het lot van vele vrouwelijke slagtoffers; deden min of meer praktische middelen aan de hand om met name de stelling der ongehuwde vrouw in onze hedendaagsche samenleving te verbeteren.

Werther weet er niets anders op, dan aan het slot van zijn

geschrift tegen het opnemen der vrouw in het industriële leven van onzen tijd te waarschuwen. Dat hij geene panaceën vent is loffelijk; maar de eisch van het onderwerp was dat hij minstens een of twee palliatieven aan de hand zou doen.

Is *Emancipatoria* dan een ligtzinnig boek? Volstrekt niet; maar alleen de ligtzinnigen zullen er behagen in scheppen, al slaat de schrijver nog zulk een moraliserenden, en hier en daar zelfs profetischen toon aan.

Eene maatschappij van mannen en vrouwen, waarin weinig of geen kinderen ter wereld komen, kan niet ernstig geschilderd worden zonder tot menige vreemde bijzonderheid af te dalen, meer op hare plaats in een gouvernements-rapport over de prostitutie, dan in eene fantasie voor den *general reader*. De schrijver heeft met de borst er zich op toegelegd, kiesch te zijn en kiesch te blijven; maar wat hij van de danspartijen in *Emancipatoria*, wat hij van de daar in zwang zijnde Astarte-dienst verhaalt, levert het bewijs dat hij er niet in geslaagd is. Alleen het genre van Sterne, van Rabelais, is een geschikt voertuig voor dergelijke stof. Wie weten wil hoe men het heeft aan te leggen om eene vrouweregering te persifleren, leze de *Vrouweregering* van Aristofanes.

Het is niet anders. Werther komt met zijne fantasie uit de nachtschuit, en reeds vier honderd jaren vóór onze jaartelling heeft de atheensche blijspeldichter het hem verbeterd. In vier korte bedrijven doet deze het onderwerp af, waarover onze land- en tijdgenoot twee boekdeelen in postformaat volschreef.

Ik wil niemand afschrikken door het oververtellen der in het geheel niet dubbelzinnige geestigheden, waarmede Aristofanes zijne voorstelling heeft gekruid. Onze tegenwoordige beschaving duldt geen dergelijke cruditeit, al is deze nog zoo zeer naar het leven geteekend. Daarom alleen dit weinige:

De atheensche burgeressen van het jaar 392 vóór Christus wisten, door zich in de ochtendschemering ter volksvergadering als mannen voor te doen, twee voorname besluiten door te drijven. Geroofde mantels en schoenen, geroofde stokken, niet het minst een stel geïmproviseerde baarden, bewezen haar daarbij gewigtige diensten. Nog vóór de avond viel hadden zij verkregen: 1 dat alle goederen voortaan gemeen zouden zijn,

2 dat geen jonge man het hof zou mogen maken aan eene jonge of schoone vrouw, dan na alvorens met de oude en de leelijke vrouwen te hebben afgerekend.

Hoe flauw steekt, bij de atheensche burgers Praxagora, de met opiumballetjes werkende Corilla des heeren Werther af! Welk een model-lobbes is, in vergelijking van den heer Paulin of den heer Charles, de atheensche burger Blepyros! Praxagora deinst voor niet één gevolgtrekking van haar stelsel terug, zelfs niet voor de gemeenschap van alle mannen en alle vrouwen onderling; en in komische geestvervoering schildert zij met de woorden van Musset's satire, den onnoozelen Blepyros de voordeelen der door haar op touw gezette maatschappelijke hervorming:

De rois, de députés, de ministres, pas un;  
De magistrats, néant; de lois, pas davantage.  
J'abolis la famille et romps le mariage;  
Voilà! Quant aux enfants, en feront qui pourront.  
Ceux cjui voudront trouver leurs pères, chercheront.

Ik herhaal dat dit alles zeer ruw en zeer plat klinkt, bovenal uit den mond eener gehuwde vrouw. Alleen, het is niet lam, niet laf, niet pseudo-braaf, zooals de saturnalien in *Emancipatoria*.

De grieksche blijspeldichter hekelt de emancipatiezucht der vrouwen van zijn tijd, en legt met vaste hand de ware roerselen harer daden bloot. Dat hij er op die wijze durft inhakken, doet ons verbaasd staan; dat het beschaafde volk der oudheid dergelijke kwinkslagen heeft toegejuicht, doet ons twijfelen of het wel waar is dat de openbare zeden sedert verbasterd zijn. Maar wat hij geeft is meesterlijk. Het staat na meer dan tweeduizend jaren nog even scherp geteekend voor onzen geest, als toen het voor de eerste maal vertoond werd.

De bloem van Aristofanes' stuk is het laatste bedrijf, waar men een jongeling, die aan den eersten openbaren maaltijd onder de nieuwe vrouweregering goed gegeten en een stout glas gedronken heeft, op weg naar de woning zijner liefste achtereenvolgens door vier oude heksen ziet aanhouden, de eene af-

zigtelijker dan de andere. Vruchteloos beroept hij zich, om van haar af te komen, op de natuur, de geschiedenis, en de ervaring. Alle vier zijn aanstonds met hetzelfde antwoord gereed: Athene is heden een vrouwestaat geworden, en dezen eigen morgen het volksbesluit afgekondigd waarbij de oudste vrouwen verklaard zijn, de oudste regten op de jonge mannen te hebben.

Het zal Werther moeite kosten, van zijne lezers eene even hartelijke instemming te verwerven als Aristofanes bij zijne hoorders oogstte. Zijn ééinig inderdaad luimig denkbeeld, - in het land van de emancipatie der vrouwen iets tot verbetering van het beklagenswaardig lot der mannen te ondernemen, - laat hij zoo goed als ongebruikt liggen. *Emancipatoria* is een boek zonder eenheid en zonder leven, te gemoedelijk voor een hekeldicht, te fysiologisch en te sociaal om een roman te mogen heeten, alleen bestemd opgang te maken in den kring van gymnasiasten, - die het aardig zullen vinden hoe, als een andere deugdzame Hendrik, de schrijver weerstand bood aan de vereenigde bekoorlijkheden der schoonste en meest gedekolleteerde emancipatorische dames.

1874.

## Melati van Java.

### De Jonkvrouwe van Groenerode, door Melati van Java. Met een inleidend woord van Dr. Jan ten Brink.

#### I

Bravo! klinkt het onwillekeurig uit ieders mond, zoo vaak in Nederland eene nieuwe schrijfster opstaat. Weder eene die, liever dan te redetwisten over de emancipatie der vrouw, de koe bij de horens vat en zich eene eigen positie tracht te veroveren.

Somtijds, wel is waar, moet op die ingenomenheid naderhand een en ander worden afgedongen. Er blijkt zelf verblinding in het spel te zijn geweest. Het talent was niet evenredig aan den roep; de inbeelding won het van de kracht; men had een geheelen zomer voorspeld, en het bleef bij één zwaluw.

Zeer hopen wij dat dit niet het geval moge zijn met de jonge dame, wier eerste groote werk wij heden aankondigen.

Het is hare schuld niet, dat een letterkundige van naam haar op onhandige wijze bij het publiek binnenleidde. Wij althans bezaten in twee kleine bijdragen van hare hand, in het *Katholiek Stuivers-Magazijn*, eene andere en betere aanbeveling. Het *Juwelkistje van Tante Jet* (Junij 1874), vooral de *Dochter van den Molenaar* (Augustus 1873), hadden ons reeds eenigen tijd geleden de gunstigste meening van Melati's talent



doen opvatten; en die goede verwachting is door de *Jonkvrouwe van Groenerode* - grootendeels beschaamd.

Die uitspraak klinkt hard; maar wij kennen den heer Ten Brink genoeg gezag toe om in het belang van Melati zelve, een woord van protest tegen zijn oordeel over haar jongste werk niet overbodig te achten. Welke de lettervruchten zijn, waarvan de heer Ten Brink zegt dat zij 'door eene samenzwering van vrienden met een stortvloed van reclames aan het lezend Nederland worden aanbevolen en door eene onvermoeide camaraderie onder loftuitingen worden rondgevent,' daarover kunnen wij niet oordeelen. Het zal wel waar zijn dat er in Nederland sommige onverdiend geprezen boeken uitkomen; maar beleefd was het niet, daarvan à propos der *Jonkvrouwe van Groenerode* melding te maken. Gevaarlijker dan onbeleefd evenwel, schadelijk voor de toekomst der schrijfster, is het dit boek 'eene aanwinst voor onze letteren' te noemen, te gewagen van Melati's 'frisschen, zonnigen schrijftrant', en haar nieuwen roman te verheffen tot 'een letterwerk geurig en rein, als de lieve tropische bloemen, wier naam zij op 't titelblad schreef.'

Stellen wij in Melati's belang en tot eer der nederlandsche letteren die complimenten ter zijde. Geenszins wil ik beweren dat de jonge dame, die na enkele proeven op beperkter schaal, voor het eerst in dit boek eene breeder vlugt poogt te nemen, veroordeeld is eene middelmatigheid te blijven. Maar zoo lang een roman zonder vernuft, zonder hartstogt, zonder menschekennis, en zonder stijl, mislukt moet heeten, zal de *Jonkvrouwe van Groenerode* eene vergissing blijven.

Het groote publiek meent, dat wanneer een boek eenmaal in min of meer bedekte termen sterfelijk genoemd is, het dan ook in het geheel geen aandacht verdient; en dit vonnis is in zoo ver regtvaardig, als werkelijk alleen het uitstekende levenskracht bezit. Doch een oordeelkundig recensent maakt het zich zoo gemakkelijk niet. Hij houdt rekening met het doel, ook al faalde de uitkomst. Schrijver en schrijfster blijven zijne belangstelling wekken, zelfs wanneer hunne laatstverschenen pennevrucht hem toeschijnt, beneden regtmatige eischen te zijn gebleven.

## II

Mij nu interesseert in hooge mate, al is haar persoon en zelfs haar ware naam mij onbekend, de jonge dame die zich Melati van Java noemt. Het bijvoegsel *van Java*, dat in Indie den indruk van een pleonasme maken moet, schijnt eene concessie te zijn aan de nederlandsche naieveteit op het gebied der indische flora, en komt vermoedelijk meer voor rekening van den uitgever, die zijn volkje kent, dan van de smaakvolle schrijfster zelve.

Indien het geslacht der nederlandsche romancières van indische afkomst zich mettertijd vermenigvuldigde, dan zou het aannemen van bloemenamen als *noms de guerre* aanleiding kunnen geven tot verwarring. Ik geloof niet dat het goed zou zijn indien navolgers van Melati zich Tjempaka Telor of Kadja Piring noemden, ofschoon Dr. Ten Brink daarom niet verlegen zou behoeven te zijn om eene galante interpretatie. Kwam er eene op den inval den pseudoniem Kembang Spatoe te kiezen, het hek ware van den dam.

Doch met Melati heb ik vrede. De naam is welluidend en doet tegelijk aan een wit poesje, aan een lief meisje, en aan eene waschkom denken, waarin lelieblanke en welriekende kleine sterren drijven.

Welke mag de levensloop zijn geweest der jonge schrijfster, wier sluijer al die herinneringen wekt? In hare werken streeft zij zoo krachtig naar den rang van wereldburgeres, dat men vreezen zou ook maar één druppel blaauw bloed in hare aderen te onderstellen. Daarentegen laat zij hare Freule de Lody, van grootmoeders zijde, *franchement* uit de javaansche kampong stammen.

Kiezen wij den middenweg, en stellen wij ons haar voor als eene tweelingzuster harer eigen Justine: 'Eenvoudig gekleed (eene wit tarlatan japon met roode ceinture, een ketting van bloedkoralen om den hals, en in de zwarte krullen niet dan een paar roode rozen), had zij die lichtbruine kleur welke gevoegd bij de prachtige donkere oogen met hun lange wimpers, en het lieve mondje, aan weerszijden door kuiltjes ver-

fraaid, aan hare eenigszins onregelmatige trekken het eigenaardig schoone gaf, op Java gewoonlijk aangeduid door de benaming Itam Manies.’

Ook omtrent Melati's lotgevallen doen hare novellen eenige geoorloofde gissingen aan de hand. In Indie geboren, - fantaseert onze onkunde, - bevindt zij zich sedert een half dozijn jaren in Europa, en heeft in eene roomsche kostschool aan den Rijn eene uitmuntende opvoeding ontvangen. Thans leeft zij in een hollandsch of geldersch provinciestadje.

Pas van het pensioonaat gekomen, liet zij hare katholieke inspiraties den vrijen loop en schreef *de Dochter van den Molenaar*, tot heden haar meesterstuk. Doch met de vaardigheid in het hanteren der pen, kwam ook de lust vroegere herinneringen, - heugenissen uit de Indische kindschheid, - op het papier te brengen; en zoo ontstond het *Juwelkistje van Tante Jet*. Dit tweede kleine verhaal, minder poëtisch dan het eerste, verraaft meer zelfbewustheid. Het zachte mystieke waas der kostschool is verdwenen, maar zonder dat een ander ideaal er alsnog voor in de plaats kwam.

Men heeft zichzelf echter niet voor niemendal Melati gedoopt. Bij zulk een poëtischen naam passen poëtische gemoedsbewegingen en eene poëtische levensbeschouwing. Het kinderlijk geloof aan de H. Maagd is goed en wel; maar er komen in een meisjesgemoed ook nog andere aandoeningen kijken, en die nieuwe neigingen eischen op hare beurt voldoening. Van die eerezucht, - het ideaal met de werkelijkheid te verzoenen, en een voorwerp te vinden waaraan het hart der vol-, der aan de kinderschoenen ontwassene zich hechten kan, - is de *Jonkvrouwe van Groenerode* de uitdrukking.

### III

Met behulp van velerlei vliegwerk, zonder de meesterschap welke Wilkie Collins in het opzetten van zulke geheimzinnige geschiedenissen ten toon spreidt, fatsoeneert Melati een geldersch romanheld, die door de geheele wereld, met zijne familie aan de spits, als een snoode moordenaar en dief bejegend, maar door freule Eugénie van Groenerode weldra voor het

slagtoffer van een noodlottig misverstand, en daarbij voor een van Gods edelste schepselen erkend wordt.

De geroutineerde romanlezer begrijpt aanstonds welk een uitgebreid terrein de schrijfster op die wijze voor de door haar beraamde campagne vinden moest. De gewaande struikroover Wolfgang leidt het leven van een paria, doet een paar reizen om de wereld, en vertoont uitwendig (door zijne afzondering, zijn onafhankelijk fortuin, zijn kunstzin, zijn ringbaard, zijn donkeren oogopslag, en de groef in zijn voorhoofd) zulk een belangwekkend wezen, dat elk onbevooroordeeld meisje, hetwelk met hem in aanraking komt, noodzakelijk op hem verliefden moet.

Eugénie is niet-alleen een meisje van die klasse, maar Wolfgang bewijst haar bovendien eene reeks kleine goede diensten, die haar tegelijk tegen hem doen opzien als haar meerdere, en haar hart van dankbaarheid jegens hem doen overvloeijen. Langzamerhand ontdekt zij het geheim van Wolfgang's somberheid, en hoe meer hij het van zijn pligt gaat achten haar te ontloopen, ten einde haar voor den op hem rustenden vloek te bewaren, des te krachtiger ontwaakt bij haar de lust om voor den diep ongelukkigen jongen man eene levensgezellin te worden.

Van daar een wedren tusschen die twee, welke in Nederland aanvangt, op Java wordt voortgezet, en na vele hindernissen *tant bien que mal* in Nederland teregtkomt. Eerst arm en afhankelijk, daarna rijk en meesteres van hare daden, laat Eugénie geen voegzaam en met de jonkvrouwelijke kieschheid bestaanbaar middel onbeproefd, Wolfgang zijns ondanks gelukkig te maken. En in zoo ver beleeft zij ten slotte genoegen aan hare standvastigheid, dat na een kortstondig en teringachtig huwelijk met haar, Wolfgang's onschuld door zijne bloedverwanten erkend en hij in zijne eer hersteld wordt.

#### IV

De moraal van den roman is: wat de wereld romanesk noemt, en als romanesk veroordeelt, is voor eene edeldenkende vrouw de ware poëzie van het leven; en zoo zij slechts getrouw

blijft aan het nobel instinkt hetwelk haar schuld van onschuld, waarheid van vooroordeel doet onderscheiden, dan ziet zij te eeniger tijd, al is het maar voor eene poos, de werkelijkheid haar ideaal regtvaardigen.

Nu goed. Maar de kunst heeft aan die opvatting niet genoeg, evenmin als de godsdienst; en alvorens Melati aan het uitwerken van haar thema ging, had zij moeten bedenken dat alleen de virtuositeit der behandeling het redden kon.

Wij allen weten wel wat bekrompen en wat vrijzinnig, wat edelaardig en wat laag is. Om dit te leeren, behoeven wij geen romans te lezen. Gaarne staan wij den romandichter toe, zijn eigen leed te boek te stellen; de romandichteres, het *trop plein*, van haar meisjeshart uit te storten in een gewrocht van hare fantasie. Doch het meisjeshart is in zichzelf een te gewoon, te alledaagsch geval, om zonder den gloed der kunst belangstelling te kunnen inboezemen. Den invloed van het talent ondergaan wij alleen, wanneer wij door stoutheid beurtelings en fijnheid van karakterschildering, zedelijk gedwongen worden de verdichting als waarheid aan te nemen.

Melati hebbe den moed haar eigen laatste werk naast het laatste werk van mevrouw Bosboom-Toussaint te leggen, en de *Jonkvrouwe van Groenerode* met *Majoor Frans* te vergelijken.

Ook in het verhaal van mevrouw Bosboom treden een aantal vulgaire personen ten tooneele, in zichzelf niet minder onbeduidend dan de leden van het dames-comité te Groenendam bij Melati. Maar aan elk van mevrouw Bosboom's bijfiguren is iets ongemeens, en tegelijk iets menschelijks, wat bij Melati ontbreekt. De oude en jongere vrouwen van het door deze bij ons ingeleid Comité vormen een stel onverdragelijke megaeren, waarvan geen enkele iets eigenaardigs heeft, zoomin ten kwade als ten goede.

Hetzelfde is bij Melati met mevrouw Fanny van Helden het geval. De grofheid en gemeenheid van dit 'koninklijk' schepsel is en blijft zoo plat, dat niemand begrijpt hoe een man als Wolfgang waarde heeft kunnen hechten aan hare goed- of afkeuring. Zulk eene zuster verdiende, dat zulk een broeder haar bij een arm de deur uitzette.

Doodelijk voor de belangstelling van den lezer in het alge-

meen is het, dat bij den aanvang van het verhaal al de karakters reeds gevormd zijn, zoodat men al voortlezend in plaats van bij eene aangrijpende handeling of opeenstapeling van gebeurtenissen te verwijlen, slechts een dier muziek-instrumenten meent te aanschouwen, waarin bont gekleurde popjes paar aan paar in het rond walsen en, hetzij de melodie eene aria uit den *Khalif van Bagdad* of eene militaire marsch van Gungl is, in denzelfden cirkel en op dezelfde maat zich onverstoort voortbewegen.

Eén oogenblik in den loop van het 8<sup>ste</sup> hoofdstuk, als Eugénie's vader een tweede huwelijk zal aangaan, koestert en streelt men de hoop dat er eindelijk iets ongewoons zal gaan voorvallen. Doch reeds in het volgend hoofdstuk wordt papa Lody grafwaarts gedragen, en naauwlijks is hij ter aarde besteld of de dansende popjes hernemen den ouden zwaai.

Zelfs de hoofdpersoon maakt geen uitzondering op dien regel. Het eenig onderscheid tusschen de Eugénie van het eerste en de Eugénie van het laatste bedrijf is, dat de eene in een zwart stofje, de andere in zwart fluweel gekleed gaat.

## V

Eene overdreven beteekenis aan het uitwendige te hechten, - dit is, geloof ik, de voorname fout van Melati's karakterschilderingen; een gevolg van hare jeugd en hare onervarenheid.

De louter betrekkelijke waarde van geboorte, rijkdom, schoonheid, weelde, moet haar nog openbaar worden. Op dit oogenblik bezigt zij het zelfde woord *prachtig* tot aanduiding 1 van Justine's oogen, 2 van een geldersch landschap, 3 van den amerikaanschen wipstoel van mevrouw Van Helden. Daarin zal verandering komen.

Mevrouw Van Helden (die met dit al geen kousen aanhad) baggerde in haar fijne fransche laarsjes door de kleverige modder. Eugénie van Groenerode ging op oudejaarsavond eene familiare visite maken bij eene vriendin; zij droeg bij die gelegenheid, behalve de reeds genoemde zwart fluweelen sleepjapon, een gouden halsketting en eene diamanten broche. In ditzelfde toilet, welks eenvoudigheid door de schrijfster geroemd wordt,

liet zij eenige oogenblikken daarna zich met haar equipage naar eene achterbuurt brengen en deelde, wadend door de sneeuw, wijn en versnaperingen uit aan een armoedig gezin. Die misstanden zullen verdwijnen.

Ten einde den schijn weg te nemen alsof de fouten der schrijfster, alleen in haar grooter, en niet ook reeds gedeeltelijk in hare kleinere werken gevonden worden, haal ik uit een daarvan het volgende aan: 't Heeft half zes geslagen, en daar het Zondag en mooi weer is, bespeurt men op het Waterlooplein te Batavia en zijn omliggende straten eene ongewone drukte. Uit het blok der stafmuzikanten, aan den hoek van Pasar-Senen, komen de kunstenaars met hunne instrumenten en lessenaars; andere soldaten, door vrouw en kinderen vergezeld, volgen hen spoedig; eenige baboes en aankomende jongens voegen zich bij hen, en zoo wordt de eerste kring rondom de executanten gevormd. Langzamerhand komen eenige huurrijtuigen met matrozen of vreemdelingen aangereden, en dan eenige particuliere equipages, die gaandeweg deftiger en sierlijker worden; ruiters en amazones, tal van voetgangers maken spoedig dit concert in de open lucht voltallig. Onder de uitvoering luistert men naar de muziek, als het stuk namelijk iets zeer bijzonders is; zoo niet, dan wordt het gesprek, dat aan den gang was, er niet door afgebroken, en de wandeling der oude en jonge heeren rondom de sierlijke voertuigen gaat steeds voort; als gouden of zilveren torren fladderen de talrijke officieren om de korfjes met veelkleurige bloemen, waaraan de rijtuigen, gevuld met fraai getoiletteerde brunettes en blondines, den vreemdeling in Batavia onwillekeurig doen denken. In zijn oog vooral moet zulk eene publieke muziekuitsvoering veel aantrekkelijks hebben: de meeste equipages munten uit door rijkdom en sierlijkheid, en de armzalige huurwagens, met de magere paardenschimmen er voor, dienen slechts om de verscheidenheid nog grooter te maken. De heeren in hunne lichte, witte fantasiepakjes of in glinsterende uniform, de Javanen in hunne Zondagsche kleeding, en vooral de talrijke, frissche, lieve meisjesgezichten in de rijtuigen: dat alles tusschen de hooge waringinboomen en op het groene plein, biedt een waarlijk schoonen blik aan.'

Ik ben mij bewust, door het aanhalen dezer plaats, Melati regt te laten wedervaren. Zelfs geloof ik dat men moeite hebben zal, uit het oogpunt der aanschouwlijkheid van voorstelling, in de *Jonkvrouwe van Groenerode* iets aan te treffen wat de vergelijking met dezen aanhef van *Tante Jets juweelkistje* kan doorstaan.

En echter gevoelen al mijne lezeressen en al mijne lezers, dat de schets misteekend is. Zegt men niet van de paarden dat hun ontzag voor den mensch voor een deel een gevolg is van de konstruktie van hun netvlies, zoodat onze dwerggestalten in hunne voorstelling de evenredigheden van even zoo vele reuzen aannemen?

Melati, die zoo aardig over paarden praat, magere en welgedane, heeft zelve in hare wijze van voorstelling iets waardoor men aan dat vergrootings-proces, een gevolg van onnaauwkeurige waarneming, herinnerd wordt. Een ieder te Batavia weet dat de zondagsche muziek-uitvoeringen op het Waterlooplein eene parodie vertoonen van hetgeen men in de wandeling *een schoonen aanblik* noemt. Op verren afstand van de waringin-boomen, die het platgetreden en dikwijls moerassig terrein omgeven, buiten verband met het onaanzienlijke kolommetje in het midden, waarop een misvormd leeuwje de grassprietten ligt te herkaauwen die de rooimeester ongestoord tusschen de tanden van het monstertje laat groeijen, verzamelt zich des zondags, bij gunstig namiddagweder, eene schare zoo klein, dat er een tooneelkijker noodig is om zich op eenigen afstand van hare tegenwoordigheid te vergewissen. Met het bloote oog waant men eene opgezette neurenburger speeldoos te zien.

Voor dit uitwendige der werkelijkheid heeft Melati geen oog. Schijn van welvaart, van schoonheid, van pracht, gaat bij haar boven kunst en smaak. Over hetgeen men *niet* ziet: het gemoed, de zinnen, den geest, oordeelt zij even scheef als over hetgeen men ziet. Het is alsof naar mate haar kader zich heeft uitgebreid, haar talent van opmerken is afgenomen en, met dat talent, haar vernuft en haar zin voor poëzie.

Ook dit is slechts 'schijn' ongetwijfeld, en laat zich verklaren uit de omstandigheid dat zij te jong en te ongeoeffend



een dier boeken heeft willen schrijven, gelijk alleen het vroegrijp genie of de rijpe en rijke ervaring vermogen zamen te stellen. Maar het verschil is er niet minder voelbaar om.

In de *Jonkvrouwe van Groenerode* schittert de poëzie door hare afwezigheid; in het *Juweelkistje van Tante Jet* wierp zij haar naglans op een oorspronkelijk en naar de natuur geteekend karakter; alleen in de *Dochter van den Molenaar* prijkt zij in haar lentebloei, en laat een geur van seringen en jasmijnen achter.

1874.

**Francisca Gallé.  
Tweede artikel.**

**Wanda, het Zangerskind. Een verhaal uit de middeleeuwen, door  
Francisca Gallé.**

**I**

Naauwlijks heeft de eene nederlandsche dame ons met zachten dwang genoodzaakt van haar jongste pennevrucht kennis te nemen, of eene andere vraagt gehoor.

Ditmaal echter is de aanklopster geen nieuweling. Francisca Gallé is eene betrekkelijk vruchtbare schrijfster en, hoewel nog jong, eene oude kennis van het publiek. Ook zij is, na enkele proeven op kleiner schaal, begonnen met een of twee groote boeken te schrijven waarvan slechts een paar hoofdstukken blijvende waarde bezaten, - en konden bezitten, - omdat het onderwerp de krachten eener jonge vrouw, hoe begaafd en eierzuchtig ook, te boven ging. Buitendien had zij te worstelen met eene wilde, grillige, bovenaardsche, heksachtige fantasie. Dit gebrek is zij te boven gekomen; de teugellooze van voorheen is eene meer volgzaamere dienaar geworden. Met loffelijken moed heeft jufvrouw Gallé haar stijl onder handen genomen. Voor het eigenwillig idioom van voorheen kwam eene schrijfwijze in de plaats, die gelegenheid aanbiedt om naar de fraaije methode van Van der Palm het gewone op eene

ongewone wijze uit te drukken. Nog meer: zij heeft door de keus eener voor haar nieuwe stof, zich losgemaakt van het te subjektieve in hare vroegere werken. Historische studien hebben haar ditmaal den achtergrond geleverd voor het in beeld brengen van geliefde droomen. Zij is zichzelf gebleven, dweepend als van ouds met een ideaal van vrouwelijke goedheid en bezieling; maar tegelijk is zij veranderd. Haar talent is eene nieuwe, eene hoogere orde ingetreden.

## II

Die orde is dezelfde waartoe ook Limburg Brouwer's gunstig ontvangen *Akbar* behoort. Jufvrouw Gallé is eene minder felle vijandin van het christendom; zij theologiseert niet zoo druk; zij stelt het eene systeem niet zoo scherp tegen het andere over; zij konkludeert anders, of niet. Maar in het algemeen gesproken is de overeenkomst tusschen beide geschriften treffend en een teeken des tijds.

Hoewel Charlemagne in het werk onzer schrijfster persoonlijk slechts even optreedt, verplaatst de roman ons niettemin in het hart van Charlemagne's eeuw en kunnen al de hoofdpersonen in twee voornamen afdeelingen worden geschaard: zijne vrienden en zijne vijanden.

Karel de Groote en Akbar de Groote: het blijve in het midden wie van beiden eene aanzienlijker rol in de wereldgeschiedenis heeft vervuld; maar van beider heerschappij zijn diepe sporen achtergebleven, beiden hebben door wapengeweld en despotisme kolossale hervormingen volbragt, en het regtzinnig christendom heeft in Europa aan het scherpe zwaard des eenen geen mindere verplichtingen gehad, dan in Azie een verlicht mohammedanisme aan de tuchtroede des anderen.

Wat de inkleeding betreft, wint Limburg Brouwer's boek het in aantrekkelijkheid. De verbeelding der meeste lezers verwijlt liever in de zonnige berglanden van Azie, te midden der reeds vergevorderde beschaving van het rijk der groote Mogols, dan in de mistige beemden van Noord-Germanje, toen nevens de bouwvallen der romeinsche heerschappij en architectuur nog alleen sombere burgten en leemen hutten er hunne

hooger of lager daken verhieven. Uit *Akbar* waait ons, bij dezelfde mate van eentoonigheid, de warmer poëzie van het indisch heldedicht, uit *Wanda* de strengere bezieling der skandinavische godeleer tegen. Hier heeft de Edda de Veda's verdrongen, en te midden van pijnbosschen en besneeuwde bergtoppen haar wintertroon opgeslagen.

In één woord, u overvalt onder het lezen van jufvrouw Gallé's roman dezelfde soort van gewaarwording, als wanneer gij in een verloren oogenblik MacPherson's gezangen van Ossian weder voor den dag haalt. Het eenig onderscheid is dat bij haar het oude heidendom vijandig tegenover het christendom staat, en eerst na eene bloedige worsteling het hoofd in den schoot legt. De litteratuur, men gevoelt het, is, wat de opvatting van dat tijdperk betreft, bij eene andere, meer zuiver historische fase aangekomen. De vroegere vrede is verstoord; de christenen zijn geen slagtoffers meer, zoo als in de *Martyrs* van Chateaubriand; de onderdrukten zijn overheerschers geworden, en de martelaarsrol wordt voortaan aan de onderliggende partij toegekend.

### III

Wie de franko-saksische nevelen, waarin de vertelling van jufvrouw Gallé gehuld ligt, verdreven wenscht te zien, moet *Wanda* lezen met het 2<sup>de</sup> deel van Hofdijk's *Voorgeslacht* naast zich. De platen van het eene boek vormen eene ongezochte illustratie, en eene fraaije illustratie, van het andere.

Die stad in de 9<sup>de</sup> eeuw, die kapel van Karel den Groote, dat handschrift, die penteekening, die meubelen, die bekers, die schaakstukken, dat schilder-, dat borduurwerk, die muziek-instrumenten, die twee stellen wapenen, die ingelegde grafsteenen, dat kasteel, die hoeve, die kerk, dat vaartuig, - alles komt te stade om de voorstelling van menschen en dingen in den roman hier te bevestigen, daar aan te vullen, ginds uit te breiden.

Voldoen die détails uwe weetgierigheid niet, ziehier groepen: eene voorlezing voor Karel den Groote door Charles Rochussen, een gestoffeerd huisvertrek door Van der Kellen, een

salon door denzelfde, toonkunstenaars uit de 9<sup>de</sup> eeuw, tooneelspelers uit de 9<sup>de</sup> eeuw, boete-doeners uit de 9<sup>de</sup> eeuw, alle drie door Charles Rochussen.

Uit niets blijkt dat door jufvrouw Gallé van Hofdijk's werk gebruik is gemaakt; menige bijzonderheid bewijst dat zij zelve keer op keer tot de bronnen is gegaan. Des te meer voldoening schenkt de overeenkomst tusschen beide voorstellingen, en des te meer lof verdient Francisca om hare vlijt. Dekoratie, kostumen, de geheele mise-en-scène, vertoont een historisch karakter. Wat de archeologie kon bijdragen om het kader van den roman te verlevendigen, is onbekrompen aangebragt.

#### IV

Van een roman, zeg ik met opzet; want de lezer heeft niet met een historisch werk te doen.

Staat het een recensent vrij, van zijne persoonlijke indrukken te gewagen, dan kom ik er rond voor uit, weinig smaak te vinden zoowel in *Wanda* als in *Akbar*. Eene echte kronijk, hoe dor ook, trekt mij meer aan dan de meeste historische romans of novellen; en tenzij men het in dit genre tot de hoogte van Thackeray brenge, die de kronijken zelf met een nieuw leven bezielt, en als in *Esmond*, in de *Virginians*, in *Duval*, den historischen roman tot een anderen vorm van geschiedschrijver verheft, zie ik niet in hoe het mogelijk zij de historische en tegelijk de poëtische waarheid op die wijze tot haar regt te laten komen.

Gelijk Limburg Brouwer den persoon en den tijd van Akbar, ik zeg niet misbruikt, maar gebruikt heeft om ons met zijne theologische begrippen bekend te maken, evenzoo gebruikt of misbruikt Francisca Gallé den strijd van Karel den Groote tegen de saksische heidenen om op dien achtergrond eene groep denkbeeldige vrouwe-typen te borduren: Elfriede, de Martha van alle eeuwen, die de zorgen van anderen torscht en voor het stoffelijk welzijn van allen waakt; Wiliswinde, de Maria der romantiek, die alleen aan het romantisch Eene Noodige denkt en zich door den bruidegom harer keus laat schaken;

Rana de profetes, die de godsdienst met de politiek vereenzelvigd en op aarde slechts voor bovenaardsche genegenheden leeft; Cunigonde de *maiden-boy*, die met schalkschen toorn het juk van haar geslacht afschudt en nog als bruid meer schildknaap dan vrouw is; Wanda bovenal, de voor- en dubbelgangster van Ary Scheffer's Mignon, het beligchaamd heimwee naar een hemelsch vaderland, de uit muziek en poëzie gekneede sylfidenziel, het meisje dat liefde zoekt, en aan deernis genoeg heeft, de opgeschrevene ten doode die jong sterft aan de kloppingen van een te edel hart.

Onder die beelden is er niet één, dat op een zachtgekleurd fresco met gouden achtergrond, zoo als de heilige kunst van den nieuweren tijd ze weder in eere heeft gebracht, misstaan zou. Maar kunnen de koloristen in de litteratuur het helpen, dat hunne voorkeur elders ligt? Indien het waar is dat men met uitbreiding van het opschrift boven Ver Huell's studentewereld het menschedom in twee groote afdeelingen splitsen kan, - eene klasse waarop het etiket: 'Zijn er zoo?' past, en eene andere klasse waarvan een ieder getuigt: 'Zoo zijn er,' - dan laat gij het vraagteeken aan jufvrouw Gallé en kiest het bevestigend leesteeken voor uzelf.

## V

De lezer zal van oordeel zijn dat mijne bewondering voor dezen kleinen roman, - eigenlijk niet meer dan eene groote vertelling, - uitermate objektief, om niet te zeggen sterk platonisch klinkt. Zij is daarom niet minder welgemeend.

Er wordt dichterlijk talent, er wordt liefde en eerbied voor de kunst vereischt, om zulk een verhaal te scheppen en uit te werken. Tegenover die wezenlijke verdienste treedt veel van het andere in de schaduw; het eerst van al de vraag, in hoe ver wij hier met een frisch boek te doen hebben.

Nieuw en frisch is in *Wanda* alleen de opvatting van het tijdperk; zoo nieuw dat de lezer der *Friezen te Rome*, van Van Lennep, zich van het eerste woord in eene geheel andere wereld verplaatst waant. De karakters daarentegen geven meer-

malen den indruk, alsof onder de huisgoden der schrijfster eene eereplaats aan Klopstock was ingeruimd.

Klopstock en Ossian: geen modellen van den dag, voorwaar; en wel moet de romandichteres van onzen tijd, die de herinnering dezer afgestorvenen wekt, bij velen voor eene *âme en peine* doorgaan.

Doch ook dit zoekende en tastende, dit onbevredigde, dit naar rust en verzoening hijgende, hetwelk de geschriften van Francisca Gallé kenmerkt, heeft zijn regt van bestaan, al kan het de groote menigte niet bekoren. Onder de lichten van het letterkundig firmament eene eereplaats aan de dwaalsterren te willen ontzeggen, zou van de zijde der kritiek allerminst van vrijzinnigheid getuigen.

## VI

Als proeven van bewerking mogen een paar citaten hier eene plaats vinden. Het eene is ontleend aan het Eerste Boek, waar Elfriede en Wiliswinde in den laten zomeravondstond, bij opkomend onweder, zich in de zitkamer van Werdomar's burgt, een slot in het westfaalsch graafschap Boructra, ophouden:

‘Zilveren lampen aan de zoldering - een fresco gewelf - verlichtten de zaal, met haar kleurigen muzieven vloer, gordijnen of hangtapijten van lichtgroene zijde, metalen spiegels en gebeeldhouwde meubelen. Toen het onweder opkwam, hadden de twee vrouwen haar spinnewiel verlaten, om angstig, maar toch geboeid door het geheimzinnig weerlicht, naar buiten te zien.

Beiden waren jong, hoewel niet van denzelfden leeftijd. De jongste, een achttienjarig meisje, in eene der vensternissen knielend, droeg een fijn wit gewaad, met gouddraad geborduurd en met wijde mouwen over een engsluitend onderkleed van korenblauwe zijde. Een blauw gordellint, uit eene fijne oostersche stof vervaardigd, hing neder tot aan de voeten, gelijk de witte sluier, die op de golvende goudblonde haren samengeplooid en met juweelen spelden vastgehecht was. De

andere, zes jaren ouder, was niet zoo kostbaar, maar óók sierlijk gekleed. Een nauwer gewaad, lichtgrijs, met zachte bloemen, omving haar van den hals tot de voeten, bij het midden afhangend in ruime plooien. Hare sjerp was van witte wol, op het hoofd droeg zij geen sluier en geen ander sieraad dan het donkerblonde haar, kroonsgewijze gevlochten.

- “Neem dit, Wiliswinde!” sprak de laatste, “die harde vloer moet u zeer doen!”

Maar Wiliswinde schoof het fluweelen kussen, dat haar geboden werd, ter zijde en zag nu eens naar buiten, dan weder treurig naar den grond.

- “Och, dank u, Elfriede; eerlang moet ik toch knielen op steen! Iets anders dan dit zachte gewaad zal mij omhullen, mijn haar zal ik verliezen vóór den tijd, en mijne oogen zullen dof worden van het weenen!” (Bladz. 5, 6).

Niet alleen spreekt uit die weinige woorden, waarvan elk eene beteekenis heeft, al de onlust eener jonge dame die geenerlei opgewektheid gevoelt zich door een heerschen hebzuchtig broeder in een klooster te laten opsluiten, maar het kleine tafereel is ook uitmuntend van teekening. Iedere trek verhaalt van het kostuum en van de aankomende weelde dier dagen, toen voor het eerst in de woningen der aanzienlijken de byzantijnsche kleurepracht en, door de aanraking van Charlemagne met Haroen al Raschid, de perzische kunstnijverheid in noord-westelijk Europa begon door te dringen. Het opnemen van deze elementen in de schildering van een tijdperk dat naar de gewone voorstelling dikwijls een haveloos en barbaarsch aanzien heeft, is niet de geringste verdienste van jufvrouw Gallé's roman als draperie. Nog merkwaardiger schijnt uit dit oogpunt het verhaal van het bezoek, door Charlemagne aan Werdomar's burgt gebragt:

‘Eensklaps werd het gejoel aan de zuidpoort vervangen door eene eerbiedige stilte, veroorzaakt door den indruk, dien Karel de Groote, zoodra hij voor zijn volk verscheen, plag te maken. De manschappen der bezetting, in volle wapenrusting en in twee lange rijen tegenover elkander geschaard, schenen wel ijzeren beelden, zoo roerloos stonden zij, met de oogen naar



één punt gericht. Niet als Oosterlingen voor hunne vorsten, bogen zij zich ter aarde, maar zij stonden recht op, met de hand onbewegelijk aan den helm. Geen anderen groet bragten zij hem; houding en blik waren genoeg om Karel den Groote te bewijzen, dat hij meer was dan een gewoon souverein. Toen men hem uit de verte gewaar werd, joelde en tierde men; zoodra hij echter in hun midden verscheen, werd het stil, als in een tempel. Maar zelfs onhoorbaar stond het “leve de koning! leve onze opperheer!” uitgedrukt in aller houding en blikken.

Statig was de optocht, statig en schitterend, terwijl de middagzon dien glans nog verhoogde. Een kleine stoet edelen volgde den koning; zij waren ongeharnast en de kleuren hunner mantels leverden eene zonderlinge verscheidenheid op. Sommigen, uit bonte vederhuiden van oostersche vogels vervaardigd, waren op den regterschouder vastgeplooid met gespen van goud, zilver, en edelgesteenten; anderen, purper, zeegroen, of azuurfluweel, en met breede randen van gouddraad omzoomd, waren niet slechts als sieraad, maar geheel als opperkleed op de borst over elkander geslagen. Dit alles, met de hozen van allerlei kleuren, uit fijne friesche en oostersche wol vervaardigd, en meest roode met gouddraad bestikte schoenen, vormde een fantastisch geheel, op hetwelk de koning en de veldheer, Werdomar aan zijne rechterzijde vooruitrijdend, met opzet eene uitzondering schenen te maken.

Een pels, niet van marterbont, of hermelijn, maar eenvoudig van ottervellen, dekte den koning, wiens bouw, schoon niet minderforsch dan die van den veldheer, daarvan toch bijzonder verschilde. Uit Werdomar's houding sprak, vooral nu hij te paard zat, de krijgoverste alleen; zijn oog reeds was geschikt om een leger te beheerschen, ja, te dwingen tot werktuig van zijn wil, die zich in de stijf gesloten lippen openbaarde. Door den sterken haargroei scheen het breede voorhoofd korter dan het eigenlijk was, terwijl dat des konings, onder het minder welige haar, hooggewelfd uitkwam. Ook uit zijn bouw sprak de heerscher, maar op andere wijze: meer door een zeldzaam verstand, dan louter door wil. Boezemde Werdomar vrees en ontzag in, Karel de Groote wekte steeds

eerbied; nu ook bleek dit uit de wijze waarop men hem ontving. Voor Werdomar sloeg men den blik neder; tot den koning hief men dien op, als naar een hooger wezen, wiens invloed niet neêrdrukt, maar sterkt en bemoedigt.' (Bladz. 125, 126).

## VII

Ten slotte nog een woord over Francisca Gallé's roman als dichtstuk; want dat *Wanda* geen gewoon boek voor gewone leesgezelschappen is, daaromtrent zullen alle welwillende beoordeelaars het ongetwijfeld eens zijn.

Onder de eischen die men het recht heeft aan een werk te stellen, waarover de kritiek met zoo veel onderscheiding spreekt, zijn er sommige aan welke jufvrouw Gallé mijns inziens niet voldaan heeft.

Haar *Wanda*, met dat erfelijk muzikaal en dichtelijk talent, is welligt in zichzelf zoo min een anachronisme als een nevenbeeld. Onder alle volken der oudheid hebben dergelijke geboren cantatrices en improvisatrices geleefd. De menschelijke stem heeft niet gewacht tot Mozart en Beethoven opstonden, om beurtelings tot de ziel en de zinnen te spreken.

Het eenige middel intusschen om den lezer van een boek daarvan iets te doen gevoelen, - want zoo min toonen als kleuren laten zich op het papier hechten, - is òf het dichtelijk proza, òf de versmaat te baat te nemen, gelijk Goethe ter veraanschouwelijking van het zingen van Mignon heeft gedaan. Om ons de overtuiging te schenken dat haar *Wanda* werkelijk, als een Orfeus in vrouwegestalte, de gemoederen door haar spel en gezang wist te beheerschen, had jufvrouw Gallé de hoofdgedachte van *Wanda's* inwendig leven in enkele melodieuze strofen moeten zamenvatten, bestemd populair en, wie weet? door de toonkunst opgevangen en op maat gezet te worden.

Niet alleen heeft zij dit niet gedaan, maar hetgeen haar roman ons in zake van dichtproeven aanbiedt, verheft zich niet boven het middelmatige. In haar proza is klank; hare verzen zijn voor het meerendeel mat en dof.

Eene noodlottige liefhebberij heeft enkele nederlandsche schrijvers in den laatsten tijd aan het lijmen van metrische proeven gebragt, en het zou mij niet verwonderen zoo dit verkeerde voorbeeld door onze vriendin als een vrijbrief was aangemerkt. Dit ziet niet op Mr. Vosmaer's *Londinias*, waarin de nagebootste antieke versmaat zeer goed past bij het luimige van het onderwerp. Gelukkig pleegt, bij zulke zonden tegen de natuur van taal en nationaliteit, de straf het misdrijf op de hielen te volgen. De bladzijden van jufvrouw Gallé's roman, die meest van al ons in het geloof aan Wanda's dichterlijk genie moesten bevestigen, bezitten daartoe minst van al het vermogen. Niets van hetgeen de schrijfster uit het repertoire van Wanda's vader, den skald en koning Gontran, mededeelt, strekt om de tooverkracht van Wanda's harp waarschijnlijk te maken.

### VIII

Hiermede is het doode punt aangewezen hetwelk een talent als dat van Francisca Gallé noodzakelijk te boven moet komen, zal het eenmaal den rang, waarnaar het streeft, metterdaad veroveren.

Geen hart vol vragen, geen hoofd vol denkbeelden, geen welbesteede dagen of nachten, geen open oog voor de natuur, geen sympathie voor menschelijk lief of menschelijk leed, - niets van dat alles stelt in staat, op welk gebied het zij, tot het scheppen van een onvergankelijk werk.

Gewoonlijk ontwaakt eerst langzamerhand in ons het besef van den afstand die het hoogere van het hoogste scheidt, en niet zeldzaam zijn de voorbeelden (eene bemoediging zonder welke menigeen onder den arbeid bezwijken zou) dat iemand, zonder het te weten en terwijl hij meent slechts zijn dagelijksch werk te verrigten, eensklaps zich een onsterfelijken naam verwerft.

1874.

## **Mr. van der Linden.**

### **Banda en zijne bewoners, door Mr. Van der Linden.**

#### **I**

Al degenen die in den laatsten tijd over Banda geschreven hebben, - Prof. Vissering niet uitgezonderd, in den *Gids* van Februarij 1874, - stellen den gouverneur-generaal Koen, en hem alleen, verantwoordelijk voor de maatregelen van geweld, welke in 1621 ten aanzien der bevolking van dat eiland genomen zijn.

Dat oordeel is regtvaardig. Jan Pietersz Koen, - men moge het al dan niet overeen weten te brengen met de moderne gevoelens welke velen allengs den stichter van Nederlands rijk in Indie zijn gaan toeschrijven, - Jan Pietersz Koen heeft op eigen gezag de daad volbragt en haar tegenover de Bewindhebbers voor zijne rekening genomen.

Uitvinder evenwel van het plan Banda stelselmatig te ontvolken en eene immigranten-kolonie van perkeniers op het eiland te vestigen, is hij - hetzij men hem deswege hooger of lager schatte - niet geweest. Die eer komt een zijner voorgangers toe, Jacques L'Hermite, die, in 1605 onder Cornelis Matelief voor het eerst naar Indie gekomen, van 1607 tot 1611 hoofdkommissaris van den handel te Bantam was, - dezelfde tevens die tusschen 1625 en 1626 als admi-

raal der dusgenaamde Nassausche vloot eene reis om de wereld maakte.

In de maand Augustus 1612 bood L'Hermite, die in den loop van 1611 naar Nederland teruggekeerd was, de kamer van Zeventien te Amsterdam eene Memorie of korte remonstrantie over den toenmaligen staat van zaken in Indie aan, die men afgedrukt vindt in het 3de deel van Mr. De Jonge's *Opkomst*. Onder meer andere blijken van scherpzinnigheid, vindt men daar ook het eerste schema der moluksche handelspolitiek van de Compagnie, welke, in 1621 door Koen voor goed gegrondvest, door den bestuursijver van De Vlaming ('een man als Koen', zegt Mr. Van Rees in zijne geschiedenis onzer oude koloniale staatkunde, 'nooit moedeloos te midden der grootste gevaren, uitmuntende door volharding, moed, beleid en eerlijkheid, maar ook even hardvochtig en meedogenloos wreed') ingevoerd, en door de overwinningen van Speelman definitief bekrachtigd werd. Wij laten het merkwaardig advies hier volgen:

'Naar mijn klein verstand', schrijft L'Hermite, 'zoo en had men in deze konjoncture niet naar peys behooren te luisteren; want indien het de Bandanezen altijd vrij zal staan, als 't hun te passe komt den vrede te breken en deze hun, in nood zijnde, op hun verzoek weder ligtelijk wordt geconsenteerd, zal zulks niet als schade en quade consequentie inbrengen. Daarenboven kunnen zij in weinige maanden vrede zich zoo wel versterken, dat zij daarna weder een jaar of langer kunnen oorlog voeren, 't welk alsmede genoegzaam is gebleken; en dit zullen zij zoo dikwijls continuëren als hun dunken zal eenig voordeel op de onzen te kunnen genieten, - tenzij dat hierin eenige andere orde werd gesteld en eenige werkelijke magt gezonden werd om hen *ten onder te brengen en den bril te dege op den neus te stellen*; 't welk in alle manieren zal moeten te weeg gebragt zijn, indien men eenige werkelijke vrucht van die plaats wil genieten. Derhalve men mijns bedunkens niet naar eenigen vrede en hoorde te trachten, voor en aleer dat men hen geheel overwonnen en met goede verzekering tot redenen gebragt *of gansch uitgeroeid had*...

Bedwongen of gansch uitgeroeid zijnde, - *welk laatste wel het zekerste zou zijn*, alzoo dit schelmachtig gedrocht nimmermeer zoo wel in toom zal kunnen gehouden worden als men wel gaarne zoude, - zoo zal men middel moeten zoeken om deze eilanden *wederom te peupleren en met inwoners te voorzien*, alzoo zonder dezelve de vruchten niet en kunnen worden geplukt, gehavend, noch de eilanden zelve tot profijt van UEd. geapliceerd worden.

*Wat volk* men daar zou mogen instellen, staat te debatteren. De inwoonderen of ingeborenen zelve daarin te laten is, gelijk gezegd hebbe, gansch ongeraden. Brengt men eenige andere Indianen, van wat natie het zou mogen wezen, men zal er geene vinden, daar men volkomenlijk op zal mogen vertrouwen, alzoo de uitgejaagden nimmermeer zullen nalaten de anderen op te rokken en alle middelen aan te wenden om den staat in troebel en onrust te brengen, waartoe zij altijd occasien genoeg zullen hebben; principalijk, als degenen, die men daarin zouden stellen, Moorsch waren: waardoor noodwendig vele fort en soldaten op die eilanden zouden moeten onderhouden, 't welk alzoo ongetwijfeld veel kosten zoude en de profijten consequentelijk zeer mager zal maken.

Om al 't welk te verhoeden, zoude men mijns bedunkens niet beters kunnen voorwenden, dan het land, dat alreeds geconquesteerd is en nog veroverd zou mogen worden, *van onze natie zelve te laten bewonen en uitdeelen* onder zulke redelijke conditien als UEd. zelve zult goedvinden. Tot welken einde *eenig merkelijk getal van huisgezinnen in Indie* moeten worden gezonden, om door dezelve de vruchten te doen plukken, die men hun tot een redelijken prijs zou mogen betalen en afkopen, waarmede zij hunnen kost voor vrouw en kinderen rijkelijk zouden kunnen verdienen, zonder van de Compagnie eenige gage of kost te genieten, als men maar de pakhuizen voorzien hield van proviand, die zij voor hun geld zouden mogen koopen, 't welk geen kleine ontlasting voor de Compagnie zou zijn, want als dit eens in trein ware, zou zij zich van al de gagiën van de soldaten kunnen ontlasten, als er maar eenige officieren gegagieerd bleven, die het volk somwijlen in de wapenen oefenden.'

Ziedaar in ontwerp het geheele plan, zooals het tien jaren later door den gouverneur-generaal Koen uitgevoerd is. Deze kon in 1622 naar Amsterdam schrijven: 'De inwoonderen zijn meest alle door den oorlog, armoede en gebrek vergaan; zeer weinig is er op de omliggende landen ontkomen, en worden als nu de voorgezegde landen weder met ander volk gepeupleerd.'

## II

Wanneer wij het boekje van den heer Van der Linden (naaste aanleiding tot hetgeen in den laatsten tijd over Banda geschreven is) eene satire noemen, dan willen wij daarmede niet zeggen dat het de toeleg van den schrijver is geweest de Bandanezen, en met name de bandasche perkeniers, belagchelijk te maken; maar alleen dat hij de klip, waarop zijne voorstelling gemakkelijk schipbreuk lijden kon, niet altijd heeft weten te ontzeilen.

Dit laatste is ook Prof. Vissering niet gelukt, waar hij zijne arkadische voorstelling van het natuurleven op Banda, met den zucht besluit: 'Helaas! ook over dit Paradijs heeft de zonde haren giftigen adem laten gaan!'

Vermoedelijk hebben weinig verstandige lieden op Banda-zelf tot heden geweten of vermoed, welke bevoorregte schepselen zij zijn, en hoe weinig zij te benijden hebben aan den gelukkigen landman, wiens lof weleer door den dichter Poot bezongen werd.

'Hoe gezegend,' mijmert de leidsche hoogleeraar, 'moet het leven in dit gezegend oord daarheen vlieten; ver van het gewoel en den strijd der wereld, onder een schoonen hemel, te midden der prachtigste natuur, met matigen arbeid, die overvloedige vruchten oplevert, met weinige behoeften, die gemakkelijk ruime voldoening vinden!'

Is het niet eene verwonderlijke zaak, bij de toenemende duurte der levensmiddelen in Nederland en de gestadige in-

spanning welke daar van den huisvader geëischt wordt, dat de heer Vissering er nooit aan gedacht heeft zich met de zijnen op de Banda-groep te komen nederzetten?

Iets dergelijks vraagt men zich af, als men den heer Van der Linden leest. Deze kent Banda uit eigen aanschouwen, heeft er geruimen tijd vertoefd, bragt in Indie een aantal jaren zijns levens door. Desniettemin wordt ook door hem bij het beschrijven van Banda's natuur en Banda's leven een toon aangeslagen, die meer in de romans van Cooper, waarvan de heer Vissering spreekt, schijnt thuis te behooren, dan in eene brochure over zaken.

De volgende schildering van het noteplukken op Banda moet een ieder doen watertanden naar het voorregt, voor den tijd van vijf jaren zich als koelie aan een perkenier te mogen verhuren:

'Des morgens om vijf uur, tegen het opkomen der zon, wordt de klok van het perkhuis geluid, om de arbeiders te waarschuwen dat de tijd van opstaan daar is. Overall heerscht beweging. Mannen, vrouwen, jongens en meisjes, boven de zestien jaar, maken zich gereed om op de pluk uit te gaan. Eenigen nuttigen hunne portie rijst vooraf, anderen nemen ze met zich en ontbijten in het bosch. De plukkers en pluksters zijn voorzien van een lange bamboe, aan het einde waarvan een klein korfje zit, en eenige verlengstukken, die zij, als in Holland de hengels, in elkander kunnen schuiven. Op den rug dragen zij den korf, om de geplukte noten daarin te verzamelen.

De notenboomen moeten het thans ontgelden. Maar zij, dragers van het goud, verheugen zich in de komst der roofzuchtige bende; want zie hoe de takken, zoodat zij ondersteut moeten worden, door het wicht der noten neêrwaarts buigen. Merkt op de courtoisie die zelfs in het bosch heerscht: de boomen, die gemakkelijk te bereiken zijn, worden voor de vrouwen en meisjes gelaten; de tegen gevaarlijke hellingen aanstaande, of die waarin geklommen moet worden, daarop gaan de mannen los. Vlug leest de gaai-gaai, benaming aan den plukkorf gegeven, de vruchten; de oefening heeft het oog gescherpt en de hand vaardig gemaakt. Zit de vrucht te hoog



om ze tusschen den kleinen vork, geplaatst boven het korfje, dat aan den bamboe is vastgemaakt, te vatten en daarna met een ruk den steel te doen afbreken, zoodat de vrucht in het peervormig korfje valt, dan klimt de man in den boom; maar de vrouw weet er beter raad op: zij steekt den tweeden bamboe op den eersten, den derden op den tweeden, en wel hoog moet de muskaat hangen, wordt zij niet op die wijze bereikt. Is de vrucht geplukt, dan wordt zij van de bruingele buitenschil ontdaan, die, onder den boom geworpen, na verrotting eene goede mest is, en de noot, door de foelie omgeven, in den grooten korf geborgen.

Wat kan men zich aangenamers voorstellen, dan het ronddolen in de koele geurige bosschen? Het bosch is voor den arbeider societeit, en tevens de plaats waar hij zijne aanstaande vrouw zoekt. Vervelend slechts voor het minnende paar, wanneer het door den opzichter wordt betrap; maar ook daarvoor weet de liefde raad. De komst van den opzichter toch wordt door de vrienden, door het nabootsen van een aangenomen vogelgeluid, aangekondigd. Maar waarom ook zou het paar in het aangenaam onderhoud gestoord worden, als de jongen vlijtiger heeft gezocht, om het meisje, als een teeken van gehechtheid, den korf vol met noten te stoppen? Op die wijze komen wel eens noten van het eene perk in het notenkombuis van het ander, en wil men beweren dat de perkenier, die de meeste schoone vrouwen liet uitkomen, dat jaar proportioneel den besten oogst maakte.'

Deze toon is de doorgaande toon van het boekje; iets sentimenteels met iets fideels tot achtergrond; eene hulde die aan overdrijving en, door de kracht van deze, aan spotternij denken doet. Het portret van den perkenier, zooals de beeldtenis van den bandaschen aristokraat door den heer Van der Linden wordt ontworpen, gelijk zoo sprekend eene karikatuur, dat men verwonderd staat het in eene lofrede aan te treffen. Tot naar het uitwendige wordt de perkenier ons met de meeste gemoedelijkheid geteekend:

'Hij staat daar voor ons in zijn ochtendtoilet, eenvoudig als hij zelf, bestaande uit eene witte kabaja, veelkleurigen wijden pantalon, en een paar rood of zwart lederen sloffen aan

de bloote voeten. Vrouw en dochters doen in eenvoud niet onder, de zware gitzwarte haren hangen over de witkatoenen met kant of haakwerk omzoomde kabaja, een soort van loshangend jak, henen, terwijl een paar blanke voetjes van onder den sarong of rok zich trachten te verschuilen in nog kleinere met gouddraad geborduurde slofjes. Zoo pas uit het bronbad gekomen, zijn zij bekoorlijk door frischheid en levenslust. Ontmoet men dezelfde lieden nogtans des avonds op het bal of in de receptiezaal, dan schijnen het lakenpak en de witte handschoenen, met de sleepjapon om den voorrang van deftigheid of smaak te willen wedijveren.

Ongelukkig hij, die de taal van het land niet verstaat en zich niet in het zacht vloeiend moluksch maleisch weet uit te drukken, want tot straf voor die onkunde zal hem een groot gedeelte van het gesprek, vooral van dat der dames, ontgaan. In de indische familien toch is het gebruik heerschend, bij voorkeur die toestanden en voorwerpen in het maleisch uit te drukken, waarvoor de anders om haar rijkdom zoo zeer geroemde hollandsche taal geen woorden heeft. Mogt nu volgens het gevoelen van een taalgeleerde de nederlandsche taal op Banda te veel worden miskend, dat hij dan bedenke dat de nederlandsche regering zoo weinig waarde hechtte aan de taalstudie, dat zij een tijd lang in de school, bij gebrek aan een onderwijzer, les deed geven door een winkelbediende.

De Bandaneezen zijn autodidakten. Hunne beste leermeesters zijn geweest het bosch, de zee en de ondervinding, het residentie-kantoor, de raad van justitie, de weeskamer, de plaatselijke schoolkommissie, het diakoniefonds en de kerk. Zij weten niet veel; zij beweren dan ook niet professoren te zijn of priesters der wetenschap; maar wat onze perkeniers weten, dat weten zij goed en zij maken van die kennis gebruik met oordeel en doorzicht, zooals dat meermalen wordt opgemerkt bij menschen die meer in de natuur en van de natuur hebben geleerd, dan in het besloten vertrek uit de boeken.' -

Niets geeft regt te vermoeden, ik herhaal het, dat de heer Van der Linden met deze dubbelzinnige complimenten eene ondeugende bedoeling heeft gehad. Wij trachten slechts den indruk te schetsen, dien zijne idylle op ons gemaakt heeft. Of

moet welligt de volgende plaats als een wenk beschouwd worden, dat het rooskleurige in zijne voorstelling meer bestemd is de genegenheid van bijzondere personen op Banda, dan economisch-politische overtuigingen in Nederland te wekken? Wij bedoelen de woorden op bladz. 53:

‘Niet weinigen onzer officieren hebben onder Banda's schoonen eene lieve levensgezellin gevonden, en durven wij haar voorspellen dat meer en meer Europeanen, waaronder in de eerste plaats zij, die zich te Banda als handelaren zijn of nog zullen komen vestigen, haar tot echtvriendin zullen kiezen.’

### III

Valentyn, die, predikant te Ambon zijnde, gedurende tien maanden de dienst op Banda waargenomen heeft, - van Julij 1687 tot Mei van het volgend jaar, - is een zeer bruikbaar zegsman waar het er op aankomt ons eene voorstelling te leeren vormen van den toenmaligen staat van zaken aldaar.

Gezond was Valentyn er niet. ‘In de tien maanden dat ik hier geweest ben,’ schrijft hij, ‘heb ik dit land zeer ongezond voor mij bevonden; naar 't geen ik oordeelde door koude dikke dampen, die ik in 't oostermoesson 's morgens op 't gebergte van 't Hoog Land, regt tegenover mijn kamer (gemeenlijk vroeg op zijnde) een tijd lang als rusten en daarna zoodanig nederdalen zag, dat ik van tijd tot tijd de koude niet alleen op mijn voorhoofd en hersenen gevoelde, maar daardoor van ieder maand wel drie weken met den huig gekweld was, waaruit dan koortsen ontstonden, zoodat ik daar gansch niet aarden kon.’

Zeker zal de heer Vissering niet weigeren, alvorens met zijne familie zich op Banda te komen nederzetten, dit punt nader in overweging te nemen.

Voor het overige heeft Valentyn er met genoeg vertoefd, ook omdat hij bij den gouverneur Van Zijll aan huis woonde en dus geen verteringen te maken had. Want het leven op

Banda was vrij duur. 'Men heeft hier zulk een overvloed van visch of vleesch en andere spijzen niet', berigt hij, 'als op Amboina, en hoewel men er veel en beter schapen en veel gesneden en gemeste bokjes heeft, die in Amboina op die wijze juist niet gemest worden, oordeel ik 't echter in Amboina veel beter koop van levensmiddelen te zijn.'

Doch laat ons niet al te zeer tot het huiselijke afdalen! Behalve naar den prijs der eerste levensbehoefden, heeft Valentyn ook naar de specerijperken op Banda geïnformeerd; naar hun ontstaan, naar hun beheer, naar de winsten die zij afwierpen voor de perkeniers en voor de Compagnie; en het tafereel, hetwelk hij daarvan ophangt, vormt zulk een verrassend pendant van de moderne schets van den heer Van der Linden, dat wij er hier eene plaats aan gunnen:

'Het plagt in oude tijde met het koopen van deze perken vrij slordig en slecht toe te gaan. Iemand, die van een soldaat maar een vrijman geworden was en geen duit in de wereld had, wierd aanstonds een perkenier, en kocht een perk van 6000 of 8000 Rders. Hij nam de helft van den armen op, die hier al vrij rijk is, en de helft bleef op het perk staan. Daar op was hij aanstonds een groot Heer; want zulk een perk gaf van zijne specerijen een fraaije inkomst, en de verdere vruchten bragten bij verkoop ook al wat op; behalven dat er nog 20 perken het voorregt alleen hebben, om arak te mogen branden, en die aan de Maatschappij, en andere, te leveren. Als zij nu maar zorg voor de renten van de hoofdsom, die zij voor het perk gegeven hadden, droegen, zoo waren zij gewoon van het overschot als prinsjes, en dat in een tijd, dat de perken, in zich zelve nog zooveel niet waren als zij naderhand geworden zijn, te leven, waardoor het dan bij hun overlijden ook wel gebeurt is, dat de armen en anderen daarbij schade leden, vooral wanneer zij zulk een perk verre boven zijne waarde ingekocht hadden.

Tegenwoordig zijn de perkeniers vrij vermogender lieden, vermits hunne perken, door hunne groote naarstigheit in het aanplanten, merkelyk in waarde verbeterd zijn.

Wanneer de heer Bieswanger omtrent het jaar 1700 bezitter van klein Walingen wiert, gaf dat jaarlijks 4000 ponden

foelie; doch alzoo hij een naarstig man in het aanplanten was, gaf het, voor dat hij uit Banda vertrok, en het aan een ander overliet, 8400, en naderhand wel 12000 ponden foelie.

Men moet echter hierbij zeggen, dat Banda in het jaar 1711 zoo wel beplant en de staat van alle perken daar zoo treffelijk goed was, en zooveel opbragt, als men ooit zou kunnen hopen, aangezien er nu niet één stukje lands onbeplant is. Dit geeft, aan die groote perkeniers voornamelijk, een vrij groot inkomen, waarop zij heerlijk leven, en nog een schoone stuiver overleggen. Daar is niet lekkers van spijs of drank, dat zij niet hebben, en zij zijn gewoon, vooral als de schepen van Batavia komen, met de scheepsvrienden, en met die van Neira en de andere eilanden, rijkelijk te gastreren en vrolijk te zijn. En het is geen wonder; want zij winnen het rijkelijk, en het kan er af. Zij hebben de schoonste en vetste schapen, die men wenschen kan, die zij van de Zuidooster eilanden krijgen, en verder allerlei vee op haar erf loopen. Hollandsch bier, luiksbier, mom, en keurlijke wijnen, vindt men bij hen zoo goed en overvloedig als bij menig Landvoogd.

Dit maakt hen ook, die van ouds al de naam en de daad, maar toen nog zoo veel magt niet hadden, vrij stout; dat in sommigen nog verder gaan zou, indien zij somtijds niet wakkere slagen en tegenspoeden, door het wegloopen van slaven, kregen; alzoo er somtijds 20 of 30 en meer gelijk (hoe sterke wacht men ook 's nachts op de vaartuigen houde) met orembajen komen weg te loopen, die zelden weergekregen worden.

Al voor eenige jaren was deze perkeniers toegestaan, om 400 makassaarsche slaven naar Banda te voeren. Zij hebben er nu al over de 1400 gebragt, en zij halen nog al, om dat getal van 400 (zoo zij zeggen) te vervullen. Haar andere slaven hebben zij meest van Nova Guinea, de Zuidooster eilanden, Timor, enz.

Het beste, dat ons van de tegenwoordige bandasche ingezetenen voorkomt is, dat zij, hetzij Zwarten, hetzij Mixticen, meest alle goed Duitsch spreken, zoodat zij zondag in de kerk de psalmen in die taal gewoon zijn te zingen.

In de tijd van den heer Landvoogd Van Zijll waren er sommige van deze perkeniers vrij weerbarstig. Wat die heer hen

ook dede, en schoon hij niet anders dan hun welzijn zocht, het was kwaad bij allen, weinigen uitgezonderd, en men schaamde zich niet, zeer verachtelijke vertellingen van zijn Ed., en van zijn “flesch met de zilveren schroef” te doen, - waardoor zij zijn rotang met een zilveren knop verstonden, die hij wel somtijds een dronken arbeider en luijaard in dienst der E. Maatschappij over den rug lei; doch naderhand zijn zij nog stouter en hoogmoediger geworden; maar God heeft hen zulken landvoogd gegeven, die hen zoo geplaagt, getreden en getrapt heeft, dat zij wel duizendmaal het gebeente van den heer Van Zijll beweent, en hem teruggewenscht hebben.’

#### IV

Wie gevoelt niet, bij het lezen dier bladzijde uit Valentyn, dat men vruchteloos beproeft het nieuwe Banda tegen het oude over te stellen, als het licht tegen de duisternis, en dat onder het monopoliestelsel der Compagnie daar eene welvaart geheerscht heeft, die het niet gemakkelijk vallen zal in onzen tijd te evenaren?

Het journaal van Wurffbain, waaruit de heer Mr. N.P. van den Berg in het tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap voor 1872 teekenachtige uittreksels leverde, doet ons Banda kennen gelijk het meer dan vijftig jaren vóór Valentyn was; eene kolonie waar de straf en de scherpreger handen vol werk hadden, doch waar de algemeene welvaart reeds toen eene aanmerkelijke hoogte had bereikt.

Gedurende het vijfjarig verblijf van Wurffbain op Banda konden in het geheel naar Batavia verzonden worden 3,097,109 pond noten en 890,754 pond foelie, die in Holland en Zeeland met vijftig kapitalen winst verkocht werden. Produktiekosten 7½ cent per pond; marktprijs in het moederland f 3.25 per pond.

De indische regering kon dan ook in December 1636 aan de bewindhebbers in Nederland schrijven: ‘Met UE. waarde pand

Banda (geprezen zij de Albestierder) staat het naar wensch, en wordt door den gouverneur Acolye wel en vredig naar onze orde gegouverneerd.' Deze Cornelis Acolye, gelijk Valentyn zijn naam schrijft, was de zevende in de rij der stadhouders of landvoogden van Banda en voerde het bewind in de dagen van Wurffbain.

Wat ik door deze herinneringen bewijzen wil is, dat men in onzen tijd zorgvuldig te onderscheiden heeft tusschen de O.I. Compagnie als politiek of zedelijk, en als handelsligchaam. De daden van geweld, waardoor men oudtijds zich van Banda en van zoo vele andere punten in den Archipel heeft meester gemaakt, gaan zoo zeer de maat te buiten van hetgeen ons heden ten dage toeschijnt zelfs met de hardste en minst naauwgezette staatkunde bestaanbaar te zijn, dat de toestand van uitdrooging en kwijning, waarin de Moluksche Eilanden in later tijd allengs geraakt zijn, verkieslijk moet schijnen boven de vroegere vruchtbaarheid.

Maar als onderneming beschouwd verdient de schepping van het specerij-monopolie der Compagnie onze bewondering. Te vergeefs zal men in de nieuwere geschiedenis van den handel daarvan de wedergade zoeken. Ook is het monopolie der Compagnie niet te gronde gegaan omdat het had uitgebloeid, maar omdat de Compagnie zelve het heeft laten verlopen. Ware de volksgeest in Nederland zich getrouw gebleven, Banda en de Molukken hadden onder het stelsel der staatskultures dezelfde verjonging kunnen ondergaan, welke men in de laatste vijftig jaren op Java beleefd heeft en eerlang, hopen wij, ook op Sumatra aanschouwen zal.

1874.

**Mevr. Bosboom-Toussaint.****Tweede artikel.****Majoor Frans. Novelle door Mevr. A.L.G. Bosboom-Toussaint.****I**

De punten van afwijking tusschen mevrouw Bosboom-Toussaint en andere nederlandsche dames die, zooals jufvrouw Kruseman, het woord emancipatie in hare banier geschreven hebben, zijn vele.

De mate van talent buiten rekening gelaten, - er is verschil van zienswijze in het godsdienstige, het staatkundige, het maatschappelijke, het litterarische, tot in den schrijftrant toe. En, meer nog dan een verschil van zienswijze, een van opvatting en gevoel.

Revolutionaire neigingen worden zoo min aan de eene als de andere zijde gemist. Maar terwijl jufvrouw Kruseman en de haren, konden zij haar zin krijgen, de wereldhistorie van voren af lieten beginnen, en reeds dadelijk voor den dag zouden komen met eene herziening der paradijsgeschiedenis, - in zoo ver deze de oude betrekking van man tot vrouw geregeld heeft, - doet mevrouw Bosboom met de omwentelingsgezinden alleen mede, als het de vrijheid van geweten of den strijd voor nationale onafhankelijkheid en zelfregering geldt.



Zijn *die* goederen eenmaal veroverd, dan treedt bij haar het groote godsdienstige beginsel der berusting op den voorgrond, der dankbaarheid voor de gave des levens, der aanbidding van het ondoorgrondelijke. Mannen en vrouwen hebben bij haar nog iets anders te doen dan elk voor zich de worsteling om het bestaan te aanvaarden en, in dien strijd, elkander hetzij te helpen of te verdringen. Elk hunner heeft eene waardigheid te handhaven, een karakter te redden, een ideaal te verwezenlijken. Dat ideaal is noch de liefde, noch de wetenschap, noch de kunst; het is een vlekkelooze omgang met het onzienlijke, gelijk elk geslacht, elke stand, elke bijzondere roeping, - bijna zeiden wij elke wijsbegeerte en elke kerkleer, - langs den weg van vallen en opstaan daarnaar streven kan; van den koning tot den daglooner, van de huismoeder tot de klooster-regentes, van het genie tot den werkman.

Toch zijn de twee tegenstrijdige levensbeschouwingen dezer dames geen twee evenwijdige lijnen, voorbestemd elkander steeds te mijden. Niet dat jufvrouw Kruseman's roode frygische muts verklaard heeft te willen wijken voor het Maria van Utrecht-kapsel van mevrouw Bosboom. Wijken, daar doet de roode frygische niet aan, al zou zij zich gedoemd zien voortaan op één oor te dansen en geflankeerd te worden door eene sigarette. Neen; de toenadering is ditmaal van de zijde gekomen die den naam heeft het dichtst aan de onverdraagzaamheid te grenzen, maar in de school der beproefde getalsminderheid eene mate van liberaliteit heeft aangeleerd, welke onder heerschende of bovendrijvende rigtingen slechts bij uitzondering wordt aangetroffen.

In één woord, *Majoer Frans* is een vrouwelijke emancipatieroman; niet eene koncessie der gereformeerde orthodoxie aan de neologie en het radikalisme, maar eene daad van mededinging, waarbij het eene ideaal van vrouwelijke onafhankelijkheid als konkurrent van het andere optreedt: het echt vrouwelijke van het onvrouwelijke, het fiere van het brutale, het fijnere van het plattere, het blijvende van het vergankelijke.

Deze beteekenis van het boek geeft er, met het oog op de vragen des tijds en onafhankelijk van de schoonheid veler détails, eene ongemeene waarde aan. Zij maakt het, met den

tweeden bundel van Potgieter's poëzie, tot het degelijkste en kunstrijkste wat door het jaar 1874 in Nederland aan 1875 gelegateerd is.

Het spreekt dat geen enkel nederlandsch beoordeelaar de moeite heeft genomen, het publiek op dit buitengewone opmerkzaam te maken. Over goede boeken die in Nederland het licht zien, al is hun aantal gering, wordt door de voornaamste tijdschriften óf stelselmatig gezwegen, óf zoo vlugtig gesproken dat elke leiding der openbare belangstelling ontbreekt. Eene uitzondering maakt het sedert ontvangen nummer (Maart 1875) van het katholieke tijdschrift *Onze Wachter*, waarin nevens de vermakelijke aankondiging van J. Hoek's *Kinderen van Bellevue*, ook eene korte beschouwing aan mevrouw Bosboom's *Majoor Frans* en eene meer uitvoerige aan Melati's *Jonkvrouwe van Groenerode* gewijd wordt. Merkwaardig is in die laatste kritiek, tegelijk met onmiskenbare welwillendheid voor dit schaapje van des beoordeelaars weide, de vaste hand waarmede op sommige fouten der begaafde schrijfster gewezen wordt: 'Over het geheel is jufvrouw Dertange een vervelend onbehagelijk figuur. Hetzelfde kan van bijna het geheele dames-comité worden gezegd. Dat verveelt, omdat het doet walgen. Melati heeft een groot gebrek in haar stijl en wijze van schrijven en voorstellen: haar satyre is terugstootend en akelig *ordinair*. *Ordinair*, daar is geen ander woord voor; het is geen platheid, het is ook geen vulgariteit, maar het is zoo gewoon, zoo alledaagsch, zoo weinig frisch. *Ça court la rue*, of liever 't is even versleten als de straatsteen; geest is er geen korrel in. *Ordinair* is het, zonder scherpte, zonder ruwheid, zonder overdrijving; iedereen kon van juffrouw Dertange "De Tang" maken, en gij, Melati, gij laat uw Eugénie die woordspeling herhalen en herhaaldelijk gebruiken. Bladzij op bladzij vindt men de nog jammerlijker speling van "douairière" en "darrière"; dit is erger dan onuitstaanbaar en onuitstaanbaarder dan platheid.' Ik hoop dat vele lezers en lezeressen, wanneer zij kennis zullen gemaakt hebben met mijn verslag, zich opgewekt zullen gevoelen het fraaije boek te ontbieden en zijne gedachte in zich op te nemen. De mannekarakters (jonker Leopold, de ex-kapitein Rolf, de gepensioneerde generaal Von Zwenken), ofschoon stouter van teekening en nieuwer dan één andere nederlandsche roman van den laatsten tijd heeft aan te wijzen, laat ik rusten, en heb voor mijn oogmerk aan de vrouwelijke hoofdpersoon, al is zij klein van stuk, meer dan genoeg. Haar *en face* te willen geven zou gelijk staan met het geheele verhaal te willen navertellen; stellen wij ons daarom met een profiel tevreden.

## II

‘Mordaunt! Heet zij Francis Mordaunt?’ riep Verheyst, kennelijk onaangenaam verrast. - ‘Ja! Hebt gij wat tegen dien naam? Hebt gij dien meer gehoord?’ vroeg Leopold als in één adem; want de strakke, verdrietelijke plooi op het gelaat van zijn vriend stond hem niet aan. - ‘Meer gehoord? nu ja - veel gehoord zelfs, als dien van een engelsch officier op retraite, die jaren geleden ergens in mijne provincie heeft gewoond; een man, waar, zoo ver ik weet, niets op te zeggen viel.’ - ‘Nu ja! Maar de persoon waar 't hier op aankomt is... de dame. Kent gij haar?’ - ‘Niet persoonlijk, en op praatjes en geruchten kan men toch eigenlijk niet afgaan; en hetgeen mij van haar is ter oore gekomen, kan... onjuist zijn; maar als dat niet zoo is, zou het weinig geruststellend wezen voor u, dat mag ik je niet verbergen. Daarom: onderzoek, onderzoek streng, en vertrouw niets dan uwe eigen oogen en bevindingen.’ - ‘Heeft zij een lichaamsgebrek? is zij afzigtelijk?’ vroeg Leopold met onrust. - ‘Neen, dat niet, ik geloof zelfs dat zij er niet kwaad uit ziet; althans goed genoeg om pretendentes te lokken; maar’... - ‘Welnu, wat aarzelt gij? Geef mij den genadeslag! Is 't eene coquette?’ - Verheyst haalde de schouders op. ‘Daarover heb ik niet hooren klagen: het zou ten minste eene coquetterie moeten zijn van eene vreemde soort.’ - ‘Martel mij niet; zeg in eens uit wat kwaad gij van haar weet.’ - ‘Niets eigenlijk wat men kwaad kan noemen, althans in uwe oogen zal het geen misdaad schijnen. Ik weet alleen dat een mijner bekenden, een vriend van mijn jongsten broêr, die smoorlijk op haar verliefd is geweest en bot-af een blaauwtje heeft geloopt, mij eene voorstelling heeft gegeven van haar die... enfin, die niet heel aanmoedigend is voor u. Zij moet een brutale heks zijn, die niet wil trouwen, omdat zij geen heer en meester over zich wil erkennen. Ze heeft dien armen Karel Felters; de goedhartigste sukkel die er op twee beenen loopen kan; zoo gerudoyeerd, dat hij van schrik het hazenpad heeft gekozen en nota bene naar Afrika is vertrokken, om zeker te zijn dat

hij haar nooit weêr zou ontmoeten: overigens niet slechts in alle opzigten een goede jongen, maar in vollen zin dat wat men eene goede partij noemt.... Ik zeg 't niet om u af te schrikken.' - 'Wel, dat schrikt mij in 't geheel niet af', sprak Leopold rustig. 'Dat zij geen sukkel wil hebben, die voor eene vrouw wegloupt, bewijst voor haar karakter; ik vind het piquant, dat zij geene flauwe onbeduidendheid is.' - 'Ja! piquant moet ze zijn, in de hoogste mate.' - 'Zooveel te beter. Een weerloos slagtoffer te vellen, trekt mij in 't geheel niet aan.' - 'Ik ben blij, dat gij er zoo over denkt. Ik voor mij zou geen lust hebben in zulk een kamp; maar gij, die zedelijk verplicht zijt den aanval te wagen...' - 'Al ware die verplichting er niet, ik zou er mij nu toch toe opgewekt gevoelen.' - 'Om een helleveeg te trouwen?' vroeg Verheyst, zelf gerustgesteld door de luchtigheid, waarmee Leopold zijne berigten opnam. 'Een prettig baantje, voorwaar!' - 'Het doet er niet toe; dat is juist een kolfje naar mijne hand. Ik zal er Shakespeare's *Taming of the Shrew* nog eens op nalezen.' - '*As you like it!* maar bedenk, dat zijne middelen geantiqueerd zijn.'

### III

Al de volgende inlichtingen omtrent het karakter der heldin zullen wij uit brieven moeten putten. Want, is eenmaal en al spoedig de inleiding achter den rug, dan neemt het verhaal den vorm van vertrouwelijke mededeelingen aan, op het papier gebragt door Jonker Leopold en toegezonden aan den voortaan door breede wateren van hem gescheiden vriend Verheyst.

'Kasteel de Werve, April 186-

Zie zoo, beste Willem! ik ben doorgedrongen tot het binnenste van de vesting, maar ik ben nog geen meester van 't garnizoen... Verre van daar, hoewel ik reeds slaags geweest

ben met den majoor. Maar ik wil niet vooruitloopen: ik ga u eerst vertellen hoe ik hier ben aangekomen, en onder welke indrukken.

Door Van Beek voorzien met de noodige indicaties en van een credietbrief voor zijn collega Overberg, procureur en notaris in het kleine stadje Z., trad ik diens woning binnen. Gij ziet, ik word gebousculeerd van den eenen man der wet op den anderen; maar dat kan nu eenmaal niet anders. Overberg was in de gelegenheid mij de beste diensten te bewijzen bij mijn aanval op de Werve. Hij is een man van gewigt in zijne standplaats en de hoofdagent geweest van freule Roselaer, bij haar toeleg om zich in 't geheim eigenares te maken van von Zwenkens bezittingen. Hij is (voor hare rekening) de altijd gewillige geldschieder geweest, die den generaal in zijne chronische geldverlegenheid bijstond. Wel bezien is het nog zoo kwaad niet, dat zij zich zoo geheel van den toestand heeft meester gemaakt. Zonder dat zouden die kostbare goederen op allerlei wijze verbrokkeld en geruïneerd zijn, terwijl de ongelukkige die ze moest afstaan of beleenen in woekeraarshanden zou gevallen zijn, die hem reeds veel eer in 't verderf zouden gebragt hebben. Dit is nu niet het geval geweest. De mandataris van tante moest strikt het billijke vorderen, maar ook niet daarboven. Dit maakte dan ook dat Von Zwenken niet in gebreke bleef zich in allen nood tot hem te wenden, zoodat hij zijn volle vertrouwen bezit en zeer zeker op diens aanraden de transactie, die hem eens door Van Beek werd voorgesteld, zou hebben aangegaan (het afstaan van zijn huis en de eerlijkheid), zoo niet de voorslag van zijne schoonzuster ware gekomen.

Ook ried Overberg mij, zoo ik toegang wilde verkrijgen tot het kasteel, niet als de erfgenaam van freule Roselaer op te treden, hetgeen terstond alles voor goed zou bederven. Als jonker Van Zonshoven, door mijn moeders moeder aan den generaal geparenteerd, zou ik vermoedelijk niet onwelkom zijn, hoewel Von Zwenken zich geheel heeft teruggetrokken uit de conversatie en noch gasten noch bezoekers meer ontvangt. - Ik zou een voorwendsel bedenken dat mijn verblijf in het naburige stadje wettigt, en van daar uit was de aanleiding tot

eene visite ligt gevonden; het verdere zou dan van de ontvangst afhangen.

Maar ik wilde niet zoo onvoorbereid aankloppen; ik moest zoo veel doenlijk weten, wie en wat ik er vinden zou, allereerst wie eigenlijk Francis was, waar het mij voornamelijk op aankwam. Toen ik Overberg vroeg, of hij freule Mordaunt persoonlijk kende, haalde hij de schouders op. - "Ik heb slechts eenmaal de eer gehad haar te spreken. De generaal komt altijd zelf bij mij: de freule komt hier nooit meer. Eens slechts had zij in eene zaak, haar persoonlijk betreffende, mijn raad noodig, en toen is zij bij mij geweest; maar dat is lang geleden. Toen woonde de generaal met zijne kleindochter nog in de stad en was kommandant van de vesting."

Daar Overberg niets van tantes beschikkingen weet, dan dat ik haar erfgenaam zou zijn, was ik met Van Beek afgesproken, hem van het huwelijksplan niet te spreken voor er kans scheen dat het zou doorgaan, en zoo wachtte ik een antwoord zonder menagement. - Mijne teleurstelling moet zich op mijn gelaat hebben geteekend, want de goedgehartige man hernam met zekere meewarigheid en als verontschuldigde hij zich over zijne onkunde op dit punt: - "Weet gij, Jonker! de overste leefde destijds op een grooten voet, en er bestond toen nog zekere afscheiding tusschen den militairen kring en den burgerlijken, die nu is weggefallen. Ik, bij mijne drukke bezigheden en weduwnaar, hield mij buiten de conversatie. Sinds ik hertrouwd ben doe ik zoo wat meê, en 't is hier met diners en partijen druk genoeg - en nu wij hiervan spreken, van avond is er een soireetje bij mij aan huis; daar komen jonge dames, die met freule Mordaunt hebben geconverseerd. Wees heden mijn gast; gij kunt den togt naar de Werve toch moeilijk in den middag ondernemen. Ik zal u voorstellen als iemand die hier naar een buitentje in den omtrek komt rondzien. Want gij begrijpt, in een stadje als het onze moet men de reden kennen van uw oponthoud, of men gaat er allerlei gissingen over maken van eigen vinding. Ik zal 't gesprek op de Zwenkens brengen en gij kunt toeluisteren; dat is het beste wat ik er op weet."

Ik vond het ook zoo kwaad niet. In het logement waar

ik verblijf had genomen (het eenige dragelijke), had men mij gezegd, was het niet vrolijk den avond door te brengen; en een gezellige bijeenkomst in eene kleine stad had, nevens de eigenaardige bezwaren, toch ook hare voordeelen, in dezen althans voor mij. Ik nam aan.....'

#### IV

Van nature zal de lezer weinig lust gevoelen het soireetje ten huize van den notaris Overberg bij te wonen. Doch dit is een vooroordeel. Wie eene jonge vrouw als Francis Mordaunt over de tong wil hooren rijden, moet het van zulke provincie-avondjes juist hebben; en het ware zonde, de door Leopold's brieven ons aangeboden gelegenheid ongebruikt te laten:

'Onder de dames aan wie ik werd voorgesteld was er eene, een alleraardigst jong weeuwte met gitzwarte oogen en levendige gelaatstrekken, die mij werd aangeduid als eene verre nicht van de Roselaers, en waarvan het mij in 't eerst speet, dat zij niet Francis Mordaunt heette en de uitverkoren nicht was van tante Sophie. Maar toen zij door vriend Overberg als ter loops op het chapter der Von Zwenkens werd gebragt, was ik heel blij dat ik mij volkomen vreemd van haar mogt houden. Ik kreeg zelfs eene opwelling van haat en bitterheid tegen haar, zoo onbarmhartig trok zij op de arme Francis los.

“Ja, zij waren goede kennissen geweest in den tijd toen haar grootvader kommandant was van 't garnizoen, en zij had het huis van den overste gefrequentieerd; maar vriendschap, neen, vriendschap had er nooit bestaan tusschen haar en dat jonge meisje; daarvoor was zij al te bizar, en te ongemanierd. Verbeeld u, jonker! eens op een avond, bij ons op een jongelui'spartijtje, waar men wist dat muziek gemaakt en gedanst zou worden, kwam zij invallen zoo cavalièremment als 't maar mogelijk was, met een donkere merinosche japon aan, hoog aan den hals, met een omgeslagen boordje en een zijden dasje, als een aankomende jongen. En haar schoeisel! *bottines de rou-*

*lier*. Op mijn woord, ik geloof dat zij er spijkers in had, geen onderofficier zou de onbeschoftheid hebben gehad met zulke laarzen in een salon te komen”.... - “Onbekendheid met de omstandigheden welligt...” verontschuldigde ik. - “Wel neen! Zij was acht dagen vooruit gevraagd. In dien tijd kan men wel een toilet prepareren, zou ik meenen! Daarbij, zij was niet *au dépourvu*, dat bleek heel duidelijk, daar zij twee dagen daarna, bij een simpel damespartijtje, van waar we tegen tien ure, door onze bedienden geëscorteed, weêr naar huis gingen, *en grande toilette* verscheen, gedecolleteerd of ze had moeten dansen, eblouissant door hare parure en met kostbare diamanten spelden in haar kapsel! Nu vraag ik u, was dat niet om ons allen te railleren en bloedig te krenken?” - “Het komt mij voor, dat zij hare vriendinnen meer eer wilde aandoen dan hare cavaliers.”

“Waarheid is, jonker, dat zij al heel weinig complimenten maakt met de heeren,” viel eene schrale ouderwetsch gekleede oude juffer in, die zeker de laatste had moeten zijn om partij te trekken voor een geslacht, dat haar blijkbaar verwaarloosd had. - “En dezen hebben haar wis die nonchalance gereciproceerd?” vroeg ik. “Zij heeft denkelijk den ganschen avond tapisserie gemaakt nevens de dames van leeftijd?” - “Omdat zij zelve het dus wilde”, viel het weeuwte weer in. “Hoe zij er ook uitzag, zij was zeker dat zij dansers kon krijgen. Alle jonge officieren zijn als van zelf verplicht de dochter, nicht of kleindochter van hun kolonel zoo wat het hof te maken. Daarenboven verstond Francis Mordaunt heel goed de kunst aan te trekken door af te stooten. Ondanks al hare bizarrerie en al hare caprices was zij nooit om een cavalier verlegen. Naauwelijks trad zij ergens binnen, of zij wist de opmerkzaamheid tot zich te trekken. De heeren omringden haar, zij werd geveleid, gecourtiseerd...” “Ja! gecourtiseerd, dat kan wel zijn, maar niet *geconsidereerd*, dat is zeker!” viel de oude vrijster in. “Het was meest, om haar gerisqueerde aardigheden te ontlokken of zulke uitvallen, waardoor ze befaamd is geworden.” - “Waarheid is, dat iedereen zich amuseerde met hare bijtende reparties”.

“Die de dames vreesden,” sprak een der heeren half schert-



send, half verwijtend, “omdat ze in den regel even juist waren als scherp.” - “In den regel koos zij de heeren tot *point de mire* van hare raillerie.” - “Hoe vreemd dan toch, dat de dames zoo weinig hare partij trekken!” kon ik niet nalaten aan te merken. - “Dat is *niet* vreemd, jonker! De eigenaardigheden waardoor zij opgang wist te maken zijn juist die welke wij in onze sexe niet kunnen uitstaan. In al hare overwinningen zagen wij nederlagen; de goede toon ging er bij onder.” - “En hoe liep de partij voor freule Mordaunt af in dat curieuse danstoilet?” viel ik in, want ik had minder belang bij een *combat d' esprit* met het précieuse weeuwte, dan bij een meer voltooide karakterschets van Francis, al was die ook door een tintje kwaadsprekendheid gekleurd. -

“Juist zooals zij het hebben wilde, denk ik. Zij werd dien avond wel wat gedelaisseerd en blijkbaar was dat haar oogmerk, want zij deed niets om er in te voorzien; integendeel zij heeft haar besluit om niet te dansen zoo luid en zoo forscht te kennen gegeven aan de gastvrouw zelve, dat er geen kwestie meer kon zijn haar te vragen.” - “Zoo slim was ze wel,” viel nu de oude juffer in. “Zij nam het initiatief, om niet beschaamd te blijven zitten als er geen danser kwam opdagen.” - “Waarheid is, dat er meer zedelijke moed toe behoorde dan onze heeren in den regel bezitten, om eene dame op te leiden, die zich zoo heeft toegetakeld,” hervatte de weduwe.

“De gewoonte ons niet te sparen schijnt hier aanstekelijk,” fluisterde mij een officier in, die mij als kapitein Sander was voorgesteld. Ik knikte zwijgend, want wilde luisteren toen mevrouw X vervolgde:

“Ten laatste, toen de cotillon werd afgeroepen, moest ze toch meedoen en de ongelukkige leider van den dans moest zich opofferen. Luitenant Willibold, de adjudant van haar grootvader, was gedwongen haar op te slepen; hij nam *son courage à deux mains*, en na eenigen weerstand, die wel serieus gemeend scheen te zijn, liet zij zich meevoeren, maar deed niets om hem de corvée te verligten; integendeel, was zoo recalcitrant, zoo onopmerkzaam en zoo linksch. dat er telkens eenige verwarring ontstond en haar cavalier de grootste moeite had om hare méprises en distractie goed te maken. Ook werd

de hoffelijke jonkman door iedereen beklaagd, te eer daar men wist, dat hij zich eigenlijk uit dienstplicht opofferde, daar hij geëngageerd was met een allerliefst meisje, dat om een rouw in hare familie thuis moest blijven.”

“Pardon, mevrouw! Vergun mij te zeggen dat uwe voorstelling wat onjuist is uitgevallen,” viel nu de kapitein Sanders in, met wien ik terstond was ingenomen om zijn ernstig en schrander voorkomen. “Permitteer mij een en ander te rectificeren, want ik ben een vriend van luitenant Willibold, en ik weet dat het hem hinderen zou, als zulke schets voor de ware werd uitgegeven. Het was voor hem volstrekt geen corvée, freule Mordaunt op te leiden, in welk toilet zij ook goedvond zich te vertoonen, want hij hield genoeg van haar om niet wat bizarrerie over 't hoofd te zien.... Ja, ik durf zeggen, had het aan hem gestaan, zijne allerliefste *future*, een piepjong, stijfburgerlijk opgevoed poppetje, zou nooit zijne vrouw geworden zijn; maar de omstandigheden dwongen hem, en freule Mordaunt schijnt er het hare toe gedaan te hebben om hem eene *fortuin* te doen trouwen.”

Ik dankte den kapitein in mijn hart, dat hij zoo ridderlijk den handschoen opvatte voor de waarheid tegen dat valsche tongetje, en ik had hem graag openlijk bedankt en de hand gedrukt, maar ik moest voorzigtig zijn en mijne belangstelling verbergen, wilde ik meer hooren. - “En is freule Mordaunt later nog getrouwd?” vroeg ik en trachtte de vraag zoo onverschillig mogelijk van de lippen te laten vallen. - “Wel neen!” riep de schrale oude juffer met een triomferenden glimlach. “Zij heeft hier zoo ver men weet (en men weet hier nog al alles) in dezen kring nooit een serieusen pretendent gehad.” -

“He! dat is toch vreemd; eene jonge dame die zoo veel attracties scheen te hebben”, merkte ik aan. - “Dat is in 't geheel niet vreemd”, viel het weeuwten in op een coquet sentimenteelen toon. “Aanbidders en vleijers van 't oogenblik om zich heen te lokken, viel haar niet moeilijk; maar door 't hart alleen wint eene vrouw ernstige genegenheid en achting, en niemand heeft ooit Francis Mordaunt *au sérieux* kunnen nemen, *n'en déplaîse* den kapitein, wat zij *had* geen hart;

zij heeft nooit van iets gehouden dan van paarden en honden.” - “Gij vergeet haar grootvader,” pleitte weder de kapitein. - “Nu ja! daar was ze idolaat van, maar tot haar ongeluk vergold hij het haar op eene vreemde wijze.”

“Wat bedoelt gij, mevrouw?” vroeg Overberg, wiens joviaal gelaat wat betrokken was. - “Dat hij het jonge meisje veel te veel aan haar eigen wil en luimen overliet.” - “Wat zal men zeggen, *chère amie!* Hij was bang voor haar.” (Het was de oude juffer die toebeet.) “Hij bulderde tegen zijne officieren, maar eene scène met Francis durfde hij niet afwachten.” - “Nogmaals verschooning voor tegenspraak, freule! De overste Von Zwenken bulderde *niet* tegen zijn officieren, ik weet het bij ondervinding; maar waarheid, treurige waarheid is het, dat hij schitterde door zijne afwezigheid als Francis Mordaunt in de wereld ging. Hij liet haar uitgaan zoo vaak en met wien zij wilde, en zat helaas! aan de speeltafel, in de dus genaamde adellijke societeit, als Francis zich door onbezonnenheid en zekere eigenaardigheden van haar karakter ten prooi gaf aan laster en verkeerde uitleggingen.” - “Bravo, kapitein! Dat's loyaal, de afwezende te verdedigen.” - “Het spijt mij maar, dat het niet zijn kan zonder een anderen afwezende aan te klagen; maar hetgeen ik zeg is bekend, overbekend in dezen kring.” - “Even bekend, als de excentrieke *allures* van Majoor Frans. Wat kapitein Sanders ook zeggen moge, wij vonden niets uit op dit punt, wij geven het zoo als wij het hebben aanschouwd.”

Ik begreep maar al te goed wie er door Majoor Frans bedoeld werd, om op nieuw eene vraag te durven doen. - “Dat moet men toestemmen,” sprak eene oude dame, die tot hiertoe gezwegen, maar met schitterende oogen toegeluisterd had. “Denk maar wat een opzien het gaf, toen zij zich zoo compromitteerde voor dien vreemdeling, die in de Gulden Zalm logeerde, wien het huis van den kolonel was ontzegd, en dien zij *rendez-vous* gaf buiten diens weten. Heeft zij niet ons aller blaam getrotseerd door op klaarlichten dag met den onbekende in de Plantaadje te wandelen? Ten laatste, 't is mij voor vast verzekerd door iemand die het weten kan, heeft zij hare diamanten spelden beleend om de kosten van zijn verblijf te be-

talen. Ze heeft ze zelfs willen verkoopen, want ze zijn iemand van mijne kennis gepresenteerd.”

De vrolijke bos op het frissche, volle gelaat van Overberg verschoot tot een vaal bleek, maar hij zeide niets; de kapitein daarentegen viel in: - “Het is maar al te waar dat zij alles risqueerde als zij zich iets in 't hoofd had gezet.” - “En dat om een persoon, die in 't geringste logement herberg nam, niet eens zijn waren naam opgaf, zoo als later verteld werd, en die stellig een opligter of valsche munter is geweest.” - “Indien dat gebleken ware, zou de politie zich er mee hebben bemoeid,” bragt Overberg in 't midden. - “Zoo komt het mij ook voor,” sprak de kapitein; “en ik houd voor waar, wat Willibold Smeekens er van geloofde, dat het iemand was die zich vroeger in den dienst niet goed had gedragen en dien zij uit medelijden naar het buitenland wilde voorthelpen.” - “Hm! uit medelijden!” sprak de oude mevrouw. “Een jonge dame behoort zich toch waarlijk in acht te nemen voor zulk een soort van medelijden. Zich met intriganten in te laten! Ik verzeker u, dat er destijds algemeen sprake van was, haar uit onze conversatie te verbannen.” - “Maar men waagde het niet dat banvonniss uit te voeren om den wille van den kolonel, die 't in zijn magt had het casino onmogelijk te maken en de militaire muziek te weigeren aan de buiten-societeit; en die 't zeker zou gedaan hebben als hij maar iets had geraden van 't geen er tegen zijne kleindochter broeide,” sprak de kapitein. “Maar de dames legden het voorzigtiger aan; zij executeerden de arme Francis achter haar rug en - *en détail...*” - “Met dat gevolg,” voegde de oude juffer er bij, “dat zij zich weldra uit haar zelve terugtrok.”

“Neen, dat had eene andere oorzaak,” zei nu het weeuwte met een veelbeteekenend hoofdschudden; “dat kwam niet door onze bejegening, maar omdat hare eigene conscientie tegen haar getuigde na dat geval met haar koetsier.” - “Ja, dat's waar; dat was eene fatale historie,” stemde de kapitein toe, tot mijn smartelijke verbazing. - De loyale man, die blijkbaar tegen lasterzucht en verkeerde uitleggingen kampte, moest hier zwijgen. - Wat was er dan toch gebeurd? vroeg ik bij

mij zelve, maar de stem stakte mij in de keel, toen ik de vraag luide wilde herhalen. Zij werd mij gespaard.

“Maar wat is er dan toch gebeurd met die dame en haar koetsier?” vroeg een gebrild heertje, dat nieuwelings aangekomen, met het ambt van postdirecteur was belast. - De tongen der dames trilden van ongeduld om te antwoorden. - “Ongelukkig weet men er het rechte niet van,” hief de oude juffer aan, wier schrille, scherpe stem haar de gelegenheid gaf het woord te bemagtigen, “maar algemeen wordt geloofd, dat zij zich door haar koetsier wilde doen schaken. Mogelijk zou dat gelukt zijn, doch - de man had eene bruid en toen dat uitkwam...” - “Heeft zij hem op een woesten rijtoer van den bok geworpen,” viel de oude dame in, met een glimlach van demonisch genot. - “Anderen, die 't meenen te weten, zeggen dat zij hem met de karwats heeft dood geslagen,” voegde het weeuwte er bij, dat er toch ook het hare van hebben moest. “*Horrible, most horrible!*” kwam er met een gemaakt sentimenteel oogverdraaijen achter.

“Ja, wel *horrible!*” dacht ik, “dat jonge en oude vrouwen al te zamen wedijveren in boozen lust om eene van haar die gevallen is of mogelijk slechts gestruikeld, met de tong den genadeslag toe te brengen.” - Ik kan u wel zeggen, Willem, dat ik in dien oogenblik overmeesterd werd door afschuw en walging tegen heel het vrouwelijk geslacht en dat het mij naauwelijks de moeite waard was verder te luisteren, toen nog weer een andere in zijde en kant uitgedoste harpij uitviel: - “Ik heb hooren zeggen, dat zij met hem gevochten heeft en dat de paarden toen zijn doorgegaan, waarbij het slagtoffer onder de voeten zou zijn geraakt.” - “Hoe dat ook zij, de waarheid zal wel nimmer uitkomen, de man ligt op 't kerkhof.” - “Ja, dat is hier zonder beeldspraak de waarheid,” schertste de weduwe, “en daarmee is de misdaad voor goed bedekt.” - “Met uw verlof, dames! Als er van zoo iets kwestie was geweest, zou immers de justitie er zich mee bemoeid hebben,” merkte Overberg aan, “en ik weet voor *zeker*, dat er van zoo iets geen sprake is geweest.” - “Dat wil ik wel gelooven,” repliceerde de weduwe. “De officier van justitie was een goed vriend van den kolonel, die dagelijks met hem

aan de ombretafel zat, en hij heeft, om de zaak te bemantelen en tegelijk aan het publieke wraakgeschrei iets toe te geven, eene officieuze visite afgelegd bij den kommandant. Francis Mordaunt moet toen in 't verhoor zijn genomen en, zooals vooruit te berekenen was, is er zwaanwit uitgekomen, - naar 't getuigenis van den regterlijken ambtenaar althans”, eindigde zij met een satiriek schouderophalen.

“Maar mevrouw!” viel Overberg in met zichtbare ergernis, “als men nu zelfs de onpartijdigheid van de justitie gaat verdenken!” - “Och, ik verdenk niet, ik vertel slechts hoe 't afgeloopen is, namelijk dat de zaak gesmoord is en aan de familie van den ongelukkige het stilzwijgen werd opgelegd. Lieden van dat slag laten zich ligt bang maken. Enfin, hoe het daar ook mee zij, majoor Frans heeft zich na dat avontuur niet weer in onze coterie durven vertoonen; en haar grootvader schijnt er aanleiding uit genomen te hebben om zijn ontslag uit den dienst te vragen.” - “Hij had den leeftijd”, voegde de kapitein er bij, “en zoo hij zijn ontslag kreeg was het met eene eervolle onderscheiding: bevordering tot generaal, vergunning tot het blijven dragen van de uniform.” - “Waar van wel niet druk gebruik zal gemaakt worden, want de generaal retireerde zich naar het huis de Werve,” merkte de oude dame aan. - “Waarvan nu majoor Frans het commando heeft,” liet de oude juffer er op volgen. - “En zich den tijd verdrijft met paardrijden en jagen,” voegde het weeuwte er bij met een opgetrokken neusje. - “Wat het laatste betreft, dat kan ik als onjuist tegenspreken,” hernam Overberg; “want de generaal heeft geene jagtakte genomen, dat weet ik zeker, en het jagtregt over zijne velden en bosschen sinds lang overgedragen op... een van mijne cliënten, die echter hazen en patrijzen in vollen vrede laat.”

Hierdoor kwam het praatje tusschen de heeren op de jagt en visscherij, terwijl de dames hare tong scherpten tegen andere slagtoffers.’

## V

Tusschen het vorige en het volgende ligt in den roman eene beslissende gebeurtenis, van welke wij slechts ter loops kennis nemen: de eerste persoonlijke ontmoeting van Leopold van Zonshoven met Francis Mordaunt. Zij geviel onder den blooten hemel, op weg naar de Werve, werwaarts wij het voorbestemde paar onzichtbaar volgen. Francis is aan het woord, en zij bepraat met Leopold het doel zijner komst:

“Ik herhaal het, als er iets onaangenaams schuilt voor den generaal achter uw bezoek, zeg het dan liever ronduit aan mij; mogelijk kan ik er nog iets op vinden” - “Ik kan u alleen zeggen, dat ik uwe pogingen om den generaal leed en last te besparen uit al mijne magt zou willen steunen.” - “Dat doet uw hart eer aan; maar als gij er zoo over denkt, aarzel ik, u als een lid der familie te erkennen; want dat strijdt geheel tegen onze traditiën.” - “Dat is wel mogelijk, maar noem mij gerust neef; want er zijn excepties, en ik hoop te bewijzen dat ik er toe behoer.” - “Als dat waar is zult gij welkom zijn op de Werve, óók bij exceptie, want in den regel laten wij er geen nieuwe gezigten meer toe.” - “Dat is toch jammer. Mij dunkt, het kan uwe begeerte niet zijn, om in zoo volstrekte afzondering te leven.” - “Juist de mijne!” viel zij in met zekere hoogheid. “Ik heb al genoeg ondervinding van de menschen om heel weinig op hun omgang gesteld te zijn.” - “Zoo jong nog en reeds zulk eene misanthropische opvatting van de wereld!” merkte ik aan. - “Ik ben zoo jong niet meer, ik ben zes en twintig jaar, neef, en daaronder zijn campagnejaren, zooals mijn grootvader zeggen zou, die voor het dubbele gelden. Gij kunt gerust met mij praten of ik eene vrouw van veertig ware - ik heb er de levenservaring van.” - “Ik zal mij wel wachten u hier bij 't woord te vatten; zoo iets zeggen de dames maar om tegengesproken te worden.” - “De dames!” riep zij met onuitsprekelijke minachting. “Ik verzoek u zeer ernstig, neef! mij niet te begrijpen onder dat soort van wezens, die in den regel door de heeren als "de dames" worden aangeduid.”

Van nu af doen wij met iedere volgende bladzijde eene snelle schrede voorwaarts in de richting van ons doel: kennismaking met de heldin vóór en tot het oogenblik, dat voor haar de groote strijd zal aanvangen. Nog altijd moeten wij op de Werve aankomen:

Op eens bleef zij stilstaan en sprak met zekere gulle levendigheid: “Vergeef het mij, Leo! dat ik u zoo onbarmhartig heb uitgelagchen. Wil gelooven, dat het niet juist uw persoon gold, maar... wat zal ik zeggen, ik heb er altijd zoo'n plezier in gehad, als ik een van de zich noemende heeren der schepping een gek figuur zag maken, dat ik het uitschateren moest, al ware de toorn van den bespotten mij ook nog zoo duur te staan gekomen.” - “Het spreekt immers wel van zelf, dat ik u daarover geen rancune houde, Francis!” sprak ik ernstig. “Maar 't geen mij leed doet om uwentwil als om mij zelf, is die verbittering tegen ons allen, die zoo duidelijk spreekt uit uwe gedragingen, en waarvan die *Schadenfreude* over mijn reisavontuur slechts de uiting was.” - “Kan ik het helpen dat ik dat mannenvolkje zie zoo als zij zijn? Zij noemen zich onze heeren en meesters; ze zouden het dolgraag wezen, hoewel het de meesten hunner niet gelukt; en waarom niet? Omdat ze allereerst de slaven zijn van hunne eigene zwakheden, hartstogten en bejagingen. De meesten hunner zijn zoo bitter kleingeestig en onnoozel, dat men ze om den vinger kan winden, als men maar de moeite neemt hun zwak uit te vinden en dat te vleijen. Wat daarentegen onder hen de krachtigen en verstandigen heeten, zijn zoo hardvochtig, zoo zelfzuchtig, zoo onbetrouwbaar, dat het eener vrouw beter is, zich het hoofd tegen een rots te verbrijzelen, dan zich te wagen aan die klip waarop haar hart zal breken.” - “Dat's een hard oordeel, freule Mordaunt! en mij dunkt, dat gij nog niet het regt hebt om het met zooveel beslistheid te vellen.” - “Het komt van Majoor Frans, die maar al te goed in de gelegenheid geweest is om die heeren in de kaart te kijken.” - “Kan het ook zijn, dat Majoor Frans zich voormaals wat al te zeer heeft laten verblinden door blinkende uniformen? dat bij later scherper toezien ontzuivering is gevolgd, toen het bleek, dat daaronder niet werd gevonden wat het uiterlijk beloofde, met die



uitkomst dat nu civiel en militair beiden in dezelfde schaal worden geworpen en... te ligt bevonden?” - “Gij vergist u, zoo is het niet gegaan. Majoor Frans heeft zich *niet* aan fraaije uniformen kunnen vergapen: zij is om zoo te spreken met commiesbrood grootgebracht en heeft alle graden, van den korporaal af tot den legerbevelhebber toe, langs zich zien voorbijgaan, zoodat zij precies weet wat er onder de galons en onder de borduursels schuilt. Ook is zij gansch niet onbekend met het civiele, en heeft gekleede rokken en gedecoreerde borsten in genoegzame verscheidenheid kunnen gadeslaan, om beiden de rekening te kunnen maken. En dan is de slotsom deze: dat de discipline nog wel het beste middel is om wat er goeds in is, tot zijn regt te laten komen, terwijl zij het kwaad althans binnen zekere grenzen beperkt. Een preservatief, dat de zoogenaamde burgerlijke vrijheid mist. Overigens moet men niet zeggen, dat krijgstucht verlaagt; integendeel, zij houdt opgerigt wat niet op zich zelf kan staan, terwijl de serviliteit die bij de bureaucratie heerscht, in het stof werpt en het karakter bederft, gesteld altijd dat er karakter ware.” - “Het tafereel is voor beide categoriën niet vleijend. Het schijnt Majoor Frans moeilijk te vallen, de suprematie van ons geslacht te erkennen.” - “Zij meent, dat er allereerst superioriteit behoort te bestaan om suprematie te erkennen.” - “Freule Mordaunt moet wel hoog staan, om aan anderen zulke exorbitante eischen te stellen.” - “Zij zou, dunkt mij, al heel laag moeten staan, indien zij geen hoogere stelde dan de jammerlijke middelmatigheid, waarmee men zich in den regel tevreden houdt.” - “Geen gunstig vooruitzicht voor uw aanstaanden echtgenoot, freule!” - “Mijn aanstaande echtgenoot!” Zij lachte luid, maar er was iets schrils en schrijnends in dien lach. “Ik merk wel, goede Leopold, dat gij hier uit de lucht zijt komen vallen. Wees gerust; niemand zal last hebben van mijn overvragen... Ik zal niet trouwen.” - “Daar kunt gij niets van zeggen. De omstandigheden zouden zoo kunnen zamenloopen dat...” - “Dat ik een echtgenoot nam om ze te bezweren”, - viel zij in met sprekende verontwaardiging. “Luister, Leo! gij weet niets van mij, en wat gij mogelijk meent te weten, zal u door list en laster zijn inge-

fluisterd. Daarom kan ik het u niet kwalijk nemen, dat gij zóó spreekt. Maar ik verzoek u, niet zoo laag van mij te denken, dat gij mij in staat acht om mijn naam en mijn persoon op te offeren aan materiële belangen, van wie ook. Dat zou er nog aan mankeren! een *mariage de raison*, het onredelijkste en onzedelijkste verbond dat er zijn kan. En toch, wie ter wereld acht het eene dwaasheid? Wie ter wereld acht het eene schande? Welnu, ik! Majoor Frans! Al ben ik de eenige van mijn gevoelens, ik blijf er op vaststaan en niets of niemand zal mij daar afbrengen. Ik drijf geen ruilhandel met mijne hand. Ik zal eenmaal vrijvrouwe van de Werve zijn, en ik wil eene vrije vrouw blijven.” - Vrijvrouwe van de Werve! Arme Francis! ik had maar één woord te spreken om haar deze illusie te benemen. Vrijvrouwe van de Werve kon zij nooit worden tenzij ze mij de hand schonk die zij zoo hoog ophief, boven aller mannen bereik. Vrijvrouwe van de Werve! Alleen met mijne toelating kon zij het zijn. Maar het was nog gansch geen tijd om zoo beslissend tot haar te spreken. Ik nam echter een zijsprong, die eenigzins op het doel afgang. - “Menige fiere jonkvrouw die dacht als gij, Francis,” sprak ik, “en die nooit iets zou hebben toegegeven aan belangzucht, liet zich toch uit hare sterkte wrikken door overwegingen van anderen aard. Juist op de zich roemende "vrije vrouw" wetten laster en logen hunne pijlen....” - “En daartegen zou zij dan een man moeten nemen, als een schild om zich achter te bergen!” riep zij met heftigheid. “Neen, Leopold van Zonshoven, als gij Francis Mordaunt eenmaal hebt leeren kennen, zult gij weten dat zij deze pijlen niet vreest, en al vreesde zij die, dat zij toch niet laf genoeg is om zich daartegen op die wijze te verschuilen. Daarbij, ik heb ze dikmaals genoeg rondom mij hooren snorren om te weten van welke kracht zij zijn, en daarom weet ik dat het schild niet eens zou dekken. Het zou maar een dubbel wit aanwijzen; en liever dan een tweede, een onvoorzigtige, die zich met Don Quichots heroïsme zou willen wagen, daaraan bloot te stellen, zou ik ze allen alleen op mijne borst opvangen; mij doen ze toch niets meer,” eindigde zij met een minachtend schouderophalen. - Daar sprak niet enkel trots en wilskracht, daar sprak ook fiere zelfbewustheid

uit deze woorden, die blijkbaar meer dan woorden waren: dat las ik uit haar blik, al had ik het niet verstaan uit den vasten zielvollen toon harer stem, die mij diep trof. Ik voelde dat zij door diepe, enge wegen moest zijn heengegaan, om zoo te kunnen spreken; en reeds wilde ik in mijn antwoord iets leggen dat van medegevoel getuigde, toen zij op eens hervatte, met een luchthartigheid die wel wat gemaakt was: “Maar er is geen gevaar bij, dat men mij in zulke verzoeking zal leiden; het ras der Don Quichots en der ridders van de Ronde Tafel is in onze eeuw verloren gegaan, en het zal wel in niemand anders opkomen om Majoor Frans ten huwelijk te vragen; en dat is heel gelukkig ook, want de generaal zou mij graag wat hij noemt "geétablisseed" zien vóór zijn dood. De goede man heeft nog niet het besef, dat daar niet over gedacht kan worden, en zou zich allerlei offers willen getroosten, tot elk compromis toetreden om er mij toe over te halen, en dat zou maar onrust en tweespalt geven zonder goede uitkomst, want mijn besluit staat vast.”

## VI

Francis Mordaunt is er nog ver af, ons hart veroverd te hebben. Naderhand, als men hare daden leert kennen, wordt dit anders. Dan volgt men haar met belangstelling, met bewondering, met liefde, in al haar doen en laten, tot zij ten slotte op ons gemoed de overwinning behaalt. Voor het oogenblik dogmatiseert zij nog te veel, en pronkt bijna met hare afwijkende levensbeschouwing.

‘Ik heb nooit lust gehad den sleur te volgen, en als men dat niet wil en zich te vrij en te fier acht om alles na te doen en na te spreken wat de anderen elkaar nazeggen en naäpen, dan raakt men al gauw buiten het cirkeltje waarbinnen men veilig is tegen de schimpschoten der raillerie en wordt vogelvrij verklaard.... Zoo is het mij gegaan.’

- ‘Verschoon de opregtheid, Francis: een weinig door eigen schuld,

naar ik vermoed. Eene vrouw behoeft geene apin te worden die iedere mode nabootst; maar zij speelt toch een gevaarlijk spel, met zich al te stout te verheffen tegen het aangenomen gebruik en de publieke opinie te braveren.' - 'Als de publieke opinie eene dwalende is, zie ik niet in waarom eene vrouw zich daaraan zou moeten onderwerpen. Een degelijk man, die zelfgevoel had, zou het immers óók niet doen, hoewel ik maar al te goed weet, dat de meesten uwer den zedelijken moed missen om van 't heerschende gevoelen te durven verschillen en bovenal om er voor uit te komen.' - 'Zwakheid en beginselloosheid in een man is verachtelijk, ik erken het; maar wat lafheid moet genoemd worden in ons, wordt beminnelijke meegaandheid bij u; inconsequenties worden ulieden veel ligter vergeven dan bizarrerie; men onderwerpt zich aan uwe caprices, mits gij ze weet te kleeden in den vorm die koers heeft, maar men staat u niet toe te zondigen tegen het gebruik, dat nu eenmaal wet is geworden. Ik zeg niet dat het volkomen billijk is, maar toch het heeft zijne goede zijde... de wereld is nu eenmaal niet anders en met tegenstribbelen verandert gij haar toch niet...' - 'En wie zegt u dat ik de wereld zou willen veranderen?' riep zij opstuiwend, 'daar heb ik mij nooit mee ingelaten; maar ik verkies nu eenmaal niet, mij te schikken naar hare bespottelijke exigenties, ziedaar alles.' - 'Heel goed! maar wat brengt u dat verzet, dat op geen beginsel rust en alleen van persoonlijken tegenzin uitgaat?' - 'Dat heb ik u al gezegd: vogelvrijverklaring, uitbanning, een vonnis dat ik nooit regtvaardig zal noemen, maar dat ik met blijdschap heb aanvaard. *A vrai dire*, niemand legde mij ballingschap op, maar er zijn omstandigheden waaronder men die uit zichzelf kiest,' eindigde zij, terwijl de toon van overmoed dien zij even te voren gevoerd had, tot dien van doffe neêrslagtigheid daalde. - 'Zulke omstandigheden kunnen er zijn, dat geef ik u toe, maar zonder dien drang, was de maatregel op zich zelf verkeerd. Wie hervormen wil, blijft en staat voor zijne zaak; wie heengaat, verlaat haar en geeft haar op.' - 'Aan hervormen heb ik in 't geheel niet gedacht; wat ik zou gewenscht hebben was alleen, het regt mij zelve te mogen zijn, zonder

aangegaapt te worden als het kalf met twee koppen op de boerenkermis; maar de zaak was mij de moeite niet waard om er voor te vechten.’ - ‘Er is vechten en vechten; gij vrouwen hebt uwe eigenaardige wapenen. *Bataille de dames* is een allerliefst blijspel.’ - ‘Maar waarin de heeren althans niet de zegepraal wegdragen.’ - ‘Dat bedoel ik ook niet; alleen, die wordt behaald door echt vrouwelijke middelen, niet met alles te braveren, met een *air de matamore* aan te nemen; maar met haar invloed te laten gelden, met zoetjes en zachtjes telkens eene schrede te winnen, met te behagen en zich beminnelijk voor te doen; dit zijn, geloof mij daarin, de beste wapenen in zulken strijd en die vrij wat zekerder doel treffen dan het inroepen van regten en den eisch der gelijkstelling *die zoo onvoorzigtiglijk wordt gedaan door sommigen uwer en die op de bitterste teleurstelling zal uitloopen, zoo hij wordt ingewilligd!*’ - ‘Advokaat!’ sprak zij hoofdschuddend, ‘en nog wel voor een zaak die niet aan de orde is!’ - ‘Hoe meent gij dit?’ - ‘*Dat ik mij volstrekt niet inlaat met de kwestie die gij daar opwerpt.* Ik heb wel wat anders te doen, maar 't is niet meer het oogenblik om daarover te praten, want daar ginds ligt de Werve. Als we dat pad, langs die heg van meidorens inslaan, zijn wij er binnen vijf minuten.’

## VII

Hier is het einde der wandeling van Francis en Leopold gekomen, en tegelijk het punt waar ik den lezer aan zichzelf en aan mevrouw Bosboom moet overlaten. Laatste aanhaling:

‘Ik volgde met het oog hare aanduiding en zag, toen wij van de heide afstegen, een ouden, stompen toren zonder spits, de ruïne van het middeleeuwsch kasteel dat men ter zijde had laten liggen toen men het nieuwe ging opbouwen, vertelde Francis. Daarop hield zij mij even staande. “Luister, Leo! Ik heb nog een en ander met u te spreken eer

ik u binnenleid. Vooreerst, zeg mij ronduit wat de eigenlijke reden is van uw bezoek aan den generaal?" - "Dat heb ik u reeds gezegd. Ik wil kennis maken met de familie mijner moeder." - "En als die kennismaking niet meevalt?" - "Heengaan, en zien wat tijd en omstandigheden kunnen uitwerken tot... verzoening..." - "Maar ik geloof niet dat de onverzoenlijkheid daar ginds zich zal uitstrekken tot u," hernam zij met zekere goêlijkheid, "als gij maar niet den armen, ouden man met zaken komt lastig vallen..." - "Ik heb het immers verzekerd, dat ik voor zaken een procureur zou gebruiken." - "Nu, kom dan mee, maar ik moet u vooraf waarschuwen, dat gij den generaal niet alleen zult vinden. Kapitein Rolf, een oud officier *en retraite*, is bij ons ingekwartierd op de Werve. Mogelijk komt hij u wel wat ruw en ongemanierd voor, want hij is een soldaat van fortuin die geene opvoeding gehad heeft dan in de caserne; maar zijn hart is goed en... mijn grootvader kan niet buiten hem." - "En gij dan?" - "Och, mij hindert dat niet, ik ben er aan gewoon. Ik waarschuw u slechts, omdat gij uit Den Haag komt. Vergelijk mijn kapitein Rolf niet met de aristocratische officieren van het regiment Grenadiers en Jagers. Hij is een oud gediende, die eigenlijk als onderofficier met de chevrons en de medaille van dertigjarige dienst had moeten gepensioneerd zijn, ware hij niet met de Willemsorde begiftigd, uit consideratie op zekeren dag tot luitenant benoemd, en uit gelijke oorzaak ten laatste met kapiteinsrang gepensioneerd. Onze wijze van met elkaar om te gaan zal u mogelijk wat bevreemden, wat ergeren, maar... hij noemde mij reeds zijn overste toen ik nog een kind was, en vloog op mijne wenken, en dat doet hij nog, zooveel zijn stijf been en zijn rhumatisme het toelaat; in één woord, hij is mijn factotum. Visschen is zijn hartstogt sinds hij de jagt er aan heeft moeten geven; ik gebruik hem tot pluimgraaf, en bij ontstentenis van de keukenmeid, zou hij de biefstuk bakken en de soep koken, liever dan het met een stuk brood te doen, want hij is een gastronom van het eerste nommer. Sinds hij tijd en gelegenheid heeft om over het groote vraagstuk "wat zullen wij eten" na te denken, is dit bij hem hoofdzaak geworden, en helaas,

bij mijn grootvader niet minder.” - “En is er dan verder niemand anders waar gij wat aan hebt?” - “Wie anders zou er zijn? Wij gaan hier met niemand om, en daar zijn goede redenen voor. De dominé komt eenmaal 's jaars, en de burgemeester, al zou hij komen, wordt niet toegelaten, want hij is een vijand en een spion. Hunne vrouwen en dochters zie ik niet en wil ik niet zien; 't is al erg genoeg als zij mij Zondags in de kerk zitten aan te gapen. Gij ziet dus waar het op neêrkomt voor mij. Ik leef tusschen die twee grijsaards, dat kan niet anders, en... dat is ook heel goed”, eindigde zij, met eene berusting die zoo volkomene hopeloosheid uitdrukte, dat zij, zonder dit te bedoelen, mij de diepste meewarigheid inboezemde. - “Dus ook geene logées van uw leeftijd, geene enkele vriendin, waarmee gij sympathiseert?” - “Dat zou er nog aan mankeren - dames! logées hier binnen te halen!” sprak zij met bitterheid, “en wat vriendinnen aangaat, die heb ik nooit gehad, nooit willen hebben, ik weet te veel wat de vriendschap der vrouwen is.” - “Hoe! gij veracht de mannen, gij haat de vrouwen, gij verwerpt dus het gansche menschelijk geslacht?” - “Op zulke wijze dat ik mijn vermogen om lief te hebben, heb verzet op paarden en honden, meent gij? Dat juist niet, ik wil enkelen niet voor allen laten gelden; maar het is mijne schuld niet dat ik nog al scherp zie, en 't geen ik heb waargenomen bij de exemplaren die mij onder de oogen zijn gekomen, geeft mij, ik erken het, geen hoog gevoelen van de soort, zoodat ik met zeer weinig reverentie zie op hen die zeggen dat ze de Heeren der Schepping zijn, en met niet de minste sympathie op hunne schoone wederhelften! Als Shakespeare waarheid zegt dat de engelen schreijen om de jammerlijke trekken die de menschen uitspelen tijdens hun kort daarzijn, is het niet vreemd dat ik, die geen engel ben, maar die even goed allerlei jammerlijks aanschouw, mij met walging afkeer. Ik wil wel gelooven, Leo! dat er nobele mannen en waardige vrouwen bestaan, maar die zijn excepties, en ik behoor tot de misdeelden die deze onschatbare uitzonderingen niet heb mogen aantreffen, of als ik meende ze ontmoet te hebben, voor die ligtgeloovigheid met bittere teleurstelling werd gestraft...” - “Mogelijk ligt een

deel van deze misfortuin aan u zelve, Francis,” sprak ik zacht maar met nadruk, “gij hebt verkeerd gezocht, of zijt niet op de regte wijze met uw onderzoek aangevangen.” - “Hoe meent gij dat?” vroeg zij, meer getroffen dan vertoornd. - “Is het wel zeker dat gij met zelfonderzoek, met zelfkennis zijt begonnen?” - Zij zweeg een oogenblik, in nadenken verdiept, en zuchtte; daarop hervatte zij, mij met zekere vastheid in den blik aanziende, alsof zij mijn innigste gedachte wilde peilen: “Gij schijnt een ernstig man te zijn; gij hebt karakter, zoo ik mij niet bedrieg; dit is zeldzaam genoeg om gewaardeerd te worden, waar men het vindt. Nu dan, ik zal u vertellen hoe ik begonnen ben, maar... nu niet, want daar ligt het kasteel voor ons en de dorpsklok slaat één uur. Ik vrees dat men mij met ongeduld zal gewacht hebben, en dat het halve garnizoen al op het voorplein post heeft gevat om naar mij uit te zien. 't Is lang niet zeker, dat ik met krijgseer zal worden verwelkomd; nu, dat doet er niet toe. Volg mij, deze brug over, die poort door: gij ziet, de burgt is niet ongenaakbaar, wij zouden geen beleg kunnen uithouden.”

Al sprekende had zij mijn arm losgelaten, en liep vooruit met zoo'n snellen stap, dat het bijkans een drafje geleek.'

## VIII

Ik moet vreezen mevrouw Bosboom's novelle in de schatting mijner lezers benadeeld te hebben, door uitsluitend de aandacht te vestigen op de plaats die deze roman onder de denkbeelden van den dag, en te midden van den strijd dier denkbeelden inneemt.

Laat ons hopen dat het goede doel, waarmede dit geschiedde, geacht zal worden het middel te hebben geheiligd. Er wordt sedert eenigen tijd in de nederlandsche vrouwewereld, tot verdediging van eene goede zaak, door sommigen een slechte toon aangeslagen, en ik vond het aangenaam een boek te leeren



kennen waaruit bleek dat het één geenszins met het ander behoef zamen te gaan.

Sedert veertig jaren levert mevrouw Bosboom het bewijs dat eene talentvolle hollandsche vrouw, die leven wil van hare pen, dit doel bereiken kan zonder afstand te doen van hare waardigheid, hare bescheidenheid, hare zachtzinnigheid, of van welke andere vrouwelijke eigenschap het wezen moge. Wat praten de jonge meisjes van tegenwoordig, alsof de mannen haar het brood uit den mond roofden, en nog wel onder voorwendsel dat het eene vrouw niet betaamt te werken voor haar onderhoud? Het is tot heden niet bekend dat iemand in Nederland mevrouw Bosboom van de baan heeft zoeken te dringen als eene marktbederfster of onbevoegde mededingster; en evenmin dat zij door hare onafhankelijkheid gedaald is in de schatting harer medeburgers.

Doch laat er ons rond voor uitkomen: de overgrootste meerderheid der nederlandsche vrouwen, rijpere en minder rijpe, is niet knap genoeg om zich op soortgelijke wijze eene stelling te veroveren; en in stede van dit zichzelf te wijten en er hare taal naar te regelen, werpen zij de schuld van haar onvermogen op de inrigting der maatschappij. Met meer fierheid dan over het algemeen door haar ten toon gespreid wordt, zouden zij het beneden zich achten naar eene plaats te dingen, voor welke zij erkennen moeten niet berekend te zijn; en wie haar in de kaart ziet heeft al spoedig opgemerkt, dat zij van eene grootere of kleinere maatschappelijke omkeering vooral daarom veel verwachten, omdat zij zich bewust zijn door eigen krachten, talenten, of meesterschap, de reis niet te kunnen halen.

Toen jufvrouw Toussaint omstreeks 1835 als schrijfster optrad, was er in geheel Nederland welligt geen zwakker, tengerder, of zenuwachtiger vrouwelijk persoontje te vinden; een grooten mond had zij met den besten wil niet kunnen opzetten; met hare schouders viel geen indruk te maken. Toch is zij, alleen door hare innerlijke aandrift, en zonder eenige begunstiging van mode-denkbeelden over emancipatie, er gekomen. En zoo deugdelijk gekomen dat hare fraaiste boeken uit vroeger tijd, van hoe veel deugdelijke eigenschappen die ook

blijk mogen geven, *Gideon Florensz* en de *Delftsche Wonderdokter* niet uitgezonderd, door *Majoer Frans* overtroffen worden.

## IX

Het bijzonder gezigtspunt in aanmerking genomen, waaruit deze novelle geschreven werd, viel omtrent de keus van het karakter der heldin niet te aarzelen.

Freule Mordaunt moest, zou zij de bestemming vervullen haar door de schrijfster toegedacht, een amazone-type zijn, een jonge vrouw toegerust met al de manlijke eigenschappen welke de tijdgeest voorschrijft; eene *virago*, in één woord, maar eene die des ondanks in den grond haars harten vrouw blijft, ook al takelt zij voor het uitwendige zich nog zoo toe; al zondigt zij door sommige handelingen tegen het vrouwelijk decorum; al wordt onder de stellingen waarvan uit de volheid haars gemoeds haar mond overvloeit, er meer dan één aangetroffen die door overdrijving zich zelve veroordeelt of, werd zij niet door beminlijke eigenschappen opgewogen, door hardheid en ruwheid, de genegenheid van elken man in de kiem zou doen verdorren.

Van den maatstaf, door de schrijfster zelve tot beoordeeling van haar ondernemen aan de hand gedaan, waar zij Shakespeare's beroemde komedie noemt, maak ik alleen in zoo ver gebruik als zij waarschuwend laat volgen: 'Bedenk dat zijne middelen geantiqueerd zijn!' Geantiqueerd ja, gelijk het schilderwerk van Titiaan en Rembrand geantiqueerd is, en men de schilderes, die zulke Cleopatra's en zulke Saskia's op het doek waagde te brengen, niet hooger dan onder de begaafde kopiïsten zou kunnen stellen. Shakespeare's Katharina herleeft zoomin in Francis Mordaunt, als zijn Petruchio in Leopold van Zonshoven; gelukkig voor mevrouw Bosboom die, getuige hare historische romans uit de zestiende en zeventiende eeuw, meer gevaar loopt het archaïsme te overdrijven dan het te moderniseren. Ook zijn klassieke modellen niet bestemd, trek voor

trek nagebootst, maar in den geest opgenomen en door den aandrang van eigen bezieling zelfstandig herschapen te worden.

Wat Shakespeare in zijne feeks geschilderd heeft, en mevrouw Bosboom haren Leopold onder de namen 'helleveeg' en 'brutale heks' als een schrikbeeld laat voorhouden, is de echt-vrouweijike eigenschap der *sauvagerie*, ginds gebragt onder de hooge drukking der zeden van het middeleeuwsch Italie, hier onder de meer gematigde der onze van hedendaagsch. Wil de nederlandsche lezer van mevrouw Bosboom's roman over een zuiver punt van vergelijking kunnen beschikken, hij sla niet Shakespeare en *The taming of the Shrew* op, maar de *Revue des Deux-Mondes* van 15 November tot 15 Januarij 1875, en daarin de keurige novelle *Miss Rovel*.

Ook Victor Cherbuliez ging bij het ontwerpen van dat verhaal, bewust of onbewust, bij Shakespeare ter school; maar evenals mevrouw Bosboom herschiep hij, in stede van te kopiëren. Kunt gij uit de laatste jaren, op het gebied der karakterschildering *en biais*, u iets bekoorlijkers herinneren dan het beeld van Meg, dat onschuldigste aller meisjes, in den vorm van het impertinentste, het voorbarigst wereldwijze kleine ding? Laast gij iets kluchtigers en tegelijk menschkundigers dan de bekeering van den misanthroop Raymond Ferray tot den verliefden en gehoorzamen dienaar zijner geïmproviseerde en opgedrongen pupil? Staat een andere originele type u zoo levendig voor den geest als die van Meg's moeder, Lady Rovel, de gescheiden en zwervende echtgenoot van den gouverneur van Barbádos, steeds zoekend naar een idealen minnaar, verzadigd van graven en hertogen en prinses van den bloede, in hare geblaseerdheid tuk op eene bedevaart naar Mekka met Raymond, en bij gebrek aan beter den wesleyaanschen zendeling Mr. Glover naar de westkust van Afrika volgend, waar zij met een tweelingbroeder van koning Dahomey hertrouwt?

Welnu, het thema van *Miss Rovel* is ook het thema van *Majoer Frans*. De generaal Von Zwenken is in zijne soort niet minder oorspronkelijk dan Lady Rovel; kapitein Rolf niet minder karakteristiek dan de mulattin Pamela; Leopold van Zonshoven een zoo volmaakt dubbelganger van Raymond Ferray

als een huiszittend Hollander dit van een bereisd Franschman wezen kan; Francis Mordaunt op hare wijze eene zoo sprekend gelijkende oudere zuster der lieve Meg, dat men in verzoeking komt de 'wildheid' boven aan te stellen in de rij der deugden waardoor eene jonge vrouw, ik zeg niet in de werkelijkheid, maar in de poëzie uitmunten kan.

De beste fransche romanschrijver van den nieuweren tijd en mevrouw Bosboom hebben langs verschillende wegen naar denzelfden prijs gedongen; en beider olympiasche wagen is op hetzelfde oogenblik bij de plaats der overwinning aangekomen.

1875.

## Mr. J.A. van der Chijs.

### I

*Proeve eener Ned. Indische Bibliografie* is de titel van een nieuw werk van Mr. J.A. van der Chijs, mede-direkteur van het Bataviaasche Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen; een werk dat wij met weezin aankondigen. Het is niet alleen een monument der kleinsteedsche ijdelheid, welke alles wat in haar kersspel voorvalt belangrijk vindt, maar mist zelfs de verdienste van toonbaar volledig te zijn.

De bezitters van een katalogus der bibliotheek van Prof. Millies, verleden jaar door Maisonneuve en Cie. te Parijs uitgegeven en gratis of voor weinige stuivers overal te bekomen, vinden daarin, behalve een schat van kapitale oostersche werken, een aantal bij uitzondering merkwaardige in N.I. gedrukte boeken en boekjes vermeld, van wier bestaan de schrijver der *Proeve* geen kennis heeft gedragen. Zes te Colombo gedrukte hollandsche geschriften uit de tweede helft der vorige eeuw, waaronder de vermaarde *Triumph der Waarheid* van den bekeerden Cingalees Filippus de Melho, worden bij hem gemist, gelijk hij in het algemeen zwijgt over alles wat ter drukkerij van de Compagnie op Ceylon is uitgegeven. Op zijne lijst der oudere en nieuwere indische drukkerijen staat de colombosche zelfs niet voor memorie uitgetrokken.

Het denkbeeld alleen dat Mr. van der Chijs aan de moge-

lijkheid van 'een standaardboek' gelooft, waar hoogstens spraak kan zijn van het bijeenlezen van eenige schrale koloniale aren, half bij toeval ver van het moederlandsch bouwveld teregt gekomen, had de direktie van het Bataviaasch Genootschap, die het boek uitgaf en daaraan vele duizende guldens verspilde, eene waarschuwing moeten zijn.

Hollandsche boeken te Colombo, javaansche te Serampore, maleische te Singapore, te Malakka, of weleer te Benkoelen gedrukt, vallen niet, zelfs niet als aanhangsel, in het kader eener nederlandsch-indische bibliografie naar de boekhoudersopvatting van den schrijver der *Proeve*. Nog veel minder schenkt hij aandacht aan hetgeen in vroeger en later tijd te Amsterdam, te Rotterdam, te Haarlem, te Leiden, en over het algemeen in Nederland of in Europa gedrukt is. Alleen wat *in het tegenwoordig Nederlandsch-Indie het licht aanschouwde* heeft waarde voor hem; en daarin gelijkt hij den koster der nederlandsche dorpskerk, die weinig dingen op aarde bezienswaardiger vond dan het door den schoolmeester der plaats met de pen geteekend psalm- en gezangboek, bij de openbare godsdienstoefening in gebruik: woorden, balken, en noten in kluis.

Op zulke grondslagen en binnen zulke grenzen is geen voor de wetenschap vruchtbare indische bibliografie bestaanbaar. Een armoedige inhoud wordt door praal van wetenschappelijke termen niet vergoed. Vochtigheid en insekten, dit weet ieder, voeren in Indie strijd tegen de boeken; doch den schrijver der *Proeve* is die taal te eenvoudig. Hij zegt: 'Nederlandsch-Indie is een land waar het bewaren van boeken door klimatologische en entomologische invloeden zeer belemmerd wordt.'

## II

Wij gelooven gaarne dat het voor de leden der Direktie moeilijk is, elkanders ter uitgave aangeboden werk onderling te kritiseren. Een indiskreet medelid heeft daardoor tegenover

de algemeene welwillendheid vrij spel. Doch mag ter wille van zulke beweegredenen de algemeene kas van het Genootschap blindelings worden aangesproken? De katalogussen van Mr. Van der Chijs, als wier voortzetting men zijne Nederlandsch-Indische bibliografie te beschouwen heeft, zijn van dien aard dat zij even goed door een welonderwezen Inlandsch kind hadden kunnen zamengesteld worden. Niettemin hebben zij volgens eene gematigde berekening, met inbegrip der nu verschenen *Proeve*, het genootschap tusschen de tien- en twaalfduizend guldens gekost.

Ons dunkt, het wordt tijd dat aan die dure liefhebberij een einde kome, en men niet onder een anderen vorm weder in dezelfde fout vervalle als ten dage van Dr. Bleeker's bestuur, die de algemeene kas beschouwde als een fonds tot aankoop van boeken over ichthyologie, met behulp waarvan hij zijne eigen verhandelingen over de indische visschen zamenstelde, die dan weder op kosten van het Genootschap in het licht werden gezonden.

De bibliotheek schreeuwt om aanvulling; haar katalogus, die nooit in dien vorm gedrukt had mogen worden (er liggen helaas nog *duizend* exemplaren van op zolder) heeft dringend behoefte aan vernieuwing. Men ziet: is er een batig saldo beschikbaar, dan ontbreekt het niet aan waardige voorwerpen. Ter voorkoming van verdere misbruiken zou het welligt dienstig zijn in het reglement de bepaling te lasschen, dat geen geschriften van leden der Directie voortaan onder de werken van het Genootschap zullen worden opgenomen, dan na goedkeuring door den directeur van Onderwijs.

### III

Doch het is eene betrekkelijk geringe zaak dat in de *Proeve* stukken ontbreken, die men in den franschen katalogus voor het grijpen heeft. Hetgeen de schrijver geeft is ruim zoo ergerlijk als hetgeen hij onthoudt.

Vijfendertig malen hebben wij bij hem de werken van het Bataviaasch Genootschap vermeld gevonden (alleen de cijfers der deelen, want de titels der Verhandelingen worden niet opgegeven); zeven en twintig malen de *Javasche Courant*, negentien malen de *Java Bode*, dertien malen het *Bataviaasch Handelsblad*; andere bladen en tijdschriften en jaarboeken naar evenredigheid. Op de wederverschijningen van den Regerings-Almanak hebben wij geen oog kunnen houden, evenmin als op de Vastenbrieven van Msgr. Vrancken, of de tekstboekjes van fransche operas, of de reglementen van societeiten op Java en de buitenbezittingen. Katalogussen van boeken-vendutien ontbreken (ook wanneer eene enkele maal de naam van den verzamelaar eene uitzondering had moeten doen toelaten), doch voor het overige is er tusschen 1659 en 1870 in Nederlandsch-Indie niets gedrukt en den schrijver der *Proeve* onder de oogen gekomen of van hooren zeggen bekend geworden, - het doet er niet toe, hoe onbelangrijk en nietig, - of Mr. Van der Chijs heeft er aanteekening van gehouden.

Gelijk van zelf spreekt, komen onder dat scheurpapier een aantal bibliografische zeldzaamheden voor; doch het zijn zeldzaamheden als die, waarvan Brunet in de voorrede van zijn *Manuel du Libraire* geestig zegt: 'qu'elles sont d'une nullité si complète que personne ne se soucie de les acquérir; livres rares, mais sans intérêt, dont on peut dire avec raison que les lecteurs sont encore plus rares que les exemplaires.'

Al dit uitschot, al die prullen, de aandacht dubbel onwaardig omdat zij in hun geheel niet de minste voorstelling geven van hetgeen werkelijk in den loop des tijds over Indie verschenen is, vindt men in de *Proeve* vermeld. En nog is de schrijver over zijn eigen arbeid niet voldaan. Hij had iets volledigers willen leveren, een 'standardwork'! En aan het slot zijner voorrede klaagt hij dat het met de belangstelling der nederlandsch-indische uitgevers in de nederlandsch-indische bibliografie, nog treurig gesteld is!

1875.



**E.J. Potgieter.  
Tweede artikel.**

**E.J. Potgieter, Poëzy (1827-1874). Tweede Deel.**

**I**

Toen de mail uit Nederland het tweede deel van Potgieter's *Poëzy* in Indie bragt, was de geliefde dichter, van wiens onverzwakte hand, altijd werkzame verbeelding, en door geen klimmende jaren uit te dooven belangstelling, deze bundel op - zoo welsprekend getuigt, reeds door den dood weggenomen.

Doch het is niet over dit sterven, alsof rouwbeklag de waarde van Potgieter's dichterlijken arbeid verhoogden kon, dat het thans voegt te spreken. Hoe gebrekkig ook de plaats vervullend van hetgeen eene liefhebbende weduwe, de piëteit eener dochter, de trots van een zoon had kunnen doen, - de herinneringen van erkentelijke vrienden, voorgelicht door eene zuster wier leven met het zijne was zamengegroeid, zullen te zijner tijd hem eene gedenkzuil stichten. Op dit oogenblik is niet de doode aan de orde, maar de levende.

De werken van buitengewone mannen kunnen de wijding van het graf ontberen, en vóór wij ons aan het schrijven hunner biografie zetten, komen zij tot ons met den eisch hunne gedachte in ons op te nemen.

## II

*De Nalatenschap van den Landjonker*, die met de daarbij behorende toelichting weinig minder dan negen tiende gedeelten van Potgieter's laatsten bundel inneemt, kan schijnen de juistheid der klacht die op de eerste tijding van 's dichters dood de pen ontsnapte: 'in hem verliest Nederland zijn eenigen dichter van meer dan kleinsteedsche beteekenis,' onzeker te maken.

De toestanden waarin deze cyclus den lezer verplaatst raken bij den eersten aanblik noch de wereldgeschiedenis, noch het breede veld van belangen en gewaarwordingen waartusschen onze kosmopolitische eeuw hare aandacht verdeelt. *Onder de linde, Geerte's uitvaart, Veldbloemen, Gedroomd paardrijden*: noch die onderwerpen, noch het landschap dat zij stofferen, ontheffen den geest aan de enge vaderlandsche grenzen. Zelfs brengen zij in gevaar, zou men zeggen, de poëzie aan het provincialisme te binden. Of kan het geldersch leven, al vat men het nog zoo ruim, nog zoo dichtelijk op, ooit schadeloos stellen voor het leven van hooger orde, zonder hetwelk verzen geen geldige reden van bestaan hebben?

Indien dergelijk oordeel geveld werd en gegrond was, zouden wij de laatsten zijn om er ons aan te ergeren, de eersten om er ons over te verheugen. Hoe krachtiger het gevoel ontwaakt, dat het kleinsteedsche de kanker der nieuwere nederlandsche dichtkunst is, des te helderder het uitzigt op eene betere toekomst.

Maar wie de *Nalatenschap van den Landjonker* waant te kunnen medetellen onder het slag eener poëzie, die in hare opkomst den voet aan de wiegerel houdt, in haar voortgang aan de nationale afgoden offert, in hare nadagen bij voorkeur de spade des doodgravers hanteert, vergist zich.

Evenmin hebben wij hier te doen met eene die het verhevene der godsdienstige bekeering aanmerkt als een vrijbrief om iederen strijd op aarde zich in eene katechismuskwestie te laten oplossen. Potgieter en zijn Landjonker staan op den bodem der wereld, gelijk deze in den ochtend van den

zevenden Scheppingsdag uit den chaos te voorschijn trad. Hij en zijn landjonker zijn dichters onder den blooten hemel. Eene geheele eeuw der nieuwere geschiedenis (die 17<sup>de</sup> bij voorkeur, waaraan Lodewijk XIV en Willem III hunne namen schonken) is voor hen een open boek.

Hij *en* zijn landjonker, zeg ik; want deze *Nalatenschap* is niet het werk van één persoon. Vijftig jaren weldra zal het geleden zijn dat een vroeggestorven vriend uit Potgieter's jongelingstijd, de schetsen op het papier bragt die thans, hier besnoeid, daar uitgewerkt, overal omgesmeed, het publiek worden aangeboden. Niets is onveranderd gebleven; onbelemmerd heeft de fictie om zich heen gegrepen; geen moeite is aangewend om eene illusie te scheppen. Al was de jonge doode van 1835 niemand anders dan de in beeld gebragte herinnering van des uitgevers eigen vervlogen jeugd, de eenheid van gedachte en uitdrukking kon niet volkomener zijn. Toch is aan deze verzen de liefde van twee menschenlevens besteed, het eene tot wasdom gekomen, het andere knop gebleven.

### III

‘Tot geen prijs’, verhaalt Potgieter, ‘zou ik de heugenis willen derven van den dag op welken Theodoor - dien naam blijve de Landjonker dragen, al werd de nieuwsgier er door verschalkt, - mij, wien zich het beminlijke van zijne inborst nog maar half openbaarde, voor goed aan zich verknocht.’

Niets beminlijker inderdaad, om Potgieters eigen woord te gebruiken, dan het in drie, vier trekken geschilderd karakter van den knaap en jongeling:

‘Wij hadden reeds eenige weken op dezelfde schoolbank met elkander gewedijverd in het leeren der fransche taal, hem van kindsbeen af lief door den kring in welken hij was geboren, in welken hij was opgevoed. Legde het niet vast een gunstig getuigenis af voor zijn aard, dat hij, me daarin dus vooruit, die daarenboven als kostleerling was verplicht haar dagelijks

met “monsieur” te spreken, toch geen zweem van nijd opwekte? Misgund heb ik het hem niet, dat hij bij het examen de zege wegdroeg, al schreef ik sedert nooit het woordeke *aujourd'hui* zonder mij onwillekeurig te binnen te brengen dat ik het verzuim eener apostrophe op den tweeden lettergreep boeten moest met het verlies van den kans op een prijs, om welken wij anders zouden hebben geloot. De bekentenis, dat ik toen het boek niet als geschenk wilde aannemen, stelle mij in de schaduw, mits hij er door aan het licht kome, die het mij later toch als souvenir behouden deed.’

Mijn lezer bemerkt dat hij geen regt had over teleurstelling te klagen, toen hij eene aankondiging van den *Landjonker* bekwam, waar hij misschien op eene bijdrage tot Potgieter's intieme geschiedenis gerekend had. Potgieter zelf verhaalt ons hier een hoofdstuk uit zijn leven, en verhaalt het beter dan iemand anders zou kunnen doen:

‘Waarom bekreunen herinneringen zich zoo weinig aan tijdsorde? Dat aannemen van het vroeger geweigerde boek geviel eerst lang na den dag van welken ik gewagen wilde, den nanoen waarin ik met hem mijne lievelingswandeling maken mogt. Schier nooit buiten de plaats, waarin ik het licht zag, geweest, kende ik niets schooners dan het plekje werwaarts wij ons begaven. Er was in dien tijd nog geen herscheppende hand geslagen aan de wallen welke de meeste onzer steden omsloten. Wie weet hoe vele jaren reeds nuttelooze beschermingsmiddelen gebleken, zouden er nog tien, zouden er nog twintig verlopen, eer de smaak eens aanleggers die in hangende tuinen verkeerden mogt. Ook onze goede, oude veste had hare bolwerken, ja met geboomte beplant, en dus der gemeente gelegenheid om zich te vertreden aanbiedende: een genoeg echter getemperd door het regelrechte der wegen, bij iedere wending van deze, door altijd dezelfde kromming afgebroken. Het uitzigt naar de buitenzijde over de breede grachten heen, den omtrek in, mogt bij wijle schilderachtig zijn, de blik naar de binnenzijde geslagen op misvormde schoorsteenen en verweerde daken bevredigde ook den minst ontwikkelden schoonheidszin niet. Eene enkele dreef aan den voet van de zuidwestelijkste der hoogten, maakte eene gelukkige uitzondering. Al strekte zij

zich maar langs de eene zijde van den halven cirkel des muurs uit, beneden vergat men wat boven ergernis wekte.'

Voorwaar, kleinsteadsch en kleinsteadsch zijn twee; en niet de stoffelijke omgeving beperkt het dichtelijk waarnemingsvermogen, maar alleen de bekrompenheid der zichzelf behagende gedachte. Voor den geboren kunstenaar hebben ook de stadswallen van Zwol hunne poëzie:

'*Bestevaêrs hofjen!* riep ik Theodoor toe. Wie zij ook geweest waren die deze beukenlaan hadden geplant; door wie voor haar onbelemmerden wasdom zoo lang en zoo trouw zorg was gedragen; ten gevolge van wier hoede in de voorjaarsvlagen weêr werd aangevuld wat in de najaarsstormen werd weggeroofd, - kloosterlingen, die hier, heen en weer gaande, hunne getijden waarnamen; kostkoopers, op de zodenbanken hun levensavond genietend; kluizenaars uit vroegere en uit latere eeuwen, - oog en oor voor de natuur hadden zij bezeten, hunne tijdgenooten vooruit.'

#### IV

Van de peinzende ascetiek en den suffenden ouderdom nu met één snellen overgang naar den kleinen Theodoor terug. Theodoor die, hoe jong ook nog en hoe vreemd aan de hartstogten van rijper leeftijd met hun droefgeestigen nasleep, toch reeds bij ondervinding de sombere zijde van het leven kende en, bij het vele dat hij bezat, het gevoel van één gemis met zich omdroeg:

'Het jongske hief zijne blikken op naar de schemering dier bladerkroonen, door de neigende zonne slechts omlaag meer verguld; het jongske luisterde naar den zang der vogels, ons uit de hoogte verrassend. *Och! dat mijn kamertje zulk een uitzigt had,* zuchtte hij van ganscher harte, *mijne les leerende zou ik gelooven te huis te zijn! Te huis!* voegde hij op smartelijken toon er bij, om toch ijlings het verschiet in te staren: de spiegelvlakke des waters flikkerde van glans, den blik troo-

nende naar de overzijde, naar den singel, waar tal van laaggehouden lindedreven loovergangen welfden, priëlen gelijkende. *Hier zou ik willen spelen!* borst de knaap uit. Behoefde ik te vragen waarin zijne uitspanningen zouden bestaan, toen hij me ijlings meêvoerde eene wereld binnen, wier bestaan ik nog maar had vermoed? Voortspringend van boom tot boom; bijzonderheden nopens iedere soort van deze vertellend; veldbloemen plukkende langs den bemosten wal, die hij allen bij name kende; voor geen insekt terugdeinzend, hoe het suisde of gonsde. *Alleen wie ze plagen die doen ze kwaad*, verzekerde het natuurkind uit volle overtuiging den stadsknaap. Doch, waar was hij? wat wilde hij? eensklaps tegen een hoogen stam opklouterende, een jongen, grooter dan hij was, onvertraagd na, dien hij inhaalde, dien hij met hem op den grond deed neêrglijden. *Die ellendige nestverstoorders!* tartte hij den grammen borst; en voegde er, zich tot mij wendende, bij: *Wisten zij hoe weezen er aan toe zijn!* ’

Kostleerling uit ouderloosheid dus; niet enkel omdat het ouderlijk landgoed te weinig hulpmiddelen voor het onderwijs aanbood. Een stadskamertje met het uitzigt op dakpannen; niet om des te beter de fransche les van den monsieur te kunnen leeren, maar omdat de minderjarige kleine erfgenaam geen eigen huis had:

‘*Wees!* - het was de wolk die den hemel van den anders levenslustigen Theodoor verduisterde, - het verklaarde waarom hij aan de woelige vermaken op de binnenplaats der school zoo zelden deelnam, - het droeg bij tot de vlugt door welke zijne studie weldra verraste. Wij werden vrienden in engeren zin dan makkers op dien leeftijd het plegen te zijn, toen gedurende de vier dagen op De Burcht gesleten, al het innemende, al het innige van zijn gemoed, ongezocht aan het licht kwam. Dikwijls hadden wij, vóór den zomer die mij door zijne velerlei geneugten onvergetelijk worden zou, onze wandeling in de hooge beukenlaan herhaald; telkens was het hem eene ware uitspanning geweest, onder dien lommer te verwijlen. Hoe had hij er behagen in kunnen scheppen, hoe er zich mede vergenoegen? - vroeg ik mij zelven, toen ik de heerlijkheid zag op het landgoed, in de voorvaderlijke hui-

zingen, zijn deel. Nooit was er door hem op het eene of op het andere gestoft; maar verrukking straalde zijne oogen uit, toen hij zag hoe ik, slechts een vlak landschap gewoon, mij in de heuvelen en dalen van zijn geboortegrond vermeidde. Nooit had hij van zijne honden gerept; doch uitgelaten liefkoosde hij deze, zoodra ze hem bij onze aankomst te gemoet sprongen, hun jeugdigen meester herkende; den oudste, den schier blinde, streelde hij zeker niet het minst. Nooit, vreemdst van al misschien, nooit was er door hem van zijn hit gewaagd, doldriftig als hij zich echter den volgenden ochtend vóór dag en daauw naar den stal spoedde, waar een goêlijke knecht dien voor hem in allerijl zadelde. Er niet fluks in te wippen, op het lievelingsdier de linde voor het huis niet vier of vijf malen rond te rijden, niet ijlings blijk te geven welk een flink ruiter hij al heeten mogt, dat ware te veel geveerd geweest. Maar weldra tot mij, die hem aanstaarde, teruggekeerd, was zijne vreugde eerst volkomen, toen ook ik er mij op had gewaagd: trouwen Harmen de hand aan den teugel, begrijpt men.'

## V

Straks zullen wij den kleinen jonker zelf de vroegwijze en tegelijk kunsteloze verklaring der schijnbare achterhoudendheid hooren geven, welke hem voor zijne schoolkameraden een geheim deed maken van zijne voorregten.

Een voorouderlijk kasteel in het geldersche, eigen honden, een rijpaard, - is hij niet een ongemeene knaap die, al deze dingen bezittende, er de wetenschap van voor zich bewaart, en onderwijl volop geniet van de misdeelde buitensingels eener hoofdstad als die van Overijssel? Zoo rijpen in de afzondering de dichtelijke geesten, voor wie de genietingen der wereld alleen zin hebben wanneer tevens de verbeelding en het gemoed tot hun regt komen.

Doch het treft mij hoe de biograaf van den landjonker, zonder

het te weten of te willen, hier zichzelf schetst als een wiens hoogste genot, bij een open zin voor al het overige, levenslang schuilen zou in hetgeen uit boeken in der menschen hoofd en hart komt varen. 'Ik lees niet meer, ik herlees', kon men in de laatste jaren menigmaal Potgieter hooren zeggen, op het oogenblik zelf (dit dient er bijgevoegd) dat hij op levendige belangstelling in al het nieuwste betrap werd, en zijn scherpzinnig oordeel daarin onmiddellijk het blijvende van het voorbijgaande onderscheidde. 'Ik lees niet meer, ik herlees': dit zal bovenal in zijn mond op de soort van boeken hebben gezien, door hem voor het eerst, als knaap op De Burcht logerend, in het bezit van zijn vriendje gevonden:

'Ging het dus buiten, ook binnen was der verrassingen geen einde. Geloof niet dat ik daarmee de weelde van den disch bedoel: wie was ik om dat te waarden? Geloof even weinig dat ik daarmee den smaak gedenke, waarmee zaal bij zaal des kasteels bleek gestoffeerd: waar zoude mijn oordeel zich hebben ontwikkeld om dien naar eisch te huldigen? Geloof allermint dat ik het meest of het langst genoot in de elkander gedurig afwisselende, elkander getrouw opvolgende uitspanning van varen of rijden, van wandelen naar telkens weer eene nieuwe, telkens weer eene op andere wijze schoone streek: van den derden dag af maakte ik die mede, als behoorden alle mijne uren zoo om te vliegen. Scholen zij, die dieperen indruk op mij maakten, niet in de vele gedachtenissen uit vervlogen tijden, op De Burcht bewaard? hier een zwaard, ginds een beker, elders een halssnoer, voorwerpen van welke Theodoor wist tot welke overleveringen van de glorie zijns geslachts zij behoorden. Wat mogt halen bij de belangstelling die hij wekte, als wij in de galerij stilstonden voor schilderstuk bij schilderstuk, schier eene aanschouwelijke geschiedenis des vaderlands gedurende de laatste drie eeuwen, door welke het bleek hoe zijne vaderen deelnamen in den strijd voor de onafhankelijkheid, in de worsteling om den drietand der zeeën; in onze wedergeboorte uit der jammeren nacht? *Onloochenbaar grootste van alle* was echter die, welke mij in het stille vertrek weêrvoer, dat zijne handjes zware gordijnen ter zijde schuiven zag, waarin die het eene plaatwerk voor het andere



plaatwerk na op de eikenhouten tafel trachtten te beuren: *de bibliotheek*, welke ons vergunde eene reize door gansch Europa te doen! Viel ergens iets merkwaardigs te zien, dat daar niet was afgebeeld? in die boekerij, welke dezelfde gedachte bij mij verlevendigde, reeds bij de straks geschetste tooneeltjes uit de planten- en dierenwereld opgekomen, waaraan ik lucht gaf door mijne verbazing: hoe het mogelijk was, dat dit alles zoo lang door hem werd ontbeerd, zonder dat hij zich ooit met een woord over het gemis had beklaagd? *Waartoe zou ik u dat hebben verteld?* was zijn goêlijk antwoord, *u had het geen genoegen gedaan en mij maar leed.* ’

## VI

Het verwondert ons niet dat deze trek, die het beeld van den landjonker der kinderjaren voltooit, als eene schicht Potgieter in het hart is blijven steken; hij er jaren lang door vermaand is geworden zijne schuld af te doen aan den jongeling die hem zijne dichterlijke handschriften vermaakte; en het eindelijk, bij vrijer beschikking over uitgespaarde uren, daartoe gekomen is. Het is een der liefste woorden, die ooit uit een kindermond werden opgeteekend. Arme ouders! denken wij er bij, die geen getuigen mogt zijn van het opwassen van zulk een zoon. Arme zoon! die reeds zoo spoedig waar zoudt maken wat gij van uzelf in *Vroeg sterven* dichttet:

Roemloos zal ik tot u dalen,  
 Vaadren, die in 't oorlogsvier  
 Palm en lauwren mogt behalen  
 Voor uw wuivende banier,  
 Daar geen krans van zonnestralen  
 Schittert om uw naneefs lier!  
 IJdle hoop, zoo 't grafgesteente  
 In den stillen zomernacht  
 Menig knaaps verliefde klagt, -  
 Zoo des zomers mijn gebeente  
 Rozen die de schoonste bragt, -  
 't Minnelied tot loon verwacht!

## VII

Voor zoo ver bekend is heeft Potgieter slechts eenmaal, en vele jaren geleden, door het plaatsen van initialen onder een in den *Gids* verschenen gedichtje van Theodoor, het publiek als uitgenoodigd naar Theodoor's waren naam te gissen.

In den jaargang 1842, bladz. 373 der *Mengelingen*, treft men, met geringe wijzigingen in de uitdrukking, denzelfden *Meester Jochem* aan die thans het twaalfde hoofdstukje der *Nalatenschap van den Landjonker* vormt. Aan den voet staat: 'Huize W-t, op een zoelen zomerdag, naar de natuur.' En daar tegenover: 'V. v. R. V.'

Voorts heeft Aernout Drost, in de *Muzen* van 1834, bij eenige door Potgieter medegedeelde proeven van Theodoor's talent, een levensberigt geschreven. Naar Potgieter's eigen verklaring echter waren dichting en waarheid daarin zoo dooreen gevlochten, dat de onbescheiden navorscher er meer spoorbijster dan wegwijs door gemaakt werd.

Wij moeten er in berusten dat de sluijer van dit bevallig geheim vermoedelijk nimmer zal worden opgeheven, - en waarom zouden wij niet? In Potgieter's 'aanteekening' van 1874 vinden wij alles bij elkander wat noodig is om uit Theodoor's kortstondig leven het karakter zijner poëzie te leeren kennen. Den jongeling die de natuur beminde; zijne honden liefkoosde; zijn rijpaard in bedwang had; den oorlog aan de dierekwellers verklaarde; - den wees die, steun zoekend bij vreemden, de afgunst van een knaap en speelkameraad spaarde, gelijk hij eenmaal zich aan vrouwelijke beschermsters hechten en die vereeren zou; - den afstammeling van een oud geslacht, vermaard geworden in den strijd van Nederland voor zijne onafhankelijkheid; - den geboren edelman, die aan verdienste meer waarde hechtte dan aan bloed, en in den glans van Frankrijks gouden eeuw de Nederlandsche zich zag weerspiegelen, maar schitterend van eigen licht: overal vindt men in de thans openbaar gemaakte nalatenschap denzelfden Theodoor terug. Niet gelijk hij, in de onvolkomenheid zijner jeugd en nog gebrekkige heerschappij over den vorm, ware hij aan

zich zelf overgelaten gebleven, ons zou tegemoet getreden zijn; maar gelijk Potgieter, op eigen verantwoordelijkheid en met de piëteit welke na vijftig jaren het terugdenken aan de schoonste dagen der jeugd ingeeft, hem ons voorstelt.

Groot is de kunst welke aan het herscheppen dezer poëzie te kosten is gelegd; maar niet zoo eenzijdig groot, of zoo averegts overvloedig, dat Theodoor er onzichtbaar door is geworden. Van het begin tot het einde staat zijn innemend beeld ons voor den geest. De herinnering van zijn leeftijd geeft ons den sleutel tot de naar hem genoemde verzen.

## VIII

Door het uitgeven van dezen bundel, voltooid in de kracht eener nog bloeiende gezondheid en in het vooruitzicht van menige aangename wisseling van gedachten met geliefde vrienden, heeft Potgieter in zijne eenvoudigheid den schoonsten krans op zijn eigen graf gelegd.

Niets teekent Potgieter beter, hem en zijne inborst; zijne trouw en zijne vindingrijkheid in de vriendschap; het chevalereske dat hem eigen was, en hem met zijne onridderslike eeuw op een weinig intiemen voet deed verkeerem; zijne gevoeligheid voor blijken van gemoed; zijne opvatting van het leven als eene eeredienst van het door het zedelijke geheiligd zinlijke, - dan deze *Nalatenschap* waarin de vrouw en de jonkvrouw geëerd, het schuldeloos kind ontzien, de man om de daden zijner vuisten ja, maar bovenal om zijne kunst of zijn karakter geprezen wordt. Niets is zoo geheel Potgieter's werk, - de uiting van zijn hart en van zijn geest, - als dit wijden van den laatsten vollen ademtocht en den laatsten krachtigen vleugelslag aan het vieren der nagedachtenis van den vroeggestorven vriend, in wien hij een edel gemoed en een nederlandsch vernuft had liefgehad.

Potgieter was, hoe veelzijdig ontwikkeld ook, zoodat men naauwlijks twee europesche landen van beteekenis kan noemen wier taal hij niet met verwonderlijke vaardigheid sprak of schreef, toch bovenal een Nederlander. Een ideale Nederlander, de polsslug van wiens leed en lief vertraagde of sneller joeg,

naarmate onze publieke zaak eene schrede voorwaarts deed, of stilstond, of achteruitging. Vaderlandsliefde is de groote hartstogt van zijn leven geweest; en onsterfelijker dan al zijne andere verzen zijn die waarin hij, zijdelings of regtstreeks, bemoedigend of berispelend, dien hartstogt op muziek heeft gezet. Zijn geheele bestaan was een protest tegen het beweren dat men, Nederlander zijnde, veroordeeld is in eenige kunst, of wetenschap, of gemoedsaandoening, bij nu eens dezen dan genen vreemdeling achter te staan. Van dat protest is de Landjonker het uitgedrukte beeld.

Noem het eene waarschuwing, dat die nederlandsche type de helft zijner dagen niet heeft kunnen vervullen; maar heb er eerbied voor dat zelfs eene halve eeuw van wisselende hoop en teleurstelling Potgieter's vertrouwen in Theodoor's toekomst niet heeft kunnen verzwakken.

1875.

**Dr. A. Pierson.**  
**Vierde artikel.**

**Eene levensbeschouwing, door A. Pierson. Eerste en Tweede stuk.**

**I**

Het is eene ligte en aangename taak een overzicht te geven van dit nieuwe geschrift eener oude kennis des publieks. Pierson's denkbeelden volgen er een geleidelijken gang en hunne uitdrukking is - wij zeggen niet zóó klaar dat men in verzoeking komt aan eene vlugtige behandeling van het diepzinnig en veel omvattend onderwerp te denken, - maar in elk geval buitengewoon helder en doorzigtig. Zoo veel mogelijk met des schrijvers eigen woorden schets ik den hoofdinhoud van het boeiend geschreven boek.

Pierson kiest zijn uitgangspunt in het onbevredigende der levensbeschouwing die hij de christelijke noemt en wier kenmerkendste eigenschap is, zegt hij, dat zij het aardsche leven zijn doel niet in zich zelf laat vinden, maar dit aardsche als eene voorbereiding voor het hemelsche beschouwt.

Tegen die onvoldoende stelt Pierson eene andere, volgens hem meer rust gevende levensbeschouwing over, die óók een eigen karakter heeft; negatief hierin dat zij elke goddelijke openbaring verwerpt, positief in zoo ver zij op de hoofdbegin-

selen der empirische wijsbegeerte rust. De oorsprong, de aard en de grenzen der menschelijke kennis komen daarbij van zelf ter spraak.

In het voorbijgaan doe ik opmerken dat de twee bedoelde levensbeschouwingen geen zuivere tegenstelling vormen, en de eene niet gezegd kan worden de andere volstrekt te moeten vervangen. Tegenover eene die elke openbaring verwerpt, staat de levensbeschouwing die in laatster instantie zich op eene openbaring beroept. Bij Pierson daarentegen ziet men de levensbeschouwing die zich wijsgeerig noemt, gesteld worden tegenover eene andere die de aarde als een voorportaal van den hemel beschouwt. Dit klopt niet. Het tegenwoordig leven als de voorbereiding voor een toekomend op te vatten, is niet noodzakelijk onwijsgeerig.

Doch Pierson geeft toe, dat hetgeen hij in dit boek verkondigt niet in alle opzichten als zijn laatste woord behoeft te worden aangemerkt. Voorshands stelt hij dat ervaring, - verstands- en gemoeds-ervaring, - de eenige bron is waaruit wetenschap ons toevloeit. De gemoedservaring leent, met behulp der verbeeldingskracht, vormen aan hetgeen onze behoeften eischen. Die vormen noemt Pierson idealen. Voorts vraagt hij: welke zijn de voorwaarden waarop idealen gevormd worden? en komt tot het resultaat dat dit onder anderen geschiedt door opvoeding van onze fantasie in de school der historie.

Onder den algemeenen titel van Historische Idealen laat hij dan de vijf godsdienstvormen die op Europa invloed hebben uitgeoefend, onzen geest voorbijgaan, en onderzoekt in hoever jodendom, griekendom, christendom, katholicisme, protestantisme, nog op dit oogenblik bruikbaarheid of levensvatbaarheid bezitten.

Waarom juist over al die godsdienstvormen gesproken, waar het op eene bloemlezing van historische idealen aankwam? Dit zegt de schrijver niet. Ongetwijfeld zou het beter zijn geweest, en zou het geschrift eene minder uitsluitend theologische kleur bekomen hebben, indien niet meer dan één ophelderend voorbeeld aan het gebied der godsdienst ware ontleend. De andere voorbeelden hadden dan gekozen kunnen worden op dat der kunst, der politiek, der studie, der nijverheid, of op

welk ander der velden het zij, naar welke men de openbaringen van den menschelijken geest in afdeelingen pleegt te splitsen.

Ideaalvorming eischt vorming der persoonlijkheid: reden waarom op het tweeledig hoofdstuk over de historische idealen een hoofdstuk over de persoonlijkheid en hare ontwikkeling volgt. De voornaamste bestanddeelen of factoren der persoonlijkheid zijn: behoefte, oordeel, fantasie, wilskracht. Als middelen, van welke aanwending men hopen kan dat deze factoren op de gelukkigste wijzen zullen zamenwerken tot het voorgestelde doel, worden aangeduid: bescheidenheid, fierheid, opgewektheid.

‘Uit dit overzicht blijkt’, zegt de schrijver, ‘dat deze levensbeschouwing in verband zoekt te staan met de nog niet wederlegde resultaten der kritiek van ons kenvermogen; dat zij dus, ofschoon zonder opoffering harer zelfstandigheid, zich aansluit aan de logica en in het algemeen aan de psychologie, die in Duitschland door Kant, in Engeland vooral door Mill, in Nederland door Prof. Opzoomer geleerd is of wordt; dat zij met de jongste ontwikkelingsfase der zoogenaamde moderne theologie vele aanrakingspunten heeft; dat zij voedsel heeft getrokken uit menige gedachte der katholieke of der protestantsch-regtzinnige dogmatiek; eindelijk, dat zij gepoogd heeft elke kollisie te vermijden met die beschouwingen, waaraan het onderzoek der natuur in de laatste vijftig jaren onzen geest gewend heeft.’

Pierson's nieuwe levensbeschouwing, gelijk men ziet, is in weerwil der radikale en revolutionaire vormen waaronder zij optreedt en zich aankondigt, eklektisch en daardoor verzoenend van aard. Alles blijft er vrijwel bij het oude. Zelfs oude termen worden in dezelfde of in eene eenigszins gewijzigde beteekenis gehandhaafd. Opmerkelijk is te dien aanzien de plaats (bladz. 167 vg.), waar over het najagen van het ideale gesproken wordt:

‘Niet het volkomene dat wij waarnemen, en waarvan wij toch weten dat het ons terstond onvolkomen zou dunken, wanneer wij het slechts scherper waarnamen, niet dat is het, wat een bron van innerlijke verheuging voor ons worden kan, maar wel het volkomene dat wij liefhebben, dat wij

ons vlekkeloos denken en dat als de bloesem is aan den stam van geheel onze stoffelijke, wetenschappelijke en esthetische ontwikkeling. De innige vereering die wij dit volkomene toedragen, hetwelk te vinden de lust is die de moeite loont van te leven en daarom de bron van onzen levenslust mag heeten, de jaloerschheid waarmede wij van dat onverwezenlijkte, maar daarom niet minder werkelijke, dat is: waarachtige ideaal, alles verre houden wat er een smet op zou kunnen werpen; de ernst waarmede wij dat ideaal, op welk gebied het zijn moge, heilig houden als de edelste verovering, als het allervolkomenste waarvan wij ons in staat gevoelen een beeld te ontwerpen, die gezindheden zijn onze blijdschap en dus onze kracht. Door velen zullen zij *godsdiens*t genoemd, of daarmede gelijk gesteld worden. Dien naam er aan te geven acht ik minder geraten, wegens het misverstand dat er door gekweekt wordt. Men kan dan namelijk zoo ligt vergeten dat het volkomene, hetwelk ons heilig is, altijd onze eigene conceptie blijft. Maar wil men met dien naam aanduiden dat het koesteren van die gezindheden ons diepste zieleleven uitmaakt; dat wij daarin een troost vinden, immers een wijding van geheel ons bestaan; dat wij al ons doen en laten met die gezindheden in overeenstemming wenschen te brengen, en de waarde en beteekenis van al wat is, afmeten naar dit, wat, in den gewonen zin des woords, niet is, - *ja dan is slechts die naam goed genoeg, waarmee de menschen plegen aan te duiden wat hun het beste en het hoogste behoort te zijn.*' - Zoo bekomen wij, op het oogenblik zelf dat Pierson ons de godsdiens)t schijnt te ontnemen, haar met naam en toenaam weder van hem terug.

Echter moet men niet meenen dat het geheele boek uit zulke vredestichtende woordspelingen bestaat, of als om een middenpunt zich daar omheen beweegt. Als voorbeeld van des schrijvers afwijkende denkwijze omtrent sommige punten wijzen wij op hetgeen hij in eene paragraaf aan het ascetisme gewijd (bladz. 250 vgg.) over het huwlijk zegt: 'Aan welke overdrijving het ascetisme zich ook schuldig make, zelfs met zijne veroordeeling van het huwlijk heeft het eene vingerwijzing gegeven, die de hoogere beschaving op hare toekomst opmerkzaam schijnt te maken; eene toekomst, waarin geesten, die



een hooge opvatting hebben van het leven, de zorg voor de voortplanting van het menschelijk geslacht en de moeitevolle eerste opleiding zijner jonge individuen *aan anderen zullen overlaten*. In die toekomst zal de man, die op hoogere beschaving prijs stelt, de vrouw liefhebben als zijn zuster, en de vrouw, die zich zelve eerbiedigt, den man beminnen als haren broeder, en de edelste menschen zullen in waarheid kinderen zijn van een en hetzelfde gezin. Die hartstogt, welke zoo veel kwaads heeft berokkend, zal magteloos zijn; zal slechts in lagere kringen waar een verheven levensdoel nog onbekend is, slagtoffers eischen, en, gelijk bij de “Engelen Gods,” het huwelijk niet meer gezocht worden, noch als zijn wettiging, noch als zijn korrektief. De jonge man zal met de jonge vrouw verkeerem, en niets hun geest afleiden van de overpeinzing en behartiging der hoogste aangelegenheden. Van de erotische ontroeringen uit dan reeds lang vervlogene eeuwen zullen zij te zamen lezen met den glimlach, waarmee thans reeds velen onzer lezen van vroegere godsdiensttwisten. Zij zullen elkander de hand reiken en niet beven, een kus op het voorhoofd drukken en niet blozen; de onschuld zal wedergekeerd en de vrouw weder maninne zijn, de gelijke van den man.’

Vinden wij Pierson te dezer plaatse overdreven aristokratisch, - overdreven in zoo ver hij den moederlijken staat zoowel als het natuurlijk vaderschap tot eene lagere levenssfeer schijnt te brengen, waar de vrouw zichzelve niet eerbiedigt en de man afstand doet van ware beschaving, - elders schijnt hij ons toe, in strijd met de kieskeurigheid van zoo even, zich de Jakobijnemuts op het hoofd te zetten niet-alleen, maar zelfs naar rood-republikeinschen trant haar met welgevallen op half zeven te dragen. Aldus wanneer hij (bladz. 414 vg.) over de magt van den sleur of der gewoonte spreekt, en zichzelf onder de voorstanders van radikale hervormingen *semper ubique et in omnibus* rangschikt.

‘Van daar al dat angstig behoud, die zucht naar reaktie en restauratie, dat is naar terugkeer van vroegere associatie van denkbeelden, waaraan men nu eens gewoon is geraakt. Van daar ook al dat stationaire, waarbij veel gezocht en weinig gedaan wordt. Van daar eindelijk de weer toenemende gunst,

waarin die rigtingen en instellingen zich verheugen, die eene oude associatie van denkbeelden vertegenwoordigen, en die te dierbaarder zijn, naarmate de eene of andere geestelijke kwakzalver er een glans van nieuwheid aan weet te verleen. Men zou er zich minder aan ergeren, indien de toestanden waarin wij leven niet zoo gebrekkig waren. Wat zeer goed ware, zouden wij gaarne behouden. Maar hetgeen men zoo angstvallig behouden wil, is gewoonlijk akelig slecht; zoo slecht, dat men bijna geneigd is, in elke verandering de kans van verbetering te begroeten. Bij al wat menschenwaarde heeten mag: laat ons aan het slechte niet gewoon raken! Maatschappij, kerk, opvoeding, onderwijs, filanthropie, in welke rigting wij het oor leenen, alles schreeuwt om hervorming. En alles kan en moet beter worden, en zal het ook, wanneer wij onze vooroordeelen opgeven, onze bevroren verbeelding laten ontdooijen, en ons uitstrekken niet naar een door de avondzon meer of minder dichterlijk beschenen verleden, maar naar de graauwe en grillige lijnen der toekomst, waar de dageraad begint te lichten.'

## II

Levensbeschouwingen zijn iets zoo subjektiefs, dat men ze uit een algemeen gezichtspunt bijna niet beoordeelen kan zonder onregt te plegen.

Onkerkelijke of anti-kerkelijke tegenstanders zullen beweren dat wanneer Pierson hen als geestelijke kwakzalvers aanduidt, die aan oude associaties van denkbeelden een glans van nieuwheid weten te verleen, hij onvoorzigtig ook zichzelf teekent, en zijne zich noemende levensbeschouwing in den grond der zaak niets anders is dan een ouderwetsch stelsel van zedekunde in een nieuwerwetsch kleed.

Anderen - en ik schaar mij aan hunne zijde - zullen zich aan dat verwijt niet storen, maar met mij erkennen dat Pierson door het schrijven van dit boek een onbaatzuchtig

werk verrigtte; een werk waarmede hij voor zichzelf weinig roem behalen kan, en welks heilzame invloed beperkt moet blijven binnen een betrekkelijk engen kring.

Die kring, het blijkt uit alles, is de kring der jonge dilettant-filosofen en dilettant-theologen in Nederland; iets wat nog duidelijker zou uitgekomen zijn, indien de schrijver er opzettelijk op gewezen had, dat aanstaande godsdienstleeraars hem slechts voorwaardelijk als voorganger kunnen erkennen. In Nederland en elders is met name de studie der theologie te allen tijde zeer belemmerd door de omstandigheid dat, wie zich daarop toelegt, tevens zich voorbereidt voor een kerkelijk ambt; zoodat het verkrijgen van een zuiver wetenschappelijk resultaat, als vrucht van lezen en nadenken, slechts in enkele gevallen als mogelijk of waarschijnlijk kan beschouwd worden.

In den regel staan de funktien van den toekomstigen herder en leeraar den beoefenaar der wetenschap bij voorbaat in den weg, en neemt het onderzoek onwillekeurig al aanstonds een apologetisch karakter aan. In een oogwenk, zonder zelf er zich van bewust te zijn, wordt de theoloog advokaat. Hij dient niet langer de wetenschap, maar tracht zijne aanstaande maatschappelijke stelling tegen de aanvallen der wetenschap onder dak te brengen en te beveiligen.

Worden er echter nederlandsche jongelieden gevonden die de theologie wenschen te beoefenen alleen uit ingenomenheid met die studie, onafhankelijk van eenigerlei kerkelijke betrekking in de toekomst, dan vinden zij in Pierson's geschrift een uitmuntend handboek, vrucht van veel nadenken zoowel als van eene rijke ervaring, en tevens wetsteen ter toetsing van eigen ondervinding en eigen begrippen.

Een opmerkelijk bewijs hoe spoedig theologische en daarmede verwante studien het zoo even genoemd apologetisch karakter aannemen, levert Pierson zelf, wanneer hij op bladz. 432 het als de beste aanbeveling zijner levensbeschouwing voorstelt, dat zij 'elke kollisie poogt te vermijden met die beschouwingen, waaraan het onderzoek der natuur in de laatste vijftig jaren onzen geest gewend heeft.'

Is het niet alsof levensbeschouwingen eene soort van intellektuële dragt zijn die zich regelt naar de mode, zoodat wie

goed gekleed wenschte te gaan, en liever niet op de openbare straat wordt nagewezen uithoofde van de verouderde snede van zijn gewaad, zorg draagt in tijds een nieuw te bestellen? Er is iets in die bezorgdheid wat naar zwakheid, naar menschevrees zweemt, en waardoor het onafhankelijk denken, of hetgeen zich inbeeldt dit te zijn, ongunstig afsteekt bij het fanatisme. De autoriteitsgeloovige bekommert er zich niet over of hij in het geestelijke al dan niet gekleed gaat naar den laatsten smaak. ‘In kollisie’ te komen met wetenschappelijke resultaten schokt of ergert hem niet, al loopen die resultaten reeds naar de vijftig. Desnoods keert hij de rollen om, en stelt zijne goddelijke dwaasheid zegevierend tegen de wijsheid der menschen over.

Pierson's uitweiding over het huwelijk bevestigt de onderstelling dat zijne *Levensbeschouwing* voornamelijk bestemd is als handleiding te dienen voor de aangeduide klasse van jongelieden. Het paradoxale denkbeeld is een argument *ad juvenem*. Over het algemeen is welligt geen ander middel zoo geschikt de jeugd tegen den hartstogt te wapenen, dan haar te leeren daarop uit de hoogte neder te zien; en Pierson weet het celibaat zoo smakelijk te maken, het zoo regtstreeks in verband te brengen met den goeden toon en met hetgeen *lady-* en *gentlemanlike* is, dat aristokratisch gestemde jongelieden gedurende eene reeks van jaren er op teren kunnen. Veranderen zij naderhand van inzicht, dan kan dit plaats hebben zonder gevaar of schade voor hunne moraliteit. Zij hebben dan de kwade moesson achter den rug, en niets verhindert hen voortaan gewone stervelingen te blijken.

Afkeuring verdient Pierson's stelling dat zeker geloof in de toekomst, onder den druk van het vele onvolkomene in het aardsche leven, ons moet aansporen tot hervormen *à tout prix*. Het bestaande is zoo akelig slecht, zegt hij, dat men bijna geneigd is in elke verandering de kans van verbetering te begroeten. Het zij zoo, al leert de wijsbegeerte der ervaring dat het betere de vijand is van het goede. Maar wie of wat geeft die wijsbegeerte het regt op profetischen toon te verzekeren:

‘Alles kan en moet beter worden, en zal het ook’? Dit is eene dier beloften welke wij gaarne aannemen wanneer de

geestdrift van het godsdienstig geloof ze doet, maar die verworpen behooren te worden wanneer zij in naam der ervaring worden voorgedragen. Tot hiertoe leerde de ervaring alleen dat, wanneer maatschappelijke toestanden zekeren graad van volkomenheid, of wil men van mindere onvolkomenheid bereikt hebben, zij vernietigd worden om voor andere plaats te maken, die ingelijks het niet verder kunnen brengen dan tot eene bepaalde mate van ontwikkeling. De wereldgeschiedenis is de geschiedenis van de opkomst, den bloei, en het verval eener reeks tot het verleden behorende beschavingen. Er zijn geen afdoende redenen te meenen dat de periode, waarin wij zelf thans bezig zijn te leven, eeuwig duren en langs vreedzamen weg zich gestadig volmaken zal. Veeleer is het waarschijnlijk dat voor onze tegenwoordige beschaving dezelfde toekomst is weggelegd, als waaraan nog geen enkele harer voorgangsters heeft weten te ontsnappen.

Deze opmerking is essentieel omdat zij aan de moraal raakt, en Pierson ondernomen heeft een zedekundig stelsel op te trekken. Zijne apostrofe: 'Bij al wat menschenwaarde heeten mag, laat ons aan het slechte niet gewoon raken!' is een verkeerde raad, inzonderheid voor jongelieden. Zeker moet de jeugd niet gewoon raken aan het slechte, al zou Pierson zonder zichzelf ongelijk te worden ons bezwaarlijk weten te zeggen wat *het* slechte is. Maar even zeker moet de jeugd strijd leeren voeren tegen de jongensachtige neiging, in naam van idealen die dikwijls slechts het masker van ijdelheid en eerezucht zijn, tot iederen prijs aan het hervormen te tijgen. In het stelsel der empirische wijsbegeerte past op dit punt geen andere moraal dan deze: 'Leer het onvermijdelijk slechte behoorlijk onderscheiden van hetgeen werkelijk voor verbetering vatbaar is; wedersta de verleiding van een ondoordacht beroep op uwe menschewaarde; en vergeet nooit dat degenen die vóór u geleefd hebben, bij eene gelijke mate van schranderheid, dezelfde behoefte gevoeld hebben aan hervorming als gij.' Een geloof in de toekomst als door Pierson gepredikt wordt, - een geloof waaraan de hoogere wijding ontbreekt, welke het godsdienstige weldadig of onschadelijk maakt, - kan de opkomende niet-geloovige geslachten slechts stijven in

den waan dat alles slecht is wat tegen hunne algemeene begrippen strijdt, of hen persoonlijk belemmert in het volbrengen der levenstaak die zij als hunne roeping beschouwen.

### III

Misschien zal men tegen deze bedenkingen inbrengen dat indien Pierson's levensbeschouwing alleen nut kan stichten in een kleinen kring van beschaafde en welligt overbeschaafde jongelieden, en indien zelfs die weinigen haar niet zonder voorbehoud kunnen overnemen, het boek bijna even goed ongeschreven had kunnen blijven.

Mij echter kan die tegenwerping niet treffen. Ik ben inderdaad van meening dat wanneer men als Pierson eenmaal gebroken heeft met elke eigenlijk gezegde openbaring, het zamenstellen eener levensbeschouwing niet langer de moeite loont.

Levensbeschouwingen zijn belangwekkend zoo lang men waarde hecht aan iets oppermagtigs en onverklaarbaars buiten en boven ons, hetwelk met ons bijzonder bestaan en onze persoonlijke lotgevallen moeilijk overeen te brengen is, zoodat er tusschen onze ervaring, en die geheimzinnige magt daarbuiten, een onverzoenlijke strijd schijnt te heerschen.

Gaan wij van de hypothese der christelijke Voorzienigheid uit, dan bekomt onze levensbeschouwing niet meer of minder dan het episch karakter eener theodicee. Stellen wij als uitgangspunt het antiek Fatum of de antieke Fortuin, dan kan de balans met een verheven *non liquet* sluiten. Denkt men daarentegen al die voorstellingen weg, zoodat het raadselachtige in ons leven als *non-avenu* wordt aangemerkt, dan moeten wij ons kunstmatig opwinden om langer aan de noodzakelijkheid of wenschelijkheid eener oplossing te gaan gelooven. Kan ik voor de rust van mijn gemoed de theodicee, dan kan ik *a fortiori* Pierson's half dozijn leefregelen missen; of liever, ik kan Pierson zelf missen, en vind de noodige leefregelen

hetzij in de Spreuken Salomo's, hetzij in eene andere populaire ethica uit den ouden of nieuwen tijd.

Dit is het wat mij toeschijnt de ééne en voornamste fout dezer *Levensbeschouwing* te zijn. Door haar breken met *the big mysteries* van ons bestaan, lijdt zij noodzakelijk aan platheid. Daar Pierson de loffelijke gewoonte heeft het platte te schuwen, heeft hij niets anders kunnen doen dan de naaktheid van zijn stelsel zoo goed mogelijk onzichtbaar te maken door statigheid van woorden.

Uit dit onvermijdelijke is een boek geboren welks deugden voor een deel worden opgewogen door het hoofdgebrek der tweeslachtigheid; een deftig boek welks meer dan vierhonderd bladzijden aan een gewigtigen inhoud doen denken; welks stijl er op aangelegd is die onderstelling te bevestigen; doch van hetwelk men niet scheiden kan zonder zich te bekennen dat toch eigenlijk de Tien Geboden, het Onze Vader, en de Twaalf Artikelen des geloofs, wat eerlijkheid van overeenstemming tusschen pit en omvang betreft, het winnen.

1876.

**J.J. Cremer.**  
**Derde artikel.**

**J.J. Cremer, Tooneelspelers. Drie Deelen.**

**I**

Deze roman van Cremer kan vergeleken worden bij een regenboog, waarvan de uiteinden elk op een drama rusten: een aan het begin, een aan het slot.

Het eerste drama wordt door den auteur gepersifleerd; het tweede, zoo niet aangeboden als een model, dan toch als eene aanmerkelijke schrede voorwaarts in de goede rigting. Het eene, dat uit het fransch vertaald is, heet *Een Vrouwenhart*; het andere, *Nella*, is oorspronkelijk nederlandsch. De auteur van het uitgefloten fransche stuk wordt niet genoemd; van het hollandsche is Cremer zelf de auteur.

Aan het geven van een overzicht van *Nella* kan ik mij niet onttrekken. De deugden en de zwakheden van dit drama zijn de moraal van den roman en bepalen zijne hoogere beteekenis. Echter kan ik niet meer dan een overzicht van een overzicht leveren. Cremer beschrijft wel de vertooning van het stuk, maar het stuk zelf geeft hij niet. Van den tekst worden alleen enkele fragmenten aangehaald. De lezer van den roman bekommt slechts eene breede schets van *Nella's* opzet, loop, en ontkenning.



Personen die indertijd met korte tusschenpoozen Multatuli's kritiek van *Floris den vijfde* en Multatuli's *Vorstenschool* lazen, konden de vraag niet onderdrukken wat er van de *Vorstenschool* zou overblijven en teregtkomen, indien men daarop de soort van kritiek toepaste, die door Multatuli zelf even te voren was toegepast op het werk van Bilderdijk. De verzoeking is sterk, evenzoo met *Nella* te doen als Cremer met *Een Vrouwenhart* gedaan heeft. *Een Vrouwenhart* is door Cremer kunstig ontleed en in zijne nietigheid geestig tentoongesteld: waarom zou de recensent niet een soortgelijk loopje met *Nella* nemen? Doch ik wil de verleiding weerstand bieden.

## II

In het eerste der drie bedrijven van *Nella* wordt de handeling deels toegelicht, deels aan den gang gehouden, door elf eijeren, een zalmstaart, een schoorsteenveger, en eene wieg.

*Nella* is de jonge echtgenoot van Wouter Randorp. Wouter zit aan eene schrijftafel ter regterzijde van het tooneel, 't welk een zeer eenvoudig, bijna armoedig huisvertrek voorstelt. *Nella* zit bij eene andere tafel - niet aan de tegenovergestelde zijde van het tooneel, maar bijna in het midden, - en terwijl zij met ijver aan een kleedingstuk werkt, brengt zij met den voet eene mandewieg in beweging. Een kind, dat echter niet kraait, wordt ondersteld aanwezig te zijn.

*Nella* noch Wouter zijn gewoon geweest, op die schamele wijze in vroeger tijd hun brood te verdienen. *Hij* is op dit oogenblik waarnemend souffleur, en vertaler of afschrijver van stukken voor een amsterdamsch tooneel; *zij*, naaister en bij tusschenpoozen figurante of *grande utilité*.

Toen zij trouwden, was *Nella* eene schoone en veelbelovende aktrice; Wouter de jongere broeder van den chef van een amsterdamsch handelshuis. Wouter kan echter geen aandeel in de zaak gehad hebben; want reeds kort na zijn huwelijk, dat hij doordreef in strijd met zijn broeders wenschen, verviel hij bijna tot gebrek.

Hij had eene zwakke gezondheid, een zwakke borst vooral, die versterkende middelen noodig maakte. Eene koopvrouw

met eijeren in haar mand komt, ten tooneele, in die behoefte voorzien. Wouter wil niet dat Nella eijeren voor hem koopen zal; zij zijn te duur, zegt hij. Maar Nella, die nog een diamanten ring bezit, koopt er zes en, als Wouter zich blijft verzetten, vijf daarenboven.

Het toeval wil dat de koopvrouw een zalmstaart bij zich heeft, dien zij bij Wouter's rijken broeder bezorgen moet. Ook deze lekkernij wordt door de goedhartige Nella gekocht, die voortgaat aan den kostbaren ring en aan Wouter's uitgeput gestel te denken. 'Zalm', overlegt zij, 'is zoo fameus versterkend.'

De eijervrouw vertrekt, den zalmstaart achterlatend, en Herman Hart komt binnenloopen. Herman is een vrolijke jonge schoorsteenveger, bloedverwant van Nella, en wordt door haar in den arm genomen om den ring, dien Wouter haar uit de nalatenschap zijner moeder heeft geschonken, naar een pandjeshuis te brengen.

Zij vraagt hem dit wanneer Wouter zich met kwalijk onderdrukten toorn verwijderd heeft, ontevreden dat Herman hem durfde aanraden om Nella's wil, en met het oog op den kleinen bewoner der mandewieg, zich te verzoenen met zijn vermogenden broeder. Hij zweert 'dat hij eerder in 't slijk der straten het voedsel voor vrouw en kind zal zoeken, dan één stap te doen om het brood der genade van zijn verachte familie te bedelen. Wie op den dag van zijn huwelijk hem de broederhand kon weigeren, dien veracht, dien haat hij. Hij haat ze allen, die een aangebeden vrouw de eer onthouden die haar toekomt; die wanen hooger te staan dan zij, terwijl ze zelf niets dan Weledelgeboren misgeboorten zijn.'

Nella vraagt Herman op den zalmstaart. Herman gaat zich wat opknappen, en belooft den volgenden dag den ring te zullen gaan beleenen, want hij heeft nu geen tijd. Pas is hij vertrokken, of er treedt een livereiknecht binnen, die naar den zalmstaart komt informeren.

Hij is een bediende van den rijken broeder, Eduard Randorp. Nella houdt zich onwetend; zegt dat zij aan haar man zal gaan vragen of *hij* bijgeval iets van een verkeerd bezorgden zalmstaart weet, en werpt bij het heengaan den ring, waar-

mede zij nog in de hand zat, in haar werkmandje. Van hare afwezigheid maakt de knecht misbruik. Wanneer Nella terugkeert, en de man vertrokken is, dan blijkt de ring gestolen en is het eerste bedrijf voltooid.

Het tweede speelt in broeder Eduard's opulente woning. Het ontbijt, waarbij Eduard zijne vrouw en dochter een hoofdstuk uit een stichtelijk boek voorleest, is afgelopen. De diefachtige knecht is komen verhalen waar de zalmstaart bleef. Er volgt een onderhoud tusschen den heer des huizes en Herman Hart.

De jonge schoorsteenveger, vermomd als kantoorbediende, legt Wouter Randorp's armoedigen toestand bloot. Juist als de rijke broeder naar zijn sekretaire treedt en Herman eene gift voor Wouter ter hand wil stellen, komt er een opgewonden briefje van Wouter: 'Een knecht van je is hier aan huis geweest. Hij moet mijn vrouw een diamanten ring hebben ontstolen. Als dat op jou last is geschied, dan zul je terecht staan. Zorg dus dat zij (de ring) heden vóór zes uur er weêr is.'

Herman vertrekt. De knecht wordt in het verhoor genomen, en bekent schuld. De rijke broeder schrijft terug, dat hij den ring, die *f* 80 waard en nagelaten is door eene moeder die nooit gedoogd zou hebben dat haar zoon met eene aktrice trouwde, voor zich behouden zal. Maar hij betaalt er *f* 200 voor.

Wouter wordt zóó toornig bij de ontvangst van dit geld, dat hij een pistool bij zich steekt en den ring komt terugeischen. Hevig tooneel tusschen de twee broeders. Het scheelt maar weinig of de regtschappen Wouter schiet den schijnheiligen Eduard overhoop. Achtereenvolgens komen Eduard's vrouw en dochter weder op. Ook Nella, die zich ongerust maakte over Wouter's uitgaan. De woordetwist wordt dreigender en dreigender. Op den achtergrond vertoonen zich de bedienden. Eindelijk gaat Wouter zóó ver dat hij zijn broeder een eerlooze, een meenedige, een dief, een huichelaar noemt; waarop Eduard, buiten zichzelf over die vernederende taal, gesproken in tegenwoordigheid zijner huisgenooten, Wouter een stomp in de borst geeft. Wouter valt achterover in de armen van Nella, en het tweede bedrijf is uit.

De lezer schenkt mij het derde. Het speelt in Eduard Ran-

dorp's theetuin. Met hem bevinden zich in den koepel mevrouw Randorp en hare dochter. Zij hebben het over den twist en over den ring. Mevrouw adviseert tot toegeven. Eduard vreest eene aanklagt. Hij zal den ring terugzenden. Daar treedt Nella op, vergezeld van een kommissaris van politie. De kommissaris komt Randorp arresteren. Nella verzekert hem dat hij wegens den stomp, dien hij Wouter gaf, en wegens het gebeurde met den ring, minstens een jaar cellulair zal krijgen. De deftige amsterdamsche koopman is wanhopig. 'o God, het kan niet zijn!' roept hij uit; 'geschandvlekt voor eeuwig!' Doch het zou zulk eene vaart niet loopen. Nella, de aktrice, speelde slechts een rol. De kommissaris van politie was niemand anders dan Herman Hart, de schoorsteenveger. Het stuk eindigt hiermede dat Eduard Randorp, tot inkeer gekomen, den veelbesproken ring eigenhandig aan Nella's vinger steekt, en zich verzoent met de gedachte eene tooneelspeelster tot schoonzuster te hebben.

### III

Nooit, geloof ik, heeft Cremer zoo iets zwaks geschreven als de schets van dit drama. En dat is jammer. Die schets bederft den roman, waarin voor het overige enkele schoone partijen voorkomen. De jonge Archibald is in zijne schapachtigheid en Braven Hendriksaard zeer goed geteekend. Het failliet-gaan van den bankier, Archibald's vader, maakt indruk door het verrassende der wending. Treffend is de reeks smartelijke en bittere ervaringen, waardoor Archibald's grootmoeder van hare vooroordeelen genezen wordt. De ontmoeting dier oude dame met de aktrice Rosa, ten huize van Flora Reene's tante, is een uitstekend voorbereid effect. Sommige hoofdstukken der *Tooneelspelers* slepen den lezer zijns ondanks mede. Bijna roept hij uit: Cremer heeft den prijs gewonnen!

Doch dan komt eensklaps de rampzalige *Nella*, en weg is de betoovering! Al de andere fouten van het boek kan men vergeven, - de karikaturen, het honigzoete, het ziekelijke, de uitgespatiede woorden die bestemd zijn fjnheden en diep-

zinnigheden te adverteren of reclame te maken voor vernuft. *Nella* daarentegen is eene litterarische doodzonde.

Den wansmaak en de vulgariteit der bijzonderheden daargelaten, is de moraal van het stuk volstrekt foutief. De nietsbeduidende Wouter, die op broedermoord peinst, wordt geïdealiseerd omdat hij trouwde met eene aktrice, in wier onderhoud hij niet voorzien kon. Eduard moet eene nieuwe beligchaming van Tartuffe verbeelden, doch pleegt geen enkele schijnheilige daad. Niemand begrijpt, waarom Eduard een dief genoemd wordt. Een ieder gevoelt dat Wouter, in plaats van dien éénen stomp, eene volledige dragt slagen zou verdiend hebben.

*Nella* met hare eijeren, haar zalmstaart, en haar neef den schoorsteenveger, is eene alledaagsche grisette. Zij huwde een knaap boven haar stand, van wien zij wist dat hij een luchthart, een losbol was, en de gevolgen bleven niet uit. Wie kan in deze jonge vrouw belangstellen? Wie haat niet den frazeheld Wouter, alleen krachtig in scheldwoorden? Wie gelooft één oogenblik aan de schuld van Eduard?

Het is niet van zulke stukken dat men reden heeft, de wedergeboorte van het nederlandsch tooneel te verwachten.

1876.

**A.J. de Bull.****A.J. de Bull, Velerlei. Novellen en Schetsen. Kompleete Uitgave. Twee Deelen.****I**

Mij is verhaald van een gastronoom, indisch ambtenaar van rang, die, bij ik weet niet welke gelegenheid, op eigenaardige wijze zijn afkeer uitdrukte van een geregt waarop zijn kok hem 's avonds onthaald had. 'Als je nu eens beroerd wilt worden,' zeide hij tot een vriend, voor wien hij 's anderen daags zijne grieven uitstortte, 'eet dan van dien schotel.'

In eene soortgelijke stemming heeft de lektuur der zeshonderd vijftig bladzijden van De Bull's *Velerlei* mij gebragt. Als je nu eens beroerd wilt worden!

Doch hoe kom ik er toe over het werk van een verdienstelijk landgenoot, mede-arbeider op het gebied der letteren en der journalistiek, zulk een onvriendelijk oordeel te vellen; ik die elk bloempje in den hof der vaderlandsche bellettrie met welgevallen pleeg te begroeten, en er eene eer in stel schoonheden aan te wijzen, waar minder belangstellende lezers slechts stof tot laken of tot geeuwen vonden?

De reden is, geloof ik, dat de Bull's arbeid zich uitstrekt over zulk een groot aantal jaren, en dit *Velerlei* het eenige is van dien aard, wat hij in al dien tijd voortgebragt heeft.

Hoe dun wordt dit dikke, wanneer men bedenkt dat er een geheel menschenleven aan besteed is! Hoe nutteloos schijnt het geleefd te hebben, wanneer een schrijver in de vijfentwintig of dertig jaren van zijn bloeitijd, niet meer wijsheid of meer kunst heeft opgedaan dan hier wordt aangeboden! Hoe moet het gesteld zijn met eene litteratuur, die zulke oogsten onder de voordeelige rekent!

## II

Men behoeft mij niet te herinneren dat er onder De Bull's stukjes in den amsterdamschen volkston, twee of drie worden aangetroffen die van talent getuigen. De Bull heeft *altijd* talent gehad. Hij had het reeds als jong mensch, toen, naar aanleiding van een berijmd verhaal, Tollens hem eene schoone toekomst voorspelde. Hij heeft het nog. Maar welk gebruik heeft hij er van gemaakt? Heeft hij aan de opgewekte verwachting beantwoord? In welk opzigt is hij vooruitgegaan?

Het is een voornaam gebrek van De Bull's proza zoowel als van zijne poëzie, dat men hem lezend noch den indruk ontvangt dat zijne luim de vrucht is van rijke, zij het ook pijnlijke levens- en gemoedservaring, noch dat zijn ernst dieper dan de oppervlakte gaat. Aan welgemeende vrome woorden geen gebrek; maar het zijn vermaningen zooals men ze van iederen kansel vernemen, het is een troost die men aan iederen biechtstoel bekomen kan.

Mijns inziens is het beste stuk der verzameling hetgeen daarin voorkomt ter herinnering van den amsterdamschen uitgever en tooneelspeler Marten Westerman. Het draagt tot opschrift: *Een burger van den echten stempel*, en die titel is zelf een stempel.

Is dan waarlijk, zou men bijna vragen, de burgerkroon in Nederland bij uitnemendheid weggelegd voor een middelmatig acteur, een middelmatig dichter, een boekverkooper van den tweeden rang, die een beminlijk en voorbeeldig huisvader was?

Natuurlijk bedoelt De Bull het zoo niet, en Westerman was bovendien in elk geval een voortreffelijk vaderlander. Niettemin is het karakteristiek dat onze schrijver het welspre-

kendst wordt, wanneer hij handelt over een doode wiens naam de meesten zijner lezers welligt nooit hebben hooren noemen. Al het breed vrolijke en diep smartelijke niet alleen, ook al het geniale, het heroïsche, het waarlijk groote en goede, valt buiten den kring van De Bull's talent. De pathos en het bascomique zijn zijne specialiteit: het eene wanneer hij afdaald tot het lager leven in de achterbuurt, het andere wanneer hij den sluijer van het huiselijk lief en het huiselijk leed optilt, en hij ons het wel en het wee doet aanschouwen van een vertegenwoordiger van den braven middenstand.

En ik zou hem niet op mijne hand hebben, wanneer ik beweer dat eene litteratuur van zulke krachten niet leven; dat de onze met zoo weinig in hare mars niet bestaan kan in het wereldgerigt? Niemand die verder ziet dan de schare kan het gelooven.

### III

Uit de laatste oogenblikken van Jacob van Lennep is eene anekdote bekend geworden die, tot eer van De Bull, hier niet onvermeld mag blijven.

Toen Van Lennep zijn einde voelde naderen, en hem te binnen schoot hoe luid weldra te zijner eer de loftrompet zou gestoken worden, toen rees voor het laatst op zijne lippen de bekende smakelijke glimlach en schertste hij: 'Wat zal De Bull brullen!'

Doch De Bull brulde *niet*. Men vindt in zijn *Velerlei* de bladzijden die hij, geruimen tijd later, aan Van Lennep's nagedachtenis wijdde. Onbelangrijk, zoo men wil, is zijne hulde niettemin vrij van belagchelijke overdrijving. Hij heeft Van Lennep's voorspelling op waardige wijze beschaamd.

1876.